

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2016 11

év szám

ZALÁN TIBOR: Találkozás Ithakában

TAMÁS MENYHÉRT, KARÁCSONYI ZSOLT versei

CSABAI LÁSZLÓ és LUKÁTS JÁNOS prózái

HORVÁTH CSABA tanulmánya BEREMÉNYI GÉZA műveiről

MÁRKUS BÉLA, MONOSTORI IMRE, BODROGI FERENC MÁTÉ kritikái

DROZSNYIK ISTVÁN munkáival

KORTÁRS 2016 11

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

NKA
Nemzeti Kulturális Alap

BUDAPESTI OPERETTSZÍNHÁZ
MŰVÉSZETI VEZETŐ: KERÓ

TÁBORI GYÖRGY
Utazás című regénye alapján
KOCSÁK TIBOR MIKLÓS TIBOR

LADY BUDAPEST

Musical

1956
2016

A MAGYAR SZABADSÁG ÉVE

JANZA KÁTA
SZABÓ P. SZILVÉSZTER, MÉSZÁROS ÁRPAD ZSOLT, SZINETÁR DÓRA, KERÉNYI MIKLÓS MÁTÉ, NÉMETH ATTILA, VERÉB TAMÁS
Karmester: SILLÓ ISTVÁN Kórusvezető: BODOR JOHANNA
Rendező: SOMOGYI SZILÁRD

WWW.OPERETT.HU

TÁBORI GYÖRGY JÁRÓKÉNT AZ ENGERÉLYT A BUDAPESTI OPERETTSZÍNHÁZ MŰVÉSZETI VEZETŐJE ÉS A MIFRA KFT. KÉLVEZTETTE.
KOCSEK TIBOR ÉS MIKLÓS TIBOR REGÉNYI A BUDAPESTI OPERETTSZÍNHÁZ KÉLVEZTETTE.
FELTÉTEL: KÖRÖK, LEHETŐVÉNYEK ÉRŐKÖZÖDÉS

f OPERETTSZÍNHÁZ

TARTALOM

- 3** ZALÁN TIBOR: Találkozás Ithakában *(vers)*
- 5** CSABAI LÁSZLÓ: Hívás *(próza)*
- 16** TAMÁS MENYHÉRT: Megírhatatlan vers; Szegélyezd; Olvasd az utat *(versek)*
- 17** KARÁCSONYI ZSOLT: Az alagút. Aeneas *(vers)*
- 18** LUKÁTS JÁNOS: Óbuda vőlegénye *(próza)*
- 24** FELLINGER KÁROLY: Cölöpök; Csalhatatlanul *(versek)*
- 25** SZIGETHY GÁBOR: Napló múltidőben – 1956. november
- 28** L. SIMON LÁSZLÓ: Múltunk tanulságai – Férfibarátság;
„Az erős ellenáll, a gyenge kétségbeesik”
- 33** GÉCZI JÁNOS: Pimpernel és tsai *(szülőföldem)*
- 42** NOVOTNY TIHAMÉR: „Dr.ozsnyik sok-k-k!” – Azaz Drozsnyik István önkívületes kálvária-
útjai *(képzőművészet)*
- 45** SZÁSZ LÁSZLÓ: Az erkölcsstanok kudarca *(2. rész)*
- 57** KURCZ ÁDÁM ISTVÁN: Május elseje Jankófalván – A magyar kommunisták „küldetése”
Gion Nándor Rózsaméz című regényében
- 64** HORVÁTH CSABA: Az elveszett nosztalgia illúziója Bereményi Géza műveiben
- 69** MÁRKUS BÉLA: A sziámi madár (Jánosi Zoltán: Kutyák a babakocsiban)
- 73** MONOSTORI IMRE: Marosvásárhelyi kacagások (Gálfalvi György: Kacagásaink)
- 81** SZALAGYI CSILLA: Vándormotívumok (Szabó T. Anna: Senki madara)
- 85** BALÁZS GÉZA: Takáts Gyula / Újabb évek Drangalagban
- 87** ARTZT TÍMEA: Spiró György / Válogatott esszék 1979–2016
- 89** HANDÓ PÉTER: Karácsonyi Zsolt / A Krím
- 91** THIMÁR ATTILA: Jász Attila / el
- 92** UDVARDY ZOLTÁN: Albert Gábor / Jóslás és mementó
- 94** BODROGI FERENC MÁTÉ: Imre László / Irodalomalapítás és műfajfejlődés a 18–19. századi
magyar irodalomban

E számunkat DROZSNYIK ISTVÁN munkáival illusztráltuk.

A borítón: Fejfel lefelé, 1998 (részlet); Jaj, Istenem!, 1991 (részlet a művész otthonából, 2015).

A belső borítón: Levétel a keresztről, 2002.

A Kortárs-novellapályázat eredményei

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat novellapályázatot hirdetett. A novellának az alábbi hírhez kellett valamilyen formában – szorosabban vagy lazábban – kapcsolódnia: „Húsz ember esett foglyul egy turisztikai ballonon, amit az erős szél dobált húsz percig Berlinben.” (Index)

A felhívásra egészen kiemelkedő számú, összesen 370 pályamű érkezett. A zsűri több fordulóban értékelt a novellákat, mielőtt kiválasztotta a győzteseket. Az 1. helyezett Kalapos Éva, a 2. helyezett Novák Valentin, a 3. helyezett pedig Szalai Zsolt lett. A nyertes pályaművek a Kortárs folyóirat 2017. januári számában jelennek meg.

Köszönjük minden pályázó jelentkezését, a nyerteseknek pedig ezúton is gratulálunk!

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinotipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Petőfi Irodalmi Múzeum

„Ilyen nagy dolog a Szabadság?...” emigráció – forradalom – művészet címmel november 4-én nyílik kiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Az évforduló alkalmából megrendezett időszaki kiállítás az emigrációba kényszerült művészek, írók és az 1956-os forradalom kapcsolatát szeretné bemutatni, középpontba állítva a forradalom kitörése idején már emigrációban élő, illetve a leverés után elmenekülő alkotók megnyilvánulásait. A személyes portrék mellett a múzeum hangsúlyt kíván fektetni az emigrációs orgánumokra: a rádiókra, sajtókiadványokra, publicisztikára. Számos ritkaságot, ritkán vagy soha nem látott dokumentumot, képzőművészeti alkotást, illetve kevésbé ismert audiovizuális dokumentumot ismerhet meg a látogató.

Bővebb információ a programokról:
www.pim.hu

www.kortarsonline.hu

ZALÁN TIBOR

Találkozás Ithakában

ZALÁN TIBOR (1954) Budapest

Pénélopé felnéz a szövőszék mellől az
ajtóban elgyötört koldus ácsorog őt nézi
s akár különös jelenés erősen ragyognak
szedett-vedett rongyai A kutya lába elé
kushad

Nem vagy isten fölismertelek
töri meg a csendet az asszony

Kérdezem

hol csavarogtál negyven évig Nézz magadra
Arcod ráncos délceg termeted megrogyott
ezekben a rongyokban pedig úgy nézel ki
mint egy beteg nyugger Lehet már elért az
impotencia is Fiad Télemakhosz külföldön
vállalt pincérmunkát Remélte egyszer betérsz
hozzájuk egy sörre Szegény nem tudhatta hogy
nem is szereted a sört Agamemnon haverodat
rég széttrancsírozta Klütaimnesztra
Aigiszthossal a szeretőjével megérdemelte már
ami szegény Iphigeneiát illeti Mi a szent szart
kezdjek most veled ennyi év után Amilyen fukar
vagy még ajándékot sem hoztál A leleményes
Odüsszeusz koldusmezt öltött jelezve hogy nincs
fölöslege akár amit a családnak szétoszthatna Teli
kézzel mentél el és üres marokkal tértél vissza
Elvitted az ifjúságomat és nem hoztad vissza amit
már semmilyen isten nem adhat vissza többé
Felelj mi a fenét akarsz még itt húsz év után

Pénélopé szívemnek

örök asszonya köszörül torkán kettőt a ragyogó
rongyokban ácsorgó koldus az ajtóban

szavaidból

sok igazság dugta elő könyörtelen gorgó-fejét Amin nem
lehet vita közöttünk hát húsz év az valóban húsz év (s nem negyven)
Tíz évig bős csatákat vívtunk Trója ellen hős
Akhilleusszal és Agamemnonnal Mükéné királyával
Egy falóval ↓ ↑ magamra vontam

csatanyertes vicc volt

az istenek haragját Küzdötten bűzhödt szörnyekkel
s úgy adódott hogy még meg is csaltalak Szánom-bánom
de valójában annyira azért mégsem

Ha már itt tartunk

az idő vasfoga rólad is lerágta az ifjúságot Nézz tükörbe
úgy hogy magadat lásd Ráncos nagyszülő lettél akinek
még unokája sincs A melled összeszáradt pocakot
eresztettél megnőtt a segged derekad combod
megvastagodott Ha férfiasságom megmaradt volna
ahogy megmaradt (Nauszikára esküszöm de
mondhatnék Kírkét is akár) sem kívánná meg

fonyadtságodat Hajad sem hollófekete már szürke
akár a vízholdó számár sörénye Úgyhogy a szexet
hagyhatjuk is akár

Ami az ajándékot illeti nem
vásárban sem vidéki búcsún voltam tíz évig
vérben áztam térdig más tíz esztendő esztelen
bolyongás volt hazatértemért Tetszik nem tetszik
ajándéknak magamat szántam

Te kurvapeccér te
impotens fasz te nyuggerek közt is alkesz és fogatlan
hajléktalan ha semmid se volt és azt is eltékozoltad
megismétlem mi a szent szart tudok kezdeni veled

Mondod

arcomon barázdákat szántott az idő ekéje hát megvilágosítom
elméd hozzád képest kinézetemmel hajadon vagyok

Mondod

összeaszott a mellem Mohó férfikezek kapnak nap mint
nap utána

Mondod pocakot eresztettem megnőtt a seggem
derekam és combom megvastagodott Azoknak akiket húsz év
alatt magamhoz engedtem nem volt az alakomra kifogásuk
(mert ugye nem gondoltad hogy húsz évig csak az
ujjaimmal osztottam magamnak a gyönyör-pótlékokat)
A férfiak akik még férfiak zengve vernék belém
dárdáikat Húsz év lisztkekacai a legjobb házasságot
is semmivé őrlik Most akkor mi legyen

Asszonyom

hűtlenséged megbocsátom bár jobban örülnék ha
ujjaid használnád idegen dárdák helyett Minden
kornak megvan a maga szépsége majd igyekszem
és egyszer talán ismét szépnek és kívánatosnak látlak
Megöregedtünk lásd be mind a ketten

Öregségünkben

egymásban kell keresnünk a támaszt Prosztatám
néha rakoncátlankodik ugyan de a faszom még
keménységgel áldják az istenek Elmórikálunk hetente
egyszer-egyszer Maradék pénzünket föléljük az
OTP-ből olyan sok más nincs már hátra Valahogy csak
megleszünk Te főzőcskézel én kertészkedem Télemakhosz
némi hópénzzel támogat meg minket Nem fog nehezére
esni ebben a migráns-időben is van biztos keresete
megélhetősége külhonban veti fel tűnődve leleményes
Odüsszeusz az újabb leleményét

De mi lesz a kérőkkel

az udvaron

Kimész és leöled őket Ha végeztél
le mosod a kövekről a vért és alaposan felsöpröd
a hátsóudvart

Azután

Azután meg majd lesz ahogy
az istenek elrendelik Éppen hogy az és csakis az lesz

CSABAI LÁSZLÓ

Hívás

CSABAI LÁSZLÓ (1969) Nyíregyháza

A cserépkályha simulós melegéből reggelre semmi nem marad. Nehéz, vascogató, kellemetlen szagokkal ingerlő levegő tölti ki a szobát. Az ablaktáblák belső oldalán kicsapódott a pára.

Petrilla Sándor, a Nyárligeti Kéményseprő Vállalat függetlenített MDP-titkára kedvetlenül szipog, és lábfejevel méregeti, ki merjen-e bújni a dunyha jótékony öleléséből. Meg kell tennie. Fájdalmasan végigborzong a teste, ahogy mellbe vágja a hideg, és ezen még egy kiadós ásitás élvezete sem segít.

Felesége csörömpölni kezd a folyosón. Petrilla nem tudja, hol az a rengeteg tárgy a lakásban, amely ilyen ingerlő hangokat ad ki. A nő reggelenként nyilván mindet megtalálja és megbirizgálja, mert a csörömpölés rendszerint csak az asszony távoztával szűnik meg.

Petrilla köpenyt húz magára, belelép szakadozott papucsába, és elindul a mosdóhelyiség felé.

Itt kellemesebb a klíma. Felesége nagy lavór vizet melegített, mely levendulaillatot árasztva még mindig gőzölög. Petrilla megmosdik benne. És kedve lenne az asszony levendulaszappanából verni magának a borotvahabot, de az rejtegeti a kincsét, nem ad belőle. Marad a filléres mosószappan. Az is jó. Be-dörzsöli vele a sörtéit.

Csengetnek. Braun doktor kisebbik lánya az.

A körzeti orvos családjával tulajdonképpen közös házban laknak, az ő nagyszobájuk és Braunék hálója között még megvan az ajtó, nem falazták be. Az ingatlan eredeti tulajdonosa vitéz Morgós Aladár csendőrparancsnok volt, aki '49-ben Nyugatra menekült. Akkor osztotta kétfelé a tanács az épületet, s utalta ki az így keletkezett lakásokat jelenlegi használóinak. A telefont azonban nem lehetett megosztani. Azt, természetes módon, a doktor kapta. De megállapodtak, hogy üzenetet lehet hagyni náluk Petrilláék számára.

Braun Esztike is üzenetet hozott. A pártházból kéri Porkoláb Endre, hogy Petrilla elvtárs fáradjon be hozzá.

– Te, Porkoláb azt üzeni... – nyit be a fürdőbe a felesége.

– Hallottam. Zárd be az ajtót, mert bejön a hideg!

Bár a Jósa András utca gömbjuharjain már apró rügyek vannak, a kapubejáróknak még nyirkos a leheletük. Petrilla kalapját a tarkójára húzva baktat. Az utca végén sor. Újabban mindenért sorba kell állni. Próbálja kitalálni, mit árulhatnak ott, aztán meglátja, hogy csak a nyomós kút előtt várakoznak a házi-asszonyok. Köszön nekik. Nem jön válasz, sőt, elfordítják a fejüket. A sor némán szétnyílik előtte. Ez a legnehezebb a munkájában: az emberek megvetése. Pedig mindent értük és a gyermekeikért tesz. Meg azok gyermekeiért. Hiába, képtelenek megérteni.

A Szabadtéri Színpad kedvre deríti. Friss ácsmunkától hangos. A március 21-i ünnepségre készítik a díszleteket. Nyárliget igazán kitesz magáért, ha a '19-es forradalomról kell megemlékezni. Tavalyelőtt, a tanácsköztársaság kiáltásának harmincadik évfordulójára felújították és múzeummá alakították át azt a házat, melyben a város neves szülötte, Szamuely Tibor töltötte a gyermekkorát. Tavaly leleplezték a nagy népbiztos-forradalmár szobrát a vasút-

állomás előtt. Idén színdarabot adnak elő *Keletről érkezett a fény* címmel. A Vasvári Pál Gimnázium egyik tanára írta, és az iskola diákjai játszanak benne. Arról szól a darab, hogy a híres repülőgép pilótája visszaemlékszik Szamuely moszkvai útjára s a találkozására Leninnel. A színpad fölött lóg a „kommün” (mert a nép még mindig így hívja) három hőséneke: Szamuelynek, Stromfeld Aurélnak és Rákosi Mátyásnak az arcképe. Az utóbbié a legnagyobb, s az van középen. „Biztos a darabban is szerepelni fog!” – gondolja Petrilla, és melegséget érez a szíve körül.

A Benczúr téren épp leszedik a Vénusz-szoborról a téli védőborítást. Rabruhás munkások állják körbe, áhítattal figyelik a kibomló meztelen női alakot. A viharos ütemű iparosítás miatt nagy a munkaerőhiány, ezért a városi tanács elküldte az általa foglalkoztatott segédmunkásokat a gumiabroncsgyárba. Helyükre az ítélet-végrehajtási intézettől kért embereket. Így immár fegyverek gondozzák a város köztereit. A nép élvezettel szokta szemlélni a lótrágyát gyűjtő exgrófokat, exnagykereskedőket.

A Vízügyi Társulat székháza alatti Károlyi kávézó üresnek tűnik, az öt nagy, földig érő, szecessziós virágdísz vésetekkel ékeskedő ablak közül csak egy mögött ülnek vendégek.

Pedig bárki bemehetne már ide, vége a dzsentrik kirekesztő világának, de a nyárligeti nép nem jár kávéházba. Hiába a lakosságot kulturált szabadidő-eltöltésre ösztönző sok újságcikk, rádióműsor meg előadás, az embereknek munka után csakis a kocsmá kell. Azt szokták meg a régi rendszerben. Igaz, a Károlyi kávézó még nem az igazi, babkávét nem, csakis pótkávét szolgálnak fel benne. És fűtés sincs. Legalábbis erre következtet abból, hogy az egyetlen pár, melyet az ablakok mögött lát, kabátban ül.

A pártbizottság, míg az új, a tervek szerint rendkívül impozáns épületét fel nem húzzák, a volt Szabolcs Szállóban kapott elhelyezést. Előtte a Pázmány tér, melyet egyelőre nem neveztek át. A téren padok, napjaikat számoló öregek és gyermekük fogait számoló kismamák üldögélnek rajtuk. Élvezik a kora tavaszi napsütést. Itt van már a fagyaltos is a tricikliével, bár pirított tök- és napraforgómagot árul. A régi világban a rendőr büntetést fizetett azzal, aki szotyolát mert köpködni a belvárosban. Újabban maguk a rendőrök is köpködnek.

Egy kislány cigánykereket kezd hányni. Apja ölébe szökkenve széttárja karjait és meghajol, mintha cirkuszban lenne. Petrilla önkéntelen megtapsolja, az emberek nevetnek. Egy egészen pöttöm lány utánozni próbálja a kicsi artistát, de csak bukfenec lesz a cigánykeréből. Fejét vakarva ül föl. Gondolkozik, sírjon vagy nevéssen, végül az általános jókedv mosolyt von az ő ajkára is.

Hátul, a Korona előtt is van egy kisebb csődület. Petrilla útba ejti. A kör közepén egy leszegett tollú madárka biceg. Egy vadgalamb. Véres a szárnya töve, macska vagy kutya harapta meg. A riadt jószág nem tud repülni, rémülten totyogna biztonságos helyre, de alávaló kölykök rendre visszarúgják a kör közepére. Petrilla mondja nekik, hogy ez állatkínzás, és azonnal hagyják abba. Rá sem hederítenek.

– Kérsz egy pohárral? – kérdi Porkoláb Endre, pártiskolai igazgató a vele szemben feszengve ülő Petrillától. – Van friss szikvizem.

– Köszönöm, nem vagyok szomjas. Inkább azt mondd meg, miért rendeltél be. Baj van?

– Hát, az attól függ. Mondtad, hogy kedved lenne egy történelmi tanulmányt írni a burzsoá Lengyelország Szovjetunió elleni '21-es agressziójáról.

– Így van.

– Hogy állsz vele?

– Mivel?

– Ezzel a tanulmányal.

– Ha lesz egy kis időm, elmegyek a könyvtárba, és szétnézek, van-e hozzá anyag. Június elején szeretnék kivenni két hét szabadságot, majd akkor nekiveselkedek.

– Úgy nem jó. Április 4-e tiszteletére a Szovjetunió történelméről szóló konferenciát rendezünk. Ott kéne előadnod a művedet.

– Óh, hát... – kezdi ijedten Petrilla, bár jólesik neki a felkérés – nagyon szoros a határidő. Még azt sem tudom, van-e...

– Kiveszed most a szabadságod. És már ma nekiállsz!

– De nekem ez lenne az első tanulmányom. Időbe telik rájönnöm, hogy kell ilyet írni. Nem vagyok történész. Csak olyan amatőrféle.

– Igen, ez igaz – mondja gondterhelt arccal Porkoláb, és feláll. Szódát spriccel a szájába, majd mikor a víz már csak köpködve jön, rázni kezdi a szifont. – Megértelek. Nagyon is. Viszont te is érts meg engem: gondban vagyok. A megye rám sózta ezt a feladatot. Csakhogy alig van ember, akit felkérhetnék előadónak. Akik a háború előtt írogattak a Szabolcsi Szemlében történelmi cikkeket, azok nyilván szóba sem jöhetnek. Van néhány fiatal középiskolai történelemtanár, de épp most szóltak az... az izék... Szóval vizsgálják őket. Az egyiknek nagy a pofája, a másik meg, hát annak nem is lett volna szabad diplomát adni, az apja tökéletes kulák. A harmadiknak... Tehát ők nem jók.

– És a pártiskolai tanárok?

– Velem együtt négyen vagyunk. Az kevés. Kellene még legalább két előadó. Bennem nagyon bíztam.

Petrillának már torkában van a belegyezést jelentő szó, mégis kivár. Jó érezni önmaga fontosságát.

És jó itt lenni. A Szabolcs Szálló Nyárliget legmagasabb épülete. Pontosabban éppúgy kétemeletes (pestiesen-polgárisan magasak ám ezek az emeletek, egy szintre beférne egy bokortanyai házikó a tetőzetével együtt!), mint a szemben lévő Takarékpálota, de a szállodában felül még manzárdszobákat is kialakítottak. Egy ilyenben vannak most.

A bútorokon a politúr makulátlanul fénylik, új még a szoba berendezése. (Legalábbis nyárligeti mércével mérve, mert bár valójában még a háború előtről való, de ebben a városban egy bútort legalább száz évig, a teljes szétmállásáig használnak, legfeljebb vastagon bemázolják, hogy a festék tartsa meg a felválni akaró fölső lemezzréteget.) A falon ugyanazok a plakátok, mint amelyeket az utcán látni. Petrilla szereti ezeket nézegetni. Tudja, hogy a rajtuk ábrázolt világ a mosolyogva és büszkén dolgozó szövőgyári munkásnővel, a traktoristával, a bányással meg a kényelmes és modern otthonában sült csirkét falatozó vagy a Balaton partján labdázó munkáscsaláddal még nem a valóság, de hisz benne, hogy igenis, egyszer az lesz. Mert annak kell lennie!

– Akkor... – kezdi Petrilla, s felragyog a szeme – nem marad más, elkezdem a munkát. Betelefonálok a vállalathoz, hogy a könyvtárba kell mennem, mert...

– Tudtam, hogy számíthatok rád! – kiállt Porkoláb, és átöleli elvtársát.

– Elolvasod majd, és segítesz kijavítani, ha valami nem jó?

– Persze, persze. De ezt most meg kell ünnepelnünk!

Bort vesz elő. Rózsaszín homokit. Nyárligeten ennek is van értéke. Tölt és koccintanak. Aztán, az ablakhoz lépve, lemutat az igazgató.

– Látod ott azt az asszonykát?

– Igen.

– Öt gyermekkel özvegyült meg, mikor a férje megfagyott a Don-kanyarban. Egy nyári konyhában laknak hatan! És így lett idén egy munkaversenyben győztes brigád vezetője. Ő még nem tudja, de ezért holnap megkapja a szép,

komfortos lakásra szóló kiutalást. Holnapután pedig a Nyárligeti Napló címlapján fog szerepelni. Talán egyszer ő lesz a mi Sztahanovunk.

– Szegény asszony, megérdemelte – mondja Petrilla, s elképzeli a nő arcát, mikor megtudja, milyen csodás fordulatot vett a sorsa. De rögtön ezután, mint egy napocsibék felé emelkedő vészterhes szárny, kínzó kérdés fogan meg benne:

– És azt a lakást, amit kap, azt honnan...?

– A tulajdonost, valami nyakas lelkészt, kitelepítették. Ne félj, ez tiszta ügy. Bizonyítottan reakciós propagandát folytatott.

– Akkor jó – mondja Petrilla, hangja mégis zavart. És Porkoláb sem nyugodt. Túlságosan hirtelen vált témát:

– Emlékszel még Stevanyik Jankóra?

– Jankó? Aki Gerhart bokorból jött be kőművesinasnak?

– Ő hát. Kérlek szépen, immár okleveles építészmérnök, egy hete vette át diplomáját a Lomonoszov Egyetemen.

– Nem lehet! Az a kis dugasz, aki abból élt, hogy a cigarettacsutkákból gyűjtött dohányt árulta?

– Azért csinált ő mást is. '44-ben két elvtársunkat bújtatott el a Görbe tanyán.

– Nekem mondd? Az egyik közülük Pereces Bálint volt, a sógorom. Én Jankóval pár hétig együtt dolgoztam a propagandairodán. Rögtön a háború után.

– Úúú, azok voltak a szép idők!

– Azok ám! Jankó ment neki mindennek és mindenkinek, mint egy kamikaze. Egy feketézőnek kátrányt öntött a pofájába, Berkenyés rendőrhadnagyot meg lehordta, amiért nem tisztelgett neki előre. Berkenyést, aki korábban fogdába záratta.

– Igaz, hogy a Turul-szobrot is ő döntötte le?

– Igaz. Azért kapott tőlem! Felelőtlen magánakció volt. Ej, a kis dugasz... Nem fért a bőrébe.

– Bort?

– Jöhet! Most igazán megjött a kedvem hozzá. A kis dugasz...

Koccintanak és „elvtársi vérszerződéssel” isszák ki a poharat, ami Nyárligeten azt jelenti, hogy kortyolás közben a szabad kezüket a másik vállára helyezik.

A háború előtt Lieberman Tivadar nyárligeti régiségkereskedő a bécsi műkincs-árverésen megvásárolt, majd itthon a kirakatába kitett egy eredeti velenzei tükröt. Az egész város megcsodálta, a Szabadsajtó címlapon hozta le a képét. Tényleg csodaszép volt. A kecses holmi rámája is tükörüvegből készült. A keretbe gravírozott díszek (karcsú amforákból kihajló fűzbarkák) megisméltődtek a műtárgy legszélén, de itt már nem vették a mintát, hanem fazettásra csiszolt oldalú kicsiny üvegcserepekből rakták ki. Még az évszázadok nyomát mutató hólyagocskák is díszekké nemesültek: a túl korán feléledt, sérülékeny növényi életre hulló márciusi hó képzetét keltették. Egy sor szokás született a tükörhöz kapcsolódva.

A randevúra induló lányok megnézték magukat benne, s ha a haj környékén megcsillant az üveg, az azt jelentette: az udvarló hamarosan házassági ajánlattal fog előrukkolni. Ha viszont a nyak tájékán volt csillogás, számítani lehetett, hogy a gavallér harapósan csókol. A hivatali altisztek azt fürkészheték ki, mikorra várhatnak fizetésemelést. Erre az utalt, ha a tükörképük kifejezetten kövérebbnek mutatta őket a valóságosnál. A drukkerok pedig azt vizsgálták, érdemes-e kimenni a Nyárligeti Labdarúgó Egylet következő mérkőzésére. Egyesek úgy vélték, az a jó jel, az utal győzelemre, ha a tükörben

megjelenő kép alul és felül meggörbül, mintha be akarna hajolni. (Mások szerint viszont ez a biztos vereséget jelentette.)

A velencei tükör attól az első bombától hasadt meg, amit az város fölé érkező legelső amerikai Liberator repülőgépről dobtak le. Két napra rá az egész kereskedés a földdel lett egyenlővé.

Petrilla is, mint sokan mások, azt hitte, a tükör története ezzel befejeződött. De nem. Mert most itt függ előtte, a pártház második emeleti lépcsőfordulójában. Durván van összeragasztva, a síkból kiáll néhány darabja, a hiányzó részeknél meg látni a penészes falat, mégis a híres, jövendőmondó tükör ez. Petrilla áhítattal érinti meg.

– A hiúság nem csak a megszűnő osztályok jellegzetessége? – harsan mögötte egy csúfondáros, vidám hang.

– Azt néztem, hogy ez vajon az a... – kezd magyarázkodni Petrilla. Közben felismeri a másikban Noviczki Aladárt, a városi első titkárt.

– Ez bizony az. Ha találunk valakit, aki szakszerűen felújítja, majd átvitjük a múzeumba. Addig jó helyen van itt. Mi is szeretnénk ismerni a jövőt. Tudta, hogy az ókori Görögországban a politikusokat állami jósok segítették?

Petrilla tanulta a pártiskolában, hogy „ókori Görögország” nem létezett, csakis Hellasz, mely egymással vetélkedő poliszok, vagyis városállamok sokaságából állt, de, bár nehezen, mégis lenyeli a kikíváncozó megjegyzést, s az alárendeltek örök időktől való ösztönével meghajtja magát, és úgy válaszol:

– Nem tudtam. Nagyon érdekes.

– Viccen kívül: nemcsak a demokráciát és az ateizmust, ezt is átvehetnénk a görögöktől. Képzelve el, ha vidékre kiszállás előtt megtudhatnánk, mely alapszervezetben vannak még jobboldali szocdemek vagy egyéb elhajlók.

– Az tényleg jó lenne.

– Ha már így összetalálkoztunk, váltanék önnel néhány szót. Fáradjon be hozzám!

Noviczki irodájában irathalmok. Hogy ne fújja le őket a huzat, csapágyokkal és fogaskerekekkel vannak lesúlyozva. A városi titkár eredeti szakmája szerint géplakatos. Az első világháborúban fogságba esett, és egy moszkvai fegyvergyárban tanulta ki a szakmát. Ugyanott lett meggyőződéses bolsevik. Állítólag. Mert amíg itthon illegalitásban volt a mozgalom, csendben lapult, mint a gomba. Noviczki kezei fénylenek, szeret játszogatni a zsíros alkatrészekkel. Az alacsony, csapzott és göndör hajú emberkében van valami gyermekies, őszinte gonoszság. Legalábbis Petrilla ezt érzi mindig.

– Milyen a hangulat a Jósa András utcában? Mellettünk van még a nép? – kérdi a városi titkár. Petrilla tudja, a tanácsitkároktól folyamatosan érkeznek a „közérdekű, közszolgálati jelentések”, tehát a pártvezetés – ezekből is – tisztában van a közhangulattal. A kérdés célja inkább a vizsgáztatás lehet. Ilyen esetekben az igazság és a hazugság közti határvonalra érdemes helyezkedni, amíg a megkérdezett rá nem jön, a másik a valós állapot megvallásának bátorságát értékelné-e jobban, vagy a kincstári optimizmust.

– Nagyjából elégedett a nép.

– *Nagyjából?* Vagyis elégedetlen.

– Hát... Panaszkodni panaszkodnak, az igaz.

– Az áruhiányra?

– Arra is.

– Ki panaszkodott?

– Mindenki – mondja Petrilla, pedig nem mindenki meri szidni az állapotokat, de ha a tényleg háborgókat megnevezi, akkor azok igen pórul járhatnak. Márpedig Petrilla óvatos fajta. És tisztességes. Csak a tudatos ellenforradalmárok likvidálását helyesli. A meggondolatlan pofázókéét nem.

– Mindenki? Azzal nem sokra megyünk. Figyeljen oda jobban!

– Igyekezni fogok.

– Mire panaszkodnak még? A listázásokra?

– Igen. Meg főleg, hogy sokakat leültettek.

Noviczki dühödten az asztalra csap.

– Ezt hallom mástól is! Hogy a nép sajnálja ezeket a gazembereket. De hát kérem... – feláll, széttárja a karját, és körbenéz, mintha többezres hallgatóságra lenne – mégiscsak volt itt egy Hitler csatlósaként megvívott világháború. Hatszázezer halottal! Menjen minden úgy, mintha semmi sem történt volna? Senki nincs, aki ezért felelős lenne?

– Persze, hogy van. A nép tudja is ezt. Csakhogy mindenkinek van legalább egy rokona, aki katona, rendőr, csendőr, hivatalnok vagy pap volt. Vagy nagygazda. Annak a bezárását zokon veszi.

– Inkább meg kéne tagadni az ilyen rokont.

– Van, aki megteszi.

– A Párt vezetői közül kiket szidnak? – kérdezi a városi titkár halkán, közelebb hajolva.

– Úgy név szerint senkit. Csak úgy általában, akik fenn vannak, azokat – és Petrilla önkéntelenül felfelé mutat, bár a Noviczki felett állók éppen az épület alsó szintjeit foglalják el.

Noviczki rágyújt. Mélyre szívja a füstöt. Homlokát vakarja, és csücsörít a szájával, mint az akvárium falához ragadt eleséget felszívó díszhal.

– A népnek is megvan a maga igaza. Mert nem vagyunk tökéletesek. Sok olyat beengedtünk a soraink közé, akiket nem lett volna szabad. Gondoljon csak Rajkék bandájára!

– Hát igen, Rajkék...

– Mi a háború alatt a bőrünket vittük vásárra az ügyért, ők meg már akkor Titónak kémkedtek. Tudta, hogy Rajk bátyja nyilas volt?

– Hallottam.

– Titóista nyilas: szép kis alak! A Rajk-féléket elsöpörni az utunkból olyan, mint amikor a nyilaskeresztet lerántottuk a Korona órája mellől. A megtisztulás jele. Fontos szerepe van a sötét szimbólumoktól való megszabadulásnak. Úgy tudom, rögtön a felszabadulás után maga is kivette ebből a részét.

– Igen. Így van.

– Amikor a nyilas irodából kihordták a könyveket, és elégették, ott volt?

– Ott voltam.

– És amikor a városháza erkélyéről dróttal a nyakán lelógatták Mussolini meg Hitler mellszobrát?

– Ott voltam. Azokat a szobrokat egy veszett imrédysta tanár csinálta. Azt is le kellett volna...

– ... lógatni, igen. De megszökött. Sajnos! Tudja, mi volt a legnagyobb csapás akkor a reakcióra? A Turul-szobor ledöntése!

– Úgy? Igen? – kérdezi Petrilla hirtelen elgyengülve.

– Miért? Máshogy gondolja? – szegeződik felé szigonyként a kérdés.

– Nem... Nem...

– Akkor meg mi a baj?

– Nincs baj, csak Porkoláb elvtárssal is épp erről a szobordöntésről beszéltünk az előbb.

A városi titkár háttal áll neki. Rágyújt, és nagyon lassan, nagyon mélyre szívja le a füstöt, hogy aztán kifújva sok apró hullámban töltsse ki a szobát. Ebből Petrilla arra következtet: a másik vigyorg.

De mikor megfordul, már sima arccal beszél:

– Tehát nincs baj. Remek. Képzelve, tegnap pacalt ettem a piacon. Tudta, hogy keddenként pacal van? Pénteken meg vese és máj. Olyan, hogy...

A megcsörrenő telefon szakítja félbe gasztronómiai élményeinek részletezését. Beszéd közben bólogat, és sűrűn igenel a városi titkár. Egyszer Petrillára néz. Mikor leteszi a kagylót, összevágja a bokáját.

– Baróthi elvtárs volt, a járási titkár. Arra kéri, ugorjon be hozzá is egy percre. Eggyel lentebb van az irodája, bizonyára tudja. Mi végeztünk. Köszönöm a rám pazarolt idejét.

– Mindig a lényegre kell megragadni! – kezdi a vízilóforma járási titkár előredőlve, amitől a karosszéke fájdalmasan nyekken egyet. – És egy lépéssel az ellenség előtt kell járni. Tudja, hogy verték át a szovjet partizánok a horthysta-fasiszta hadsereget?

– Ha arra gondol, amit Szemjonov elvtárs mesélt...

– Tehát maga is ott volt. Nagyon helyes – és feláll Baróthi, hogy sétálgatva kitöltse hatalmas testével a termet, ám félúton megtörik a lendülete, és újra lezökken. – A lényegre térve: milyen a kapcsolata a vállalat DISZ-szervezetével?

– Jó. Segítek nekik, amiben tudok.

– A markában tartja őket?

– Kikérik a véleményemet.

– A markában tartja őket?

– Mondhatjuk így is.

– Nagyon fontos a fiatalok, főleg a leendő kádereink felügyelete. Nehogy valami retrográd eszme, kispolgári csökevény beférkőzzön a fejükbe.

– Igen. A DISZ az MDP jövője.

– Tudja, miért mondom ezt? Mert szükségem van tíz megbízható DISZ-aktivistára.

– Megbeszélem velük. Mi lenne a feladat?

– Falusi felvilágosító munka.

– Ajaj. Ezek mind városi fiúk.

– Remek! Így legalább nem botlanak ismerősbe.

– Az miért lenne baj?

– Felébredne bennük a kispolgári szánalom.

– Miféle felvilágosító munka ez?

– A begyűjtési biztosokat kell kísérniük. Meg kell értetniük a paraszttal, hogy sokkal jobban járnak, ha belépnek a téeszcsébe. Akkor nincs több beszolgáltatás.

– Abban az adott helyzetben... az indulatok...

– Nehéz feladat. Tűzpróba. Át kell menniük rajta! De lesz segítségük. Szeret olvasni?

– Nagyon.

– Olvasta Jókaitól *A nagyenyedi két fűzfát*?

– Azt nem.

– Mit gondol, mivel verték meg a hős diákok a labancokat?

– Nem tudom.

– Fűzfabotokkal. Ez lesz a segítségük.

– És mégis, miképp...

– Addig csépelik vele a parasztot, míg alá nem írja a belépési nyilatkozatot.

– Ezt nem fogják vállalni.

– A legfőbb kuláknak nem kell belépni. Azért annak is adjanak a pofájára! Micsoda? Hogyhogya nem fogják vállalni?

– Alig húszévesek. Idealisták. Makarenkót meg Tolsztojt olvasnak.

– És maga minek van ott? Az mondta, a markában tartja őket.

– Nem akarom őket oda küldeni!

Baróthi feje elvörösödik. Legyezni kezdi magát egy aktával, melyből közben kiszóródnak a lapok. Eldobja az aktafedelelet. Petrilla füle mellett suhan el.

– Nem akarja? Pedig azt mondták, maga értelmes ember. A káderlapja is rendben van. Leszámítva, hogy hibának tartja a Turul-szobor ledöntését. Bár ha úgy vesszük, ez a vélemény rávilágíthat bizonyos mélyen fekvő reakciós meggyőződésekre. Tudja maga, kik emlegették folyton a Turult?

– Tudom! Én csak azért, azért gondoltam akkor elhamarkodottnak, mert a nemzeti bizottság nem adott erre engedélyt. És kiélezte a viszonyt a...

– Kiélezte? Kikkel?

– A kisgazdáknak nem tetszett.

– Tehát maga a reakciók elől inkább meghátrált volna?

– Akkor még nem számítottak annak... – mondja Petrilla, de érzi, minden szóval egyre mélyebbre süllyed egy ingoványban. Kétségbeesetten menekülne, de már fuldokol, és már megfullad, és ebben a haláltusában leperreg előtte az élete, mert már a szobáját látja, a vizes ablakot... – és akkor Baróthi rácsap az asztalra.

– Különben nem vitatkozom én magával. Az utasítás a megyei titkárnál, Ravasz elvtársnál van, épp most írja alá. Menjen le hozzá. Indíts!

– Szóval maga az a fickó, aki legszívesebben újra felállítaná a Turul-szobrot?! – fogadja a megyei titkár a terem nagyságú, földszinti irodájában.

Petrilla, míg végig a lépcsőház falához lapulva ide elért, úgy képzelte, Ravasz egyenesen ráugrik. Ez a gyilkos kérdés még rosszabb.

A megyei titkár egy valószínűtlenül hosszú tanácskozással túlsó végén ül. Kicsi, vékony emberke, hangja nőies, mégis, ahogy gesztikulál, mintha minden karlendítéssel megrántaná a marionett-Petrillát.

– Parancsoljon, itt az utasítás! – mondja Ravasz, és meglök egy borítékot, mely a hamutartók között szalmozva elcsúszik Petrillához. Ott magától felnyílik, kiugrik belőle egy papírlap, melyen olvashatatlan betűk vannak.

– Petrilla elvtárs, maga milyen származású?

– Apám suszter volt, anyám háztartásbeli. Hatan voltunk testvérek. Két bátyám a fronton maradt.

– Suszter? Azok sokat feketéztek a háború alatt, amikor a cipőtalpat is jegyre adták. Milliókat vágtak zsebre.

– Az én apám nem gazdagodott meg.

– Hogy hívják az apját?

– Petrilla Márton.

– Óh! Truman kormányában van egy Martin Petrilla nevezetű hadügyminiszter.

– Nem a rokonom.

– Aki iparbáró is.

– Nem ismerem.

– A háború alatt meg a náccal üzletelt.

– Nem! Nem! Nem! – és Petrilla befogja a fülét a súlyos vádakra.

– Ha nem, hát nem. Hiszek magának! Csak ez a Turul-ügy! „Egy Turul, két Turul, nyald a seggem háturul!” Ezt írták a vasgyári ellenállók a nyárligeti nyilasház kapujára. Maga erről nem tud?

Petrilla képtelen megszólalni. A száját kitérít, a nyelve nehezen megmozdul, viszont hang nem hagyja el a torkát.

– Mi a baj? Kiszáradt a torka? Kér egy teát? Persze, hogy kér.

A megyei titkár tapsol, mire félelmetesen megremegnek a falra akasztott velencei tükrök, melyek a folyosóival ellentétben mind épek. És mindegyikben Petrilla képe látszik. Megjelenik a titkárnő.

- Egy jóféle grúz teát a vendégünknek! – és a megyei titkár újra tapsol, mire a nő derekáig felrántja szoknyáját, és elmegy.
- Petrilla, maga tagja volt a NÉKOSZ-nak?
- Tagja voltam.
- Melyik kollégiumnak?
- A nyárligetinek, a Bessenyeinek.
- Arról biztosan hallott, hogy Rajk bandája a NÉKOSZ tagjaiból verbuválódott.
- Nem hallottam.
- Nem-e? Hát ki volt a NÉKOSZ nagy támogatója?
- Rajk elvtárs, az igaz.
- „Elvtárs”? Na, szépen vagyunk. Ott volt, mikor Rajk a nyárligeti színházban beszélt?
- Ott volt az egész pártszervezet.
- Miért vádolja az elvtársait?
- Nem vádolok senkit, de tényleg...
- Miért vádol engem?
- Magát?
- Én nem voltam ott. Már csak tudom.
- Igen, akkor tényleg vádaskodtam. Meggondolatlanul.
- Hová mentek utána?
- Mi után?
- Rajk előadása után.
- Nem tudom. Sehová.
- Ha nem tudja, hová, honnan tudja, hogy sehová?
- Nem emlékszem.
- Erőltesse meg az agyát! Szokás a neves pesti vendéget megvacsoráztatni a Koronában.
- Én kis ember vagyok ahhoz. Engem nem hívnak olyan helyekre.
- Biztos?
- Biztos.
- Jó. Akkor fogja az utasítást, és menjen! Illetve várjon! Kikísérem.

Petrilla mint a tőzegkockákkal megrakott rabszolga, görnyedten és lassan lép ki az irodából. De ahogy elindul a csábítóan világító bejárati forgóajtó felé, gerince kezd kiegyenesedni, lélegzése felgyorsul.

– Hé! Nem arra! – kiált rá Ravasz, és a pincelejárat felé int. – Mutatni akarok valamit. Pár perc az egész.

– De nekem...

– Jöjjön csak!

– Be kell mennem a vállalathoz. Porkoláb elvtárs megbízott egy előadással, és szabadságot...

A megyei titkár átkarolja, és a vállánál erősen megragadva magával húzza.

Amilyen díszes a pártház földszintjének berendezése (munkásmozgalmi kegytárgyak vörös drapérián), olyan sivár az épület alatti világ. Nyers, palásan málló téglafalak, görbe-csúszósra kopott lépcsőfokok, meztelen villanykörték fénye a vastagon szálló porban. Vasajtók előtt örök.

Az egyiknél megáll Ravasz, int, hogy be akarnak menni, mire a szolgálatos rendőr a lábát a falnak feszítve kitarja a bejáratot.

– Íme. Annyira sajnálja?

Petrilla belép, lehajol, és kezébe vesz egy tollmintás fémdarabot. A Turul-szobor maradványai vannak előtte.

– Összeforrasztja valaki? – kérdi halkán Ravasztól.

– Nem.

– Akkor mit fognak kezdeni vele?

– Beolvasztja az állami pénzverde. Egy darabot elvihet emlékébe.

Petrilla nagyon jól tudja, mennyi gazember hivatkozott már Árpádra, Álmosra meg a Turulra, de első és egyetlen szerelmével – aki aztán a felesége lett – mindig a Turul-szobor alatt találkoztak, ezért hát a különleges viszonya hozzá, ezért volt mérges, amikor Stevanyik Jankó ledöntötte. Ezt persze nem mondhatja most el.

– Eleget simogatta? Mehetünk?

– Igen.

A megyei titkár bezáratja a helyiséget, aztán, Petrilla rettenetére, még mindig nem a kijáráshoz, hanem a pince mélye felé indul meg.

– Gyerünk! Még vár ránk valami – utasítja mérgesen.

Újabb helyiség tárul ki előttük. Bemennek. Berendezés nincs. Csak vizes, csepegő falak, lenn meg olajos föld. Ravasz az ajtó mellett marad, s int, hogy a másiknak középre kell állnia. Emberi ürülék és izzadság szaga terjeng. És valaki nyög. Petrilla nem tudja kideríteni, messziről jön-e a hang, vagy közelről. És azt sem, milyen irányból. Mikor megjíed, hogy talán hallucinál, közeledő léptek kopogását hallja. A titkárnő jelenik meg az ajtónyílásban:

– Bocsásson meg, hogy csak most tudom a teát szervírozni – mondja, és mívesen pingált csészét nyújt Petrilla felé. Ravasznak pedig egy aktatáskát ad. Meghajtja magát főnöke felé, s miután a szoknyáját megint felrántotta, távozik.

Petrilla fájdalmasan mosolyogva kortyol az italba. Langyos és túlságosan édes. Megissza az utolsó cseppig. Aztán áll, mert már nincs értelme kitérés kísérletnek. Már minden eldöntetett.

Remeg, és ettől kocogni kezd a csésze a csészealjon. Fél, nehogy ez a gyönyörű tárgy kiessen a kezéből és eltörjön. Nem tudja hova letenni. Felemeli Ravasz felé, aki dühösen döf egyet a homlokával. Erre óvatosan leguggol, és leteszi a csészét a földre.

– Hát ezt meg hogy képzeli?! – dörren a másik hangja, s egy falon lévő lyukból kivesz egy karnyi hosszúságú harapófogót. Két kézzel ragadja meg, és felemeli.

Az első ütéstől Petrilla hátradől, a másodiktól jobbra, a harmadiktól balra. Mint egy keljfeljancsi inog, s közben ömlik szájából és füléből a vér, és olyan fájdalom járja át testét, ami már átszakítja az álom burkát. Felébred.

Vacog. Nemcsak az iménti halálos félelemtől. A szobában hideg van. Nincs pénzük lignitre, s a fával bedurrantott cserépkályha reggel már nem sugároz meleget. Feltápáskodik.

Az előszobában felesége csörömpöl. Máskor idegesíti ez a zaj, most ez is jó, mert megerősíti, hogy tényleg csak álmodta a borzalmakat.

A mosdóban kellemes illat. Felesége levendulaszappant használ. Neki az nem jár, de az asszony elfelejtette eldugni, így bekenheti vele magát. Borotvahabot is abból kever. Arcát langyos vízzel kényeztetve, borostájától megsza- badulva nagy, felszabadító lélegzeteket vesz.

A konyhában tejet tölt magának, és vajás kenyeret ken.

– Nagyon dobáltad magad az ágyon – mondja a felesége.

– Rosszat álmodtam.

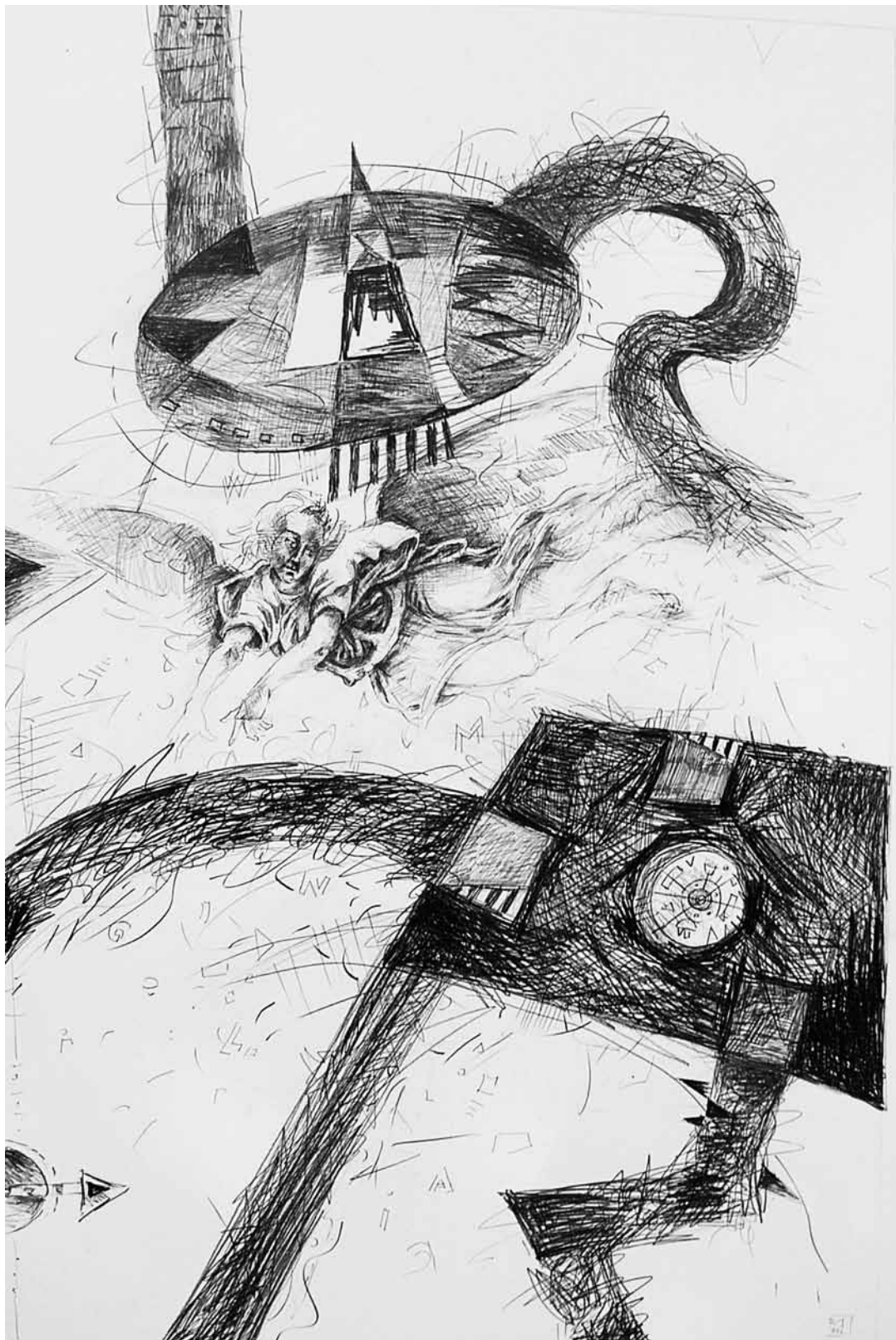
– Kímélj meg attól, hogy elmeséled.

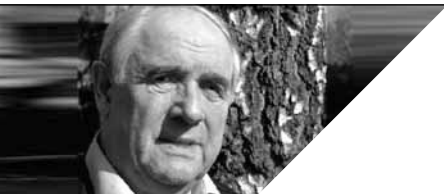
– Jó. Csak annyit, hogy álomban láttam a Turul-szobrot, amit Stevanyik Jankóék ledöntöttek.

– Ők tették?

– Igen. Láttam a szobrot. Darabokra törve. Az alatt randevűzgattunk, emlékszel?

- Emlékszem.
- Meg láttam azt a híres tükröt is, amelyik a régiségkereskedés kirakatában állt.
- Aha. Na, megyek, mert elkések. Te is kapd össze magad!
- Csattan a bejárati ajtó, és a nő sziluettje eloszlik úgy, hogy tarka fényel vonja be a falakat.
- Kivágódik az ajtó. Felesége jött vissza.
- Majdnem elfelejtettem. Az előbb itt volt Braun Esztike. Porkoláb üzent vele, hogy azonnal menj be a pártházba. Nagyon, nagyon sürgős!

TAMÁS MENYHÉRT (1940) Budapest

TAMÁS MENYHÉRT

Megírhatatlan vers

Attól kezdve, hogy megtalált ég,
a föld hívője; kezese lettem,
hozott imával keltettem magamra
a napot, szíjaztam nyelvemre a szót.
apró álmok álmodója, merészen
nyújtóztam a kerti fák fölé,
feljebb; a város hegyhajlatára.

Attól kezdve, hogy az égnél is
veszendőbb a föld, itt-élet ítélet
minden ítélet, keselyűszárnyat
árnyal rám a körülszegett táj,
a féktelen bolygás, ne vegye senki
jajongásnak (új jelenés): emlék-
telen rögeit számlálja Európa...

Indulhat a perc, az *iszonnyal teljes*
óra...

Szegélyezd

Szegélyezd magad, lélegezz reggelt,
ölelj magadhoz mindent, ami még
ölelhető, túlnövi emlékét, visszaszól,
vissza mer szólni a pusztulásnak,
gyökérré, magvak mélyét vigyázó
gyökérré nyújtja a kezed – élön szólít,
játsszunk otthont; megmaradást!

Olvasd az utat

Olvasd az utat. Az előbb-időt,
az idevezetőt, kálváriáink örökét –
öletés helyett, készülj a virradatra.

KARÁCSONYI ZSOLT

Az alagút. Aeneas

KARÁCSONYI ZSOLT (1977) Arad

Szabadulunk,
szabadulunk, igen,
kimentett, kihozott vágyakat, tényeket hozunk fel, kapaszkodunk,
visszük a belső képeket, fotográfiákat, elfelejtett festmények repedéseit
visszük, cipeljük, húzzuk, rángatjuk magunk után, és magát a felejtést is,
igen, mindezeket, a cipelésért, a hordásért, a mögöttünk csaholó
hordákért, igen, cipeljük, húzzuk, vonjuk magunk után, és persze
magát a felejtést is húzzuk, cipeljük, a felejtésre való
emlékezéssel együtt, a reménységgel és
reménytelenséggel együtt,
istennel és istentelenséggel együtt,
ebben a ránk szakadó *különben*, ebben a külön ránk szabott valóban
visszük, hordozzuk, hogy a nyomokat,
a nyomtalanság nyomait találjuk meg
saját bordáink vagy mások bordái között,
amíg a hordás és a hordák
egyetlen pillanattá sűrűsödnek,
amíg az alagút, amelyben járunk,
amelyből minduntalan kilépünk,
nem sűrűsödik egyetlen ponttá,
egyetlen fekete-fehér
fekete vagy fehér
fekete és fehér
jellé
mint
a

betű
vagy a betűk korlátolt hatalmú,
és önnön körein belül mégis korlátolhatatlan
birodalmában, ami éppen *a birodalom* ellen szól,
a birodalom elől menekül, és éppen ezért mégiscsak *a birodalmat*
húzza, vonja maga után, cipeli hátán, ahogy sebesült hordja a sebesültet,
ahogy sebesült hordja önmagát, hogy a seb mélyén a gyógyulás,
a gyógyító emlékezetében vagy a gyógyulás emlékében a seb
mégiscsak gyógyíthatatlan legyen, mint a bokába fúródó
mérgező nyílvevő, mint az emlékezet vizébe merülő kentaur,
hogy a felszínre törjön újra, mint bűvópatakok
kitapinthatósága a föld egyre mélyülő felszínén, ami mindent ad,
csak nem a megnyugvást, nem a város alapíthatóságának lehetőségét,
nem Didót és nem Aeneast, nem, csak a nemet, ami éppen
a nemlegességgel próbál szembeszegülni, hogy legalább a két nem
senki által se kért, mégis felszínre bukkanó könyörtelenségét
feloldja –

és ha ez lehetetlen,
akkor és csakis akkor, legalább, mutasson rá a geometriára,
ami a föld és Gaia kimért könyörtelenségében újra és újra
megmutatkozik.

LUKÁTS JÁNOS (1943) Budapest

LUKÁTS JÁNOS

Óbuda vőlegénye

Langyos eső permetezett. A szabálytalan kis tér közepén négy nő álldogált fényes-nedves esernyője alatt. Kettő közülük izgatottan tekintgetett széjjel, kettő megadóan viselte a hajnali záport. Autó kanyarodott a térre, a nők egyike óvatosan lépegetett a kocsi felé, feje fölött csukta be ernyőjét, a vízcseppek a nyakába hullottak. A másik sarkon másik autó bukkant elő, másik nő futott a kocsihoz, és már benne ült, amikor ernyőjét megfegyelmelni igyekezett, az esővíz a sofőr cipőjébe csurgott, aki ettől morogva indított. A tarka ruhás harmadik egy átsuhanó taxinak intett hirtelen ötlettel, az ülésbe ugrott, ernyőjéről akkurátusan a macskakövekre rázta az esőcseppeket, azután vetette csak mosolyát a volánon ujjaival már doboló vezetőre. A világos pólós, kopott farmeres negyedik hangtalanul sóhajtott egyet, ernyőjét magához ölelte, és útnak indult a 7:10-es HÉV felé, amelyik éppen akkor tűnt fel a kanyarban.

A tér sarkán, a faragott kapualjban mozdulatlanul álldogált egy kortalan (vagy a korból már kikopott) férfiú, aki esernyő helyett sétabotot hordott magával, meggyérült fűrtjeit légiós sapka alá rejtette, és mosolyogva nézte az esernyős négy nő szétrebbenését. – Úgy viselkedtek ma is, mint mindig – mormogta, de lehet, hogy csak gondolta magában a semmitmondó mondatot. Szembenézett a ritkuló permethullással, és hazaindult. A szabálytalan kis óbudai tér fölött feltűnt a szivárvány.

A tanárnőt a gondos férj reggeli programja során a hegyaljai autóbuszig fuvarozta, onnan haza fordult, hogy a két gyermeket elhurcolja az óvodába. A busszal aztán Viola tanárnő már maga kapaszkodott fel a hegyvidéki gimnáziumba.

A taxi asszonya zavart mosollyal tapogatta meg lapos pénztárcáját, kikapta belőle magányosan tűnődő egyetlen ezresét, az első piros lámpánál a sofőr kezébe nyomta, rámosolygott, és kiugrott a taxiból. Fölszegte fejét, és sietősre fogta a tipegést. – Na, Katrinca, ma is letol a hülye főnököd! – állapította meg magában, de mintha örült volna főnöke mindennapi bosszúságának.

A sietős léptű éppen elérte a HÉV-et, még örült is a fogantyúnak, amelyen ma más utassal nem kellett megosztotnia. Egy fiatalember félszegen ráköszönt: – Keszcsókom, könyvtáros néni! – Elvira rábiccentett a köszönőre, és leszállt, egy megállóval korábban, mint ahol könyvtára várta, nehogy beszélgetnie kelljen a félszeggel. Miközben ezt sziszegte a foga között: – Néni a nénikéd, kisfiam! – és örülni kezdett a reggeli gyaloglásnak.

Virágon ma fűzőld volt a póló, amint közeledett a virágüzlet felé, vidám emlékeket szedett elő lelki tartalékából, hogy mosolyogva nézzen a sanda főkertészre, a fontoskodó csokorkötő asszonyságra és azokra a vásárlókra, akik csak illatot gyűjtögetni jönnek a virágpiacra.

Bugsch úr hosszan szippantotta be az óbudai görbe utcák illatát. Tűnődve várt rá udvari szobája és csöndes nyugalma kutyatársa. – No, Szanitéc! – szólította meg a gazda a jószágot, magázva, ahogy óbudai polgárok közt illik. – Ma mivel tölti az idejét? – majd közölte a maga ajánlatát: – Elviszem a fodrászához, ráfér magára! – azzal akkurátusan reggeli kapucínere elkészítéséhez fogott.

Viola a buszon az igazgatóhelyetttel találkozott, aki kedélyesen rikkantott rá: – Hallom, megint följelentettek?! – Leszállás után az angoltanár nő harsogott a fülébe két óskót közmondást, az iskolakapuig két szülő örült a véletlennek, amely összehozta őket a *kedves tanárnővel*, végül Viola három diákcsoportnak köszönte meg a köszönést bal mutatójára megemelésével. Tízóráit elfelejtett venni a büfében.

Az Aranyketrec Szalon előtt már összemarokodtak az ölebek, amikor Katrinca az üzlet ajtajához ért. – Ma is...?! – röffent rá késedelméért a *hülye főnök*, de Kat szó nélkül bújt ebfej-díszes köpenyébe, és fogadta az első ügyfelet. – Elhoztam Kisdrágát! – kedélyeskedett az ügyfél gazdája. – Ma csak uszkárt nyírok! – közölte Kat szigorúan, mire a gazda egy diszkréten meghajtogatott ezrest dugott az ebfej-díszes köpeny zsebébe, és a fodrászi ölebe ültette spánielét. – Délre – nyugtázta Kat a programváltozást, és a nyíróasztalra terelte spánikát.

– Jó napot, Buksi bácsi! – a szomszéd fiú az érett korú óbudai polgár arcába vigyorgott. – Micsoda idők – sóhajtott a köszönéssel megsértett –, nagyapámat még Herr Bugsch néven tisztelték Óbuda-szerte, apám Bugsch úr volt, nekem meg – hajjaj! – már csak Buksi bácsi jár – és sétabotjával oldalba ütötte az Ispotály utcai kőrifát.

A könyvtár ajtaja hetek óta nyikorgott. Elvira szalonnabőrt hozott otthonról, baltát keresett, négykézlábra ereszkedett, a baltával három millimétert emelt az ajtón, a zsanérokot körülkente a szalonnabőrrel – és az illattól összefutott szájában a nyál. – Mit tetszik csinálni? – kérdezte egy kaján hang a háta mögött. – Szakmunkát végzek – vetette oda zordan Elvira, a kaján lecsapta ronggyá olvasott három krimijét a pultra, és elmenekült a baltás, zord könyvtárostól. Elvira lenyalogatta szalonnás ujjá hegyét. Visszapakolta helyére a *Filmlexikont*, végigpergette a lapokat, nem vágtak-e ki belőle újabb színésznőképet. A kötelező olvasmányokból kirázta a bennük felejtett puskákat, lefújta a port az elnyűtt Párizs-albumról, belelapozott, aztán sóhajtva fölrakta a felső polcra.

Virág jókedvét nem vehette el ma délelőtt semmiféle zsörtölődő. Félhangos dalba szedte fűszervirágait: – Rozmaring, kakukkfű, majoránna – és dúdolta tovább, hogy egy se maradjon ki: – Tárkony, lestyán, medvehagyma. – A vén kertész a vállát vonogatta rá, a csokorkötő asszonyosság az ujjával mutatta a homlokán, hogy a Virág egy *bolondgomba*. Bugsch úr ekkor lépett az üzletbe – Csókolom a kezeit, hajnali kis napernyősöm! –, a köszönés csak Virágnak szólt, a kérelem is – egyetlen rózsaszál erejéig. Virág a leghamvasabb rózsát választotta, egy mosolyt mellékelte hozzá, miközben az óbudai ősz gavallért reggelenként *leselkedő vén majomnak* tartotta. De most már délelőtt volt.

A sértett szülő egy újságíróval érkezett, a nagyszünetben az igazgatói tárgyalóban előadta panaszát Viola ellen, aki az *ő fiának* elégtelent adott egy apró vétségért, miszerint a gyerek Berzsényi Dánielt Rákóczi hadvezérének nevezte. Viola közölte, hogy az Bercsényi volt és Miklós, aki pedig a történelemtanár fennhatósága alá tartozik, akár tőle is kaphatott volna a tettes egy másik elégtelent. A szülő a vállát vonogatta, az igazgató a homlokát ráncolta, az újságíró pedig bepötyögte laptopjába, hogy ebben az iskolában mindig történik valami. A tárgyalás végeztével Viola megtartotta következő óráját, amelyen Berzsényi *Osztályrészem* című versét tanította.

Tizenegy óra felé az ebek és gazdáik új rohamra indultak. Egy decens szürke uszkár pórázon vezette hangoskodó gazdáját, aki azonnali *jó elbánást* igényelt kutyájának. – Ma csak pulit nyírok! – sajnálkozott Katrinca, mély fájdalommal nézve a gazda szemébe. A gazda értett a szemekből, nyolcadrét hajtotta a jó elbánás díját, Kat kettőre ígérte a végeredményt.

Ekkor nyitotta meg Bugsch úr az Aranyketrec Szalon ajtaját. Légiós sapkáját markában szorongatta, meglengette, majd két kezét a háta mögött összefonva. Mélyet hajolt Kat felé, Catherine-nek nevezte, franciásan (ez a légió nyelve is, ugyebár), majd egy ciccenéssel előszólította Szanitécet, aki két hátsó lábára emelkedett, mellső jobbával pedig tisztelgett. Katrinca szeme haramatos lett ennyi snájdig óbudaiságtól. Bugsch urat karszékkal kínálta, és elővarázsolt számára a fiókból egy Le Figarót, Szanitécnek Pihenj!-t vezényelt, és a szépítő díványra tessékelte. – Ez sem puli! – hördült fel az uszkárgazda, mire Bugsch úr és Katrinca egyszerre nevezte néven a kérdéses eb pedigréjét: – Pouli sanitaire de la légion! – az uszkárgazda kisomfordált a szalonból, és kettőig színét se látták.

Elvira mindeközben előkészített egy helytörténeti szavalóversenyt, egy *Dzsungelünk, a könyvtár* elnevezésű vetélkedőt, aztán képes, hangos és szöveges műveket gyűjtött egy *Afgán–magyar sátorverési módozatok a 7–8. században* című előadáshoz. Ekkor lépett Bugsch úr a könyvtárba, a légiós sapka a frissen nyírt kutya fején volt, Bugsch meghajolt, miközben a háta mögött szorongatott sétabottal fejbe ütötte Elvirát. Elvira mosolyt mutatott, de befelé vicsorgott. – Elvira, maga esernyők hajnali királynője! – rikkantott a könyvtárvezető nőre Bugsch, a dzsungelszervezők összerendeztek, a sátorverő afgánok megriadtak. – Nekem a maga bájos szelleme kell, Elvira... – Tudom – fogta vissza hangját és indulatát a könyvtár igazgató-háziszolgálója –, most következik Elvira... Hová utazik megint? – és a könyvtári számítógépen előbűvölte a női nevet viselő vasúti menetrendet, miközben leste Bugsch úr szájából a mai napra kitalált helységnevet. – Szerencsre, drága, Szerencsre! – és szeméből áradt a rajongás az Elvirának elkeresztelt hölgy iránt. – Magával Szerencsem lesz... – szellemeskedte szét a könyvtár összes helyiségében a bóknak beillő városnevet. A könyvtárosnő fölmutatta Szerencs fő- és mellékvonalait, és kinyomtatta Bugsch úrnak, ő azután a kapott vasúti listát megcsókolta, négyrét hajtotta, és a szíve fölé rejtette. Végül – boszorkányos ügyességgel – kabátzsebéből a reggeli hamvát még némileg őrző rózsát varázsolt elő, Szanitéc szájába adta, ő pedig Elvira lábaihoz helyezte. – Ezt sokáig taníthatta szegénynek! – korholta Elvira a szemérmes tolakodót, de azért felvette a virágot. A rózsalovag arcára kamaszos szégyenpír ült ki: – Tudja, Elvira, én sose utazom, se Szerencsre, se máshová... Csak magát akartam ma is látni... – és meghajolt, majd: – ...és hallani... – sóhajtotta, hogy mindenki lássa és hallja, hogy Bugsch lovag járt a könyvtárban Óbudáról. – Vén bohóc – dohogott a hölgy, akit jobb híján Elvirának hívtak, de azért még tíz perc múlva is megmegcsóválta a fejét, ki tudja, mi járt abban a fejben.

Virág csak ült az üzlet hátsó sarkában, maga szabta magára ezt a büntetésfélét. Egymás után két sürgős megrendelés érkezett: menyasszonyi csokor az egyik, gyászkoszorú a másik – amikor az élet a nagy megrendelő. Ezek a csokrok jól fizetnek, még a kötő is kap a markába az együtt érző kézfogás mellé némi *papírvirágot*. A menyasszonyi csokrot az asszonyság kapta el magának, bár a kertész odamordult felé: – Rég vót maga menyasszony... – de az asszony visszanyelvelt: – Maga se vót még halott! – és szépen megosztottak a várható hasznon. Virág pedig felszedegette a két csokor elhullajtottjait, rezgőt rakott hozzá, sokat, úgy fonta-pödörte körbe-koszorúba, hogy maga is belecsodálkozott. – Te lány... – ez az asszonyság ritkás dicséreteinek kezdő szava volt, csak nézte Virág csokrát, aztán: – Hát, nem is olyan fiatal a menyasszony... – és vállat vont. – Nofene... – ritkán szólt a kertész ennyit is Virágra, aztán utána dörmogott: – Persze, ez se vót öregember... A megrendelők érkeztek, a csokrok útra keltek, de a szemek megakadtak Virág koszorúján. A sötét öltönyös mutatott rá elsőnek: – Azt is – de a vőfély elébe ugrott: – Nekem, nekem... Virág szó nélkül kötni kezdett egy új csokrot, ugyanolyan,

rezgőset, elmélázót, belenyugvót. Vitték, rohantak vele, kezdődött a szertartás. Mind a kettő. Az asszonyság meg a vén ásnok elégedetten simította meg a zsebét.

A déli harangszó idejét megosztották egymás között az óbudai tornyok, aztán az angyalföldiek is átüzentek, hogy ők is ebédhez szólnak.

Viola gyomrát mintha még mindig vasmarok tartotta volna szorításban. Levánszorgott a büfébe, százan zsibongtak körülötte. Itt a tanárok hivatalosan előnyt élveztek, Viola elmosolyodott: íme, mit is jelent a *soron kívül* kifejezés. Fonák dolognak érezte ezt a kivételezést, kifordult a büféből. Első lyukas-órája következett, beült tankuckójába, és *ebédre dolgozatot javított*. A fiókban talált egy almát, azt megette.

A hülye főnök időnként – nagyon ritkán – meghívta Katrincát ebédre. Ilyenkor – Katrincának unszolnia kellett, ez a játékszabályok része volt – életének volt emlékeit idézte föl: hamar leáldozó sportkarrierjét, gyorsan kimúlt házasságait, egyetlen külföldi utazásának gyönyörűségét Krcacsóvóban. Kat ámult és a fejét csóválta, mélázva nyelte a vadas falatjait, amire a főnök mindannyiszor rábeszélte egyetlen beosztottját. Az üzletbe visszatérőben pedig mindannyiszor hátba ütötte és a fülébe súgta: – Te leszel egyszer itt a főnök.

Elvira kitessékeltte a dzsungelkeresőket, eltanácsolta az afgán sátorosokat, aztán megkönnyebbülten dőlt az ajtófélfának. Volt egy raktárszobája a könyvtárnak, a polcon folyóiratok porosodtak, a sarokban egy főzőlap árválkodott. Elvira hagymát pirított, s mire megpirult, összevágott három paprikát meg két paradicsomot. Az ebédkészítésbe beleberregett egyszer a telefon, a harangszóval olvasó érkezett, őt Elvira a gyarapodásjegyzék mellé ültette, hadd böngésszen. Közben kevert és sózott, meg egy csipetnyi paprikakrémet nyomott széjjel a rotyogásnak indult lecsón. Amint a harangok elnémultak, Csima bácsi tört rá nagy csoszogással, egy doboz új könyvet hozott az üzletből, és már az ajtóban szimatolni kezdett: – Mi ez az isteni illat, szépasszony? – Része legyen benne – sóhajtott Elvira. Csima bácsi a sarokba hajította dobozát, otthonosan a raktárajtónak dőlt, és falni kezdte a lávaforró lecsót. – Jó – hörögte –, de az igazi lecsót úgy kell csinálni, hogy... – elmondta, hogy kell csinálni az igazit, aztán keze fejével megtörölte a száját, és elcsoszogott. Elvira beosztással (és két szelet kenyérrel) szemelgette a kisadag megmaradt fele részét, aztán elmosogatott maga és Csima bácsi után, majd érdeklődött az olvasónál, talált-e kedvére való könyvet. – Azt nem – válaszolta a böngésző –, de megnézné nekem az esztergomi vonatok indulását, könyvtáros néni?

Virág kipakolt az asztal sarkára, disznósajtot hozott ma, azt ette ecetes paprikával, hersegett a paprika, ahogy a lány beleharapott. Az öreg kertész megeresztette napi szellemességét: – Asztá nehogy jácinthagymát egyé! – Virág kötelességszerűen mosolygott. A kötő asszonyság magától is sajnálta az ételt, ma tepertőt hozott, nem rossz az néhanapján. – Ne – és nejlonzacskóját Virág elé tartotta. Ritka alkalom volt, hogy akárkit is megkínált, talán a *papír- virág* tette, talán hogy ellesett valamit a lánytól, amit eztán ő is fog csinálni. Virág belemarkolt a zacskóba, az asszonyság hamar elrántotta előle. De a disznósajtra már mégsem evett tepertőt. Papírstanicliba csomagolta, eltette vascsorára. A kertész ebéd végén el-eltűnt egy nagyfröccs idejére.

Bugsch úr a kísétkü inyencek közül való volt. Déltájban megforgatta sétatbotját, mintha ettől az önállósult testrészétől kérdezte volna meg, hová is menjenek ma ebédelni. A sétatbot megpördült a levegőben, és azt sugallta, legjobb lesz, ha ma az óbudai piac sarkán, az öreg sváb asszonynál fognak enni velős pirítóst, savanyúságot mellé, és kísérőnek két deci vörösbort, a fanyarabbikból. A tervezetet Szanitéc (aki ilyenkor fürgébb volt a szokásosnál) azzal egészítette ki, hogy igényt tart egy tisztességes darab főtt kolbászra,

mustár és kenyér nélkül, és – a maga részéről – lemond a vörösborról. Elinultak: Szanitéc lépegetett a trió élén, hátul himbálódzott a sétatálcá, középben baktatott Bugsch úr, az óbudai életművész.

Hogy a délutáni ólom-álmot elhessentse szeméről, Viola a másnap megírandó dolgozat kérdéseit kezdte csokorba szedni. Megböngészte az értelmező szótárt, a közmondásgyűjteményben szemelgetett, kutatott a napisajtóban elrettentő nyelvtani hibák után, vagyis második lyukasóróját igazán a tudás szövetének befoltozására fordította.

Az Aranyketrec Szalon ajtaját kettőkor feltépte az uszkárgazda, ebét a kivételezettek díványán találta, a két- és a négy lábú vendég csókok özönével köszöntötte egymást. – Szép lettél, lelkem! – pillantott a gazda uszkárjára gyönyörűséggel, és megszorongatta kutyája válllövét. Aztán bizalmaskodva hajolt Katrinca füléhez, miközben marka az ebfej-díszes köpeny zsebébe csusszant: – Olyan légiós dögöt nem tudna nekem szerezni?

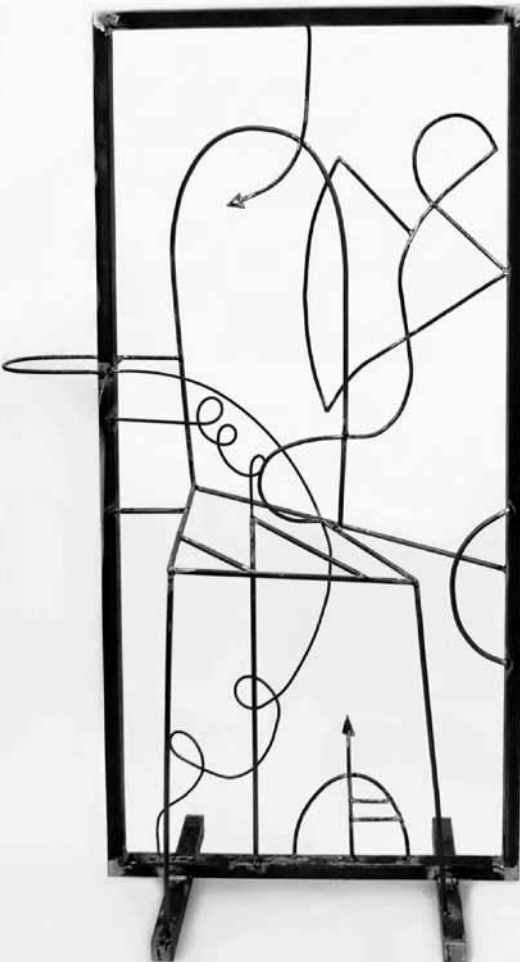
Elvira a főtéri nagytrafik kirakatát vizslatta. Boglárkának keresett babát, a születésnapja közeledik, Zsomborkának névnapja lesz. A fiú valami villogó szörnyet kért. A kirakat hemzsegett a babáktól és a villogó szörnyektől. Elvira hangos nyüszítést hallatott, a trafikos kiszaladt a boltból. Elvira biztosította, egy ufót látott, azt ijesztette el nyüszítéssel. Aztán bement az üzletbe, leányának kék vödört vett zöld homoklapáttal, fiúgyermekének lila pettyes lego-nyulat. – Remélem, örülni fognak! – biztatta magát.

Virágot az álom helyett a csábítás kerülgette. A fiú, akit reggel csúnyán összefröcskölt ernyőjével, megbocsátani látszott, a virágüzlettel szemközt lassított kocsjával, tett még egy kört, aztán két aprót dudált. – Itt a négykerekű lovagod – vetette oda az asszonyság, aki már megbánta, hogy adott Virágnak a tepertőből, most savanyú képpel nézett a lány mosolygó arcába. Tudta, Virág el fog kérkedni, és azt is, el fogja engedni. Virág kéredezkedett, az

asszonyság elengedte mogorván. Virág rohant a négykerekű lovaghoz. A kertész nem állta meg szó nélkül: – Ezek ilyenek!

Bugsch úr bármilyen helyen és pózban képes volt álomra hajtani fejét. Ma délután mélézva megsimogatta tangóharmonikáját a bársonytokban, letörölgette róla a port, aztán kiment a kertbe, a fonott nádszékbe hanyatlott, fejét a pinceajtónak koppantotta. Álmában a Zápor utcában sétált fel és alá, egy tangóharmonikából pedig sramlizene ömlött végig a kőrisfák alatt.

Viola ott állt meg két görbe utca találkozásánál, a csendet fölverte tanári cipősarkának kopogása. Errefelé még húzós csengő értesítette a háziakat, ha látogató érkezett. A tanítvány nyitott kaput, fejjel volt magasabb tanáránál, zavart mosoly bujkált az arcán, de hiszen még éppen csak, hogy elmúlt tizenöt. A tanítvány Bugsch úr unokája volt, az egyetlen családtag, akivel az ősz lovag kapcsolatot tartott. Könnyűszívú és nehézfejű *napsugara* számára ő könyörgte ki Viola segítő délutánjait. A különórák idejére azért legtöbbször Bugsch úr maga is odasomfordált – úgymond, véletlenül –, hallani akarta ezt a *tökfilkót*, pedig valójában Violát akarta megcsodálni, akit ilyenkor *a délutánok királynőjének* nevezett. Napsugárka derűsen szemlélte a világot, Viola felmérte, hogy akár még egy közepeket is képes lesz begyűjteni,

Bugsch úr pedig megállapította hazafelé botozgatás közben, hogy még mindig mennyi szépasszony él Óbudán.

Katrincának voltak ügyfelei, akik havi rendszerességgel látogatott. *Jobb emberek* ebei voltak ők, akik féltették kedvenceiket a várakozás gyötrelmeitől, hogy valami betegséget szed össze a jószág a fodrásznál, talán bizony még valamiféle mésaliance réme is riasztotta őket. Jobb, ha az a lány jön hához... Katrincának százhetvennél több cím sorakozott okostelefonján. Az ebek nevével és a gazdák címével. Kettőt-hármat látott el délutánonként: nyírás, mosás, kullancsszemle, körömvágás, fültisztítás – ami egy társadalmi állást betöltő ebnek szükséges. Aztán ment haza, időnként szédelegve, időnként émelyegve. Katrinca ilyen hétköznapi esteiken nagyon utálta a kutyákat.

Négy órakor Elvira egyetlen megmaradt olvasóját is kitessekelte. Aztán bezárta a könyvtárat, keresztvasat és védőrácsot lakatolt az ajtóra, miközben arra gondolt: – Egy kényesebb betörő ugyan mit hordana el innen?

A tűzoltó szentről elnevezett nagyáruház felé igyekezett, a könyvrészleg bejáratánál megtorpant: – Nem volt elég egész nap? – kérdezte magától. De a szeme felcsillant: – Most magadnak válogathatsz... és senki nem hív Elvirának! – szinte felkacagott. Annyit rakott félre havonta, hogy negyedévenként egy szebb könyvet vásárolhasson magának. – Amit a könyvtár sose venne meg! – gondolta hozzá kárörömmel. Hetek óta szemezett egy égboltos-tengeres, gyönyörű kötetet: *Odüsszeusz nyomában*. Igen, amerre járt a nyugtalan görög, ahol a legendája máig él. Barlangok, öblök, szigetek... Elvira hátán borzongás futott végig. – Odüsszeusz tíz évig járta a tengert, én egy fél évig gyűjtök rá, mert egy negyed évig rejtegetett pénzből nem telik ki. – A képeket kezdte nézegetni, az árus már figyelte a vásárlót, ahogy ő szokta olvasóit a könyvtárban. Aztán vitte haza, nem tette a táskájába, a melléhez szorította. Eleredt az eső, Elvira ernyőt nyitott. Már megint Elvira, már megint eső...

Virág és a fiú röppöltek ki a kocsiból. A fiúnak Óbuda fölött, a hajdani kastély alig-barokk melléképületében volt egyablakos szobája, ki tudja, milyen jogcímen. Most királynak érezte magát, Virág királynénak vagy olyasfélenek. A fiú berángatta a függönyt, aztán ölébe kapta a lányt. A fiú a fogával bontogatta Virág ruházatát, a lány tíz körmével a fiúét. Ott ölelkeztek a kopott díványon, aztán a szőnyegen, aztán megint a díványon. Virág sikoltozott, akár a macska, a fiú farkasi hangokat adott. Az udvaron ugatni kezdett egy kutya. Virág és a fiú ezen nevetni kezdtek, a kutya kinn elhallgatott. Csöndesen pihentek meg egymás vállgödrében, talán el is aludtak egy-egy pillanatra. De ez így volt jó. Aztán csak nézték egymást. Nehezen szakadtak el egymástól, ehhez nem illett semmiféle szó. Végül csak elindultak lefelé a hegyről, a fiú Virágba karolt. Cseperegni kezdett az eső, a lány ernyőt nyitott, aztán: – Innen már menj haza – szólt. De a fiú elkísérte a szabálytalan kis térig. Üres volt a tér, azért nehezen csak elbúcsúztak egymástól. Virág ernyője már fényesre ázott.

A faragott kapualjban mozdulatlanul állt a reggeli-esti látogató, aki azt gondolta, titka titokban is marad. A négy esernyő alól az asszonyi szemek mindannyiszor átsiklottak rajta, Bugsch úr büszke volt rejtőzködő tudományára. – Úgy viselkedtek ma is, mint mindig – mormogta, és maga se tudta, elégedett-e ezzel a körülménnyel, vagy mélységesen bánkódnia kell miatta. A négy asszony, akárha szobor lett volna, úgy álltak ernyőik alatt, és várták, hogy eljőjön értük valaki, aki beléjük karol, vagy kocsijába invitálja őket, vagy összegyűlik annyi erő bennük, hogy maguk induljanak haza.

Esteledett, sötétedett, már csak a négy ernyőn gyúlt meg némi fény. Bugsch úr hazaindult, gallérját felhajtotta, botját marokra fogta, úgy botorkált. Miközben maga se tudta, valódi asszonyok után járt-e egész nap, vagy csak emlékeit idézte fel az örökifjú óbudai gavallér.

FELLINGER KÁROLY (1963) Jóka (Szlovákia)

FELLINGER KÁROLY

Cölöpök

János éppen a számítógép előtt
 ücsörgött, mikor úgy félvállról apja
 megkérdezte tőle, hogy hány kiló is
 valójában, nem tudott hazudni, így
 egyenes választ adott, mire apja
 ráfelelte, milyen kicsi a világ,
 a férfi, aki a szobában vele
 együtt alszik, pontosan ennyit nyom, az
 az igazság, hogy János az, aki ott,
 a szobában együtt alszik vele, de
 apját nem hagyta nyugodni a dolog,
 szajkózta, még formázzátok is egymást,
 bár engem ám nem könnyű egykönnyen be-
 csapni, sötétben elválik a szar a
 májától, diómintás pizzsamában
 nem annyira hasonlít rád, fiam, még
 mondd, hogy nem a ruha teszi az embert.

Csalhatatlanul

János a temetőbe anyai nagy-
 szülei sírjára vitt virágot, pont
 százhet éve született a mama, a
 síron a levelek, mint a lepkék, épp
 kipihenték a szél fáradalmait,
 Őrangyalok napja volt, kétségkívül,
 gondoltam, jó, hogyha valaki ezen
 a napon látta meg a napvilágot,
 bár Juli szerint, amikor a nagy
 született, az Őrangyalok szent napját
 bizony még szeptemberben ünnepelték,
 a síremléken mindamellettt észre-
 vettem Jézust a feszületen, aztán
 megérintettem az orrát, ahogy a
 kisgyerek, aki ezek után, ha majd
 visszatér, mindig ezt fogja csinálni.

SZIGETHY GÁBOR

Napló múltidőben

1956. november

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

November 1.

Késő délután érkeztem haza, morcosan várt ebéd-del nagyanyám. Koszos voltam, leszidott. *Bontottuk a barikádot* – dicsekedtem. Meghallgattuk Kádár János beszédét a rádióban, nagyanyám lelkesedett. A szomszédunkban lakó rosszkedvű rendőrtisztnek is elmagyarázta, hogy ha a kommunisták is támogatják Magyarország semlegességét, és követelik a szovjet csapatok távozását, hamar rend lehet az országban. Másnap megvettem a Népszabadság első számát, abból idéztem nagyanyámnak Kádár előző nap hallott szavait: „Népünk vérevel bizonyította, hogy rendületlenül támogatja a kormánynek a szovjet erők teljes kivonására irányuló követelését.” Kádár államminiszter Nagy Imre kormányában, november 1-jén elmondott beszéde – „Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét...” – akkor számunkra azt jelentette, hogy mindenki – kommunisták, szociáldemokraták, kisgazdák, parasztpártiak – egyet akar: szabad, független, demokratikus, semleges Magyarországot. És együtt követelik a szovjet hadsereg távozását hazánkból.

Akkor este nem tudhattuk, hogy Kádár beszéde hangfelvételtől hangzik el a rádióban, és abban az órában a Nagy Imre-kormány áruló államminisztere már szovjet elvtársaival tárgyal. Azt végképp nem tudhattuk, hogy néhány nappal korábban, október 27-én Kádár találkozott Andropov szovjet nagykövettel, és a titokban megtartott bizalmas tárgyaláson arra kérte a szovjet elvtársakat, hogy a proletárdiktatúra megvédése érdekében Magyarországon növeljék a szovjet hadsereg létszámát.

Talán már senki nem emlékezett 1956. november 1-jén Kádár október 24-én, szerda este a rádióban elmondott beszédére. „Csak izzó haraggal lehet szólni erről a támadásról, amellyel az ellenforradalmi reakciós elemek felkeltek hazánk fővárosa ellen, népi demokratikus rendünk, a munkásosztály hatalma ellen.”

És november 1-jén este ki gondolt arra, hogy a *népünk dicsőséges felkeléséről* szónokoló Kádár ekkor már arról tárgyal Moszkvában a szovjet elvtársakkal, mikor és hogyan gázolják le szovjet tankok

Magyarországot, hogy visszaállítsák a kommunisták kizárólagos hatalmát biztosító „népi demokratikus” proletárdiktatúrát?

November 2.

Magyar Népsport, címloldal: *Újra felzúgott a „Hajrá Fradi”*.

Este, vacsora után aznap vásárolt napilapokkal borított asztal mellett üldögéltünk nagyanyámmal. Hol ezt, hol azt az újságot vettem kézbe, az Irodalmi Újságot az elsőtől az utolsó betűig elolvastam. Csodálkozva vettem néha egy-egy pillantást a nagyszülém kezében végtelenül hosszú ideig mozdulatlanul pihenő újságra. Nem akartam hinni a szememnek.

– A Magyar Népsportot olvasod?

Öreg szülémet soha nem érdekelte a sport, es-ténként zenét hallgatott, pasziánszozott, most pedig már percek óta elgondolkodva az újság címloldalát nézte.

– A Fradi... – dűnnyögte halkán –, újra Fradi lett a Fradi. Tegnap délután az Üllői úton újjáalakult a régi klub...

Számomra (akkor és ott) felfoghatatlan pillanat: nagyanyám hangja elcsuklik, könnyes a szeme. Mi köze a Fradihoz, a focihoz? Hisz az évszázad mérkőzését is a rádió elé kuporodva egyedül hallgattam végig. A világbajnoki döntő alatt – a meccs végén böngtem – barátnőjével csevegett, kávézott a szomszéd szobában.

– Apámmal, öcséimmel voltam először foci-meccsen, 1913-ban – még mindig az újság címloldalát nézte –, a Mester utcában laktunk, könyvkötő édesapámnak az egész heti, olykor napi tíz-tizenkét órás robot után a vasárnapi meccs volt a boldogság-izgalmú szórakozása. Már ebéd közben hango-san azon morfondírozott: vajon nyer vagy veszít aznap a Fradi? Tizennyolc éves koromban, 1917-ben mentem férjhez, azóta nem jártam a Fradi-pályán. Aztán már Fradi-pálya sem volt, Budapesti Kinizsinek vagy minek hívták a franztadti csapatot. *Hajrá Fradi!* Ez volt a gyerekkorom.

Ha fociőrült nagybátyámmal az ötvenes években meccsre mentünk, mi azt ordítottuk: *Hajrá Kinizsi!* Nekem ez volt a gyerekkorom.

És a nagyanyám könnyei, aki 1956. november 2-án azt olvasta az aznapi Magyar Népsportban: *Újra felzúgott a „Hajrá Fradi”* – és sírva örült a megújult, visszafiatalodott világnak.

Mosolygott, amikor megmutattam neki az Irodalmi Újság címdalán tündöklő Petőfi-verssort: *Ismét magyar lett a magyar...*

Mosolyogtunk. Nem tudtam: már csak néhány óra van hátra a gyerekkoromból.

November 4.

Nem emlékszem, hogy a hajnali ágyútűzben-ébredés után mikor merészkedtem ki az utcára, hol és mikor vásároltam azt az évtizedeken keresztül féltve őrzött, óvott két hírlapot (Népszabadság, Új Ember), amelyeket éjjel nyomtattak, és amelyek csodával határos módon reggel a Budapestre zúduló szovjet tankcsoárdák ösztüzében még kikerültek az utcára.

Talán délelőtt, talán délután olvastam a Népszabadság aznap megjelent számát, a Magyar Szocialista Munkáspárt hivatalos lapját. Annak az 1956. november 1-jén magát ismét új névre átkeresztelő kommunista pártnak a lapját, amelynek első embe-re, Kádár János már hazaárulása feltételeiről tárgyalt napok óta Moszkvában, miközben november 4-én hivatalosan – a Népszabadság szerint is! – még mindig a Nagy Imre-kormány államminisztere volt.

A lap vezércikkének első mondatai: „Ki gyűlölné jobban a Rákosi-rezsim levitézlett vezetőit, mint éppen a magyar kommunisták? Érthető ez, hiszen sok éven át hittek és bíztak bennük, és most kiderült, hogy csalás, szemfényvesztés áldozatai lettek.”

A kommunisták mindig fenntartják maguknak a jogot, hogy döntsenek: minden kérdésben ők képviselik az egyetlen helyes álláspontot, az igazságot. „Az MSZMP-nek van a legtöbb joga, hogy követelje azok társadalmi és bírósági felelősségre vonását, akik így visszaéltek a nép, elsősorban a kommunisták bizalmával. Nemcsak Farkas Mihályékat kell azonnal bíróság elé állítani és méltó büntetéssel sújtani, de az egész elburokratizálódott, a néptől elszakadt, a maga tekintélyét és jólétét mindenek fölé helyező, a nép haragját méltán kiváltó álkommunista vezető klikket.”

Ostobán őszinte a cikk írója. Bevallja: az álkommunistákat senki nem gyűlöli jobban, senkinek nincs joga jobban gyűlölni, mint a becsületes kommunistáknak.

Azt természetesen csak a kommunistáknak van joga eldönteni: kit és mikor kell gyűlölni, ki a becsületes és ki az álkommunista.

Töprengek. Ha Kádár becsületes kommunista, aki november első napjaiban Moszkvában Magyarország szovjet megszállásáról tárgyal, akkor Nagy

Imre álkommunista, mert ő Andropov budapesti szovjet nagykövettől november első napjaiban épp azt követelte, hogy állítsák le a szovjet csapatok Magyarországra özönlését?

Rákosi szerint álkommunista az általa bitófára küldött Rajk László, Nagy Imre szerint a hatalommal visszaélő Rákosi–Gerő-klikk, Kádár szerint az ellenforradalmár Nagy Imre...

A pártlap vasárnapi számát november 3-án este szerkesztő elvtársak álkommunisták – csak még nem tudnak róla. Közlik – rövidítve – Mindszenty prí-más szombat esti beszédét, a Forradalmi Karhatalmi Bizottság nyilatkozatát, Németh László, az Új Magyarországnak két nappal korábban megjelent *Pártok és egység* című írását. Fontosnak tartják megjegyezni: „Németh László okfejtésével és javaslataival egyetértünk.” Támogatják a Nagy Imre-kormány követelését: távozzanak a szovjet csapatok hazánk területéről. Egyetértenek Kodály Zoltánnal, aki azt kéri táviratában a szovjet zeneszerzőktől: „járjanak közben kormányuknál, hogy a szovjet csapatokat azonnal vonják ki Magyarország területéről”.

Ha november 4-én hajnalban Szolnokon becsületes kommunisták gyülekeztek, hogy szovjet tankokba bújva Budapestre sunnyogjanak mint Moszkva pórázon tartott lakájai, ha Kádár, Apró, Dögei becsületes kommunisták, akkor Budapesten a kommunista pártlapot a szovjet megszállást ellenző álkommunisták szerkesztették.

November 4-én hajnalban, miközben dörögtek az ágyuk, remegtek a falak, kiégett a fölöttünk lévő lakás, nem próbáltam eldönteni: mi a különbség a becsületes és az álkommunista között, ki a becsületes és ki az álkommunista.

Azon a hajnalon megtanultam utálni a hazaárulókat.

November 22.

Jegyzőkönyv nem készült: Kádár János huszonöt év múltával olvashatta el az 1956. november 22-én Budapesten a román elvtársakkal történt megbeszélésről írott szigorúan titkos feljegyzést. Walter Román készítette a román pártfőnök Gheorgiu Dej számára a bizalmas emlékeztetőt, amelyet 1968-ban átadott Vince Józsefnek, aki rövid levél kíséretében 1981. október 12-én elküldte Kádár Jánosnak. A gépiratot a Magyar Szocialista Munkáspárt első titkára gondosan őrizte pánccélszekrényében, nincs nyoma, hogy mutogatta volna bárkinek.

Kádár 1956. november 22-én hosszan elmagyarázta a román pártfőnöknek, mi is történt októberben Budapesten. „Az október 23-i megmozdulást mi fegyveres felkelésnek nevezzük, mivel a becsületes elemek mellett másfajta elemek is bekapcsolódtak.”

Két dolgot hangsúlyoz mint a *felkelés* legfontosabb kiváltó okát: a Rákosi-féle politika sértette az emberek nemzeti érzését, és az életszínvonal 1949 után folyamatosan romlott.

Figyelemre méltó mondat: „Még valamit a nemzeti érzésről: bebizonyosodott, hogy olyan dolgok, amelyek számunkra nem voltak fontosak, a tömegek számára fontosak voltak:

- a címer megváltozása,
- a hadsereg egyenruhájának megváltozása,
- a március 15-i ünnep – a szabadság napja megszüntetése...”

Nem meglepő, ha egy kommunista a nemzeti érzést nem tartja fontosnak. Internacionalista – gyökértelen ember, se múltja, se jövője. A munkásmozgalom elvű harcosa a címet, a március 15-i ünnepet, a nemzeti egyenruhát csak a *tömegek* számára fontos *dolognak* tartja, amely „dolgokat” taktikai okokból, a proletárdiktatúra fenntarthatósága, a párt kizárólagos hatalmának biztosítása szempontjából figyelembe kellett volna venni.

Kádár piros betűs ünneppé avatja (16/1957. számú kormányrendelet) március 15-ét, diákoknak tanítási szünet, aztán amikor rendőrállama megszilárdul, 1958-ban újra hétköznapná alázza nemzeti ünnepünket, a *szabadság napját*.

Kádár nem ostoba; tudja, törékeny kisebbség áll a háta mögött, mert a *tömegek* nem támogatják. „A többség a jobboldal fele tart. Ezért a központi sajtóban is jelennek meg olyan cikkek, amelyek a megmozdulást forradalomnak nevezik.”

Valamikor 1990 késő őszén olvastam Kádár János 1956. november 22-én lejegyzett szavait (*El nem égetett dokumentumok*, 1990).

Vajon hová szaladt föl a vérnyomása, és kívül ordított Kádár 1956. november 23-án, amikor pártja lapját, a Népszabadságot kézbe vette, és elolvastta a címdalalon fekete keretben megjelent írást?

Október 23-ra emlékezünk

Emlékezzünk a mai napon rájuk – a hősökre –, akik egy hónapja minden becsületes magyar akaratát együvé fogva életüket tették rá, hogy meghallja végre a világ: a magyar népnek elege volt a Rákosi–Gerő-féle uralomból. Nagy ár volt érte fiatal életük, de hősi haláluk egy egész nemzet szabadságának záloga lett. [olvashatatlan sor] híven őrszi, szívébe zárja emléküket és nem feledi a bűnös múltat, amelyből minden békés erőfeszítés ellenére végül is csak egy nagy nemzeti mozgalom ezrek és ezrek halála árán váltotta meg a magyar népet.

A mai nap a nemzet megemlékezésének és tiszteletének ünnepe mindazért, amit egy hónappal ezelőtt a tiszta ügyért, a magyar nép felemelkedé-

séért indult mozgalom ifjú harcosai zászlójukra tűztek. Erősítsen meg bennünket ez az ünnep abban, hogy a Rákosi–Gerő-féle önkény ellen, az ország függetlenségéért, a párt és a szocializmus ügyének tisztaságáért, az igazi munkáshatalomért, a paraszti [olvashatatlan sor] harcoló ifjak célkitűzéseit ebben az országban minden becsületes embernek támogatnia kell.

Legyen ennek az elhatározásnak, az október 23-i mozgalom tiszta céljaiért való tettekkészségünknek méltó kifejezése, hogy ma, november 23-án délután 2 és 3 óra között néma tisztelettel adózzunk a nemzeti mozgalom hőseinek.

Hatvan éve őrzöm a megsárgult, időragta újságot. Nem tudom, ki írta az emlékező írást. Nem tudom, őszintén vagy pártutasításra, taktikai megfontolásból emlékezett így október 23-ra, a forradalomra. Amikor 1956. november 22-én írógépbe pötyögte írását, ő sem tudhatott arról, hogy Kádár elvtárs aznap magyarázta el a román párfőnök elvtársnak, mi az oka annak, hogy „még a központi sajtóban is jelennek meg olyan cikkek...”

Vajon mi lett az írás szerzőjével?

Egy hónap, egy év múlva becsületes vagy álkommunistának tartották elvtársai?

Változnak az idők, kiszámíthatatlan, mit hoz a holnap.

„A régi magyar címet, amelyet a Nagy Imre-kormány visszaállított, mi is elismertük” – állítja Kádár 1956. november 22-én.

1957. március 2-án kaptam első gimnazistaként félévi bizonyítványt. Vadonatúj tanulmányi értesítőm címdalán és minden lapján a Kossuth-címer nyomata, tehát valamikor 1957 első hónapjaiban készülhetett. És bár a tanév végén, 1957. június 30-án kiállított bizonyítványomban a körpecsétben már az új, félig internacionalista (maradt a vörös csillag, eltűnt a sarló és a kalapács) címer díszelgett, amíg iskolába jártam, minden félévben egy napig megcsodálhattam a hivatalos iratban az összes oldalon kitörölhetetlenül ott rejtőzködő Kossuth-címert.

Kommunista taktika: nemzeti ünnep lesz március 15., a Kossuth-címer lesz a magyar állam feljegye – addig, amíg szovjet (internationalista) támogatással olyan erősek nem lesznek, hogy csírájában fojtsanak el minden nemzeti érzést.

1956. november 23-án a Népszabadságban az október 23-ra emlékező írást olvastam, úgy éreztem: van még remény.

1990 késő őszén a Kádár János 1956. november 22-én elhangzott elvtársi tájékoztatásáról írott feljegyzést megismerve értettem meg: miért nem volt remény.

L. SIMON LÁSZLÓ (1972) Agárd

L. SIMON LÁSZLÓ

Múltunk tanulságai

Férfibarátság

A pusztuló műemlékeknek is megvan a maguk romantikája. Mikor sok évvel ezelőtt a zetelaki írótaborból hazafelé tartva fiatal író barátaimmal együtt először jártam a boncidai kastélynál, nem tudtam betelni a látvánnyal. Tudtam, hogy gyalázat, ami ott történt, és szinte fizikai fájdalmat éreztem attól a gondolatától, hogy végképp az enyészet részévé válhat a magyarság erdélyi történetének ez a csodás emléke is, mégis magával ragadott a hely szelleme, a rom hangulata. Az ódon falak, a málló vakolatok, a beszakadó tetők harmóniája, a pusztulás miatt kézzelfoghatóvá váló régiség tette megmagyarázhatatlan módon vonzóvá a helyet. Persze elképzeltem teljesen felújítva, étellel telítve, eredeti pompájában, de más irányt szabott a sors a kastélynak.

Mi, magyarok Svájcban, Németországban, Ausztriában járva mindig sopánkodó irigységgel nézzük az ottaniak rendszeretét, a gondosan kaszált árokpartokat, a karbantartott műemlékeket, de aztán csak be kell látnunk és el kell fogadnunk, hogy a mi hazánk mégis csak komp-ország. „Komp-ország, Komp-ország, Komp-ország: legképebbes álmaiban is csak mászkált két part között: Keltől Nyugatig, de szívesebben vissza.”

Mikor először jártam Ercsi határában, s megláttam a battai kőolaj-finomító közelében szerényen meghúzódó pompás kápolnát, tudtam, hogy életre szóló kapcsolat vette kezdetét. Olyan barátság, amelyik nem kívánja a folyamatos együttlétet, amelyben sok évtized kihagyás után is ott folytathatják a hű barátok a beszélgetést, ahol legutóbb megszakították. Igazi férfibarátság, úgy, ahogy azt Márai megírta, hosszú, őszinte beszélgetésekkel, csendes elmélkedésekkel és belső monológokkal. Szikár arcúval, befele sírva. Nincs ennél erre alkalmasabb pont, a Duna tekintélyt parancsoló látványával, az ódon kápolnával, az égbe nyúló mészkő obeliszkkel, a nagy előd megkopó portréjával. A természet által már-már végképp visszavett hely szépsége elvarázsolt, a hulló vakolat, a betört ablakok, az obeliszk eltűnő betűi, a löszfal bozóttal be-

nőtt ösvénye és a düledező Mária-kegyhely oly romantikusnak tűnt, hogy sokáig gondolkodtam azon, elronthatom-e formálódó barátságunkat a másik életébe való mindent átformáló beavatkozással. Ám a barátság nem a másik életének távolról való szemlélése, a barátság alkalmanként cselekvést kíván, a barátság áldozatvállalás is a másik lelkének megmentése érdekében. S a barátság egyben kíváncsiság is: látni szeretnénk, miként alakul a másik tőlünk független élete, mi történik egy-egy nagy traumát követő újrakezdés után, és milyen állapotban találjuk társunkat, barátunkat egy-egy sok évvel későbbi viszontlátás alkalmával.

Ezért nekem a mai nap nem elsősorban a nagy író és kultúrpolitikus elődünk nyughelyének megmentéséről szól. Nem a rá való emlékezésről, bár ez is fontos, és tudom, mennyire igaza volt abban, amit 1861-ben papírra vetett: „A nemzet csak magát tiszteli meg, midőn nagy íróinak szobrokat emel; ha valaki, úgy az, ki hazáját egy nagy művel ajándékozta meg, méltó kortársainak s a jövőnek hálájára; de midőn ezt elismerjük, ne feledjük el, hogy minden nagy mű csak sokaknak közremunkálása vagy előkészítése által válik lehetségessé...”

A mai nap nekem a barátság és a hűség miatt fontos. Tudom, ide én mindig elzarándokolhatok, s leülhetek Eötvös Ybl által tervezett, a nemzet nemes lelkű tagjainak adományából épített obeliszkje tövébe, s elmélkedhetek. Elmélkedhetek a hely sorsáról, az állandóság és a változás dialektikájáról, a saját életemről, arról, hogy nekem miért osztályrészem a folyamatos újrakezdés. Elmélkedhetek a munkám értelméről, a gyermekeim sorsáról. És felolvashatok pár verset magamnak, párat, ami nélkül sokkal, de sokkal kevesebb lennék, s kevésbé érteném azt, hogy mi végre is születtem ebbe a hazába, ebbe a megyébe, ebbe a nemzeti, lelki, szellemi közösségbe. Vörösmarty Mihály: *Gondolatok a könyvtárban*, Arany János: *Honnan és hová?*, Reményik Sándor: *Kegyelem*. És végül: Eötvös József: *Végrendelet*.

Elhangzott Ercsiben, a felújított Eötvös-kápolna avatásakor, 2016. szeptember 3-án.

*Ha majdan átfutottam
Göröngyös útamat,
S hova fáradtan érek,
A sír nyugalmat ad:*

*Márvány szobor helyébe,
Ha fenmarad nevem,
Eszméim győzedelme
Legyen emlékjelem.*

*S ha majd kijötök néha
S megálltok síromon,
Zengjétek el a legszebb
Dalt néma hantomon.*

*Magyar dalt, lelkesítőt,
Melynél a szív dobog,
Tán halva is megértem,
S keblem hevűlni fog.*

*És sírjatok egy könnyet
Barátotok felett:
Dalt érdemelt, mert költő,
Könnyet, mert szeretett.*

„Az erős ellenáll, a gyenge kétségbeesik”

Szeptember 3-án, báró Eötvös József születésnapján a Fejér megyei Ercsi határában felavattuk a neves kultuszminiszter egykori sírhelyét, a gyönyörűen felújított Eötvös-kápolnát. Furcsa összkép: szikrázó napsütés, kívül és belül is hófehérre meszelt ódon falak, az Ybl tervezte óriás obeliszk háttérében, a löszfal alatt hömpölygő Duna látványa, és a felszentelt kis épületet még apróbbá tevő battai olajfinomítónak a tájat uraló profán terpeszkedése. S persze a sok-sok ember, akiknek jelentett valamit az a nap: a nyár végi hőség miatt lengén öltözött helyiek és távolabbról érkezők, az öltönyös politikusok, a reverendában izzadó egyháziak és a képviselőinkben büszkén feszítő rációk.

Mennyi erő és tartalék van a vidékben – gondoltam akkor, s ez nemzedékről nemzedékre újabb és újabb lendületet képes adni a hazánknak, hány fontos elődünk előtt kell fejet hajtunk, s időt szánni az életútjukon, küzdelmeiken, valamint belső vívódásaikon való elmerengésre. Mennyi újabb és újabb szellemi és valóságos kalandozásra ad lehetőséget az embernek a szűkebb és tágabb haza bejárása, nekem például Fejér megye folyamatos újrafelfedezése, megannyi ismeretlen réteg felfejtése. A politikusi, képviselői munka erre olyan lehe-

tőséget nyújt, amire semmilyen másik foglalkozás nem képes: az ember kénytelen a saját szakmájától, végzettségétől, eredeti érdeklődésétől nagyon is távol levő kérdésekkel, problémákkal, emberekkel foglalkozni. Ez a kényszer szerencsére gyakran lelki-szellemi kapoccsá, érzelmileg átélhető feladattá válik – már ha az emberben egészséges intellektuális kíváncsiság munkálkodik. Nekem a sors sok új utat nyitott az életemben: falvak és kisvárosok képvisellete készített olvasásra, múltidézésre, értékeink összetettségének megértésére. Így kezdtem el foglalkozni a nemzetközi hírű állatorvos-professzorok, a „kulcsi hatok” tudomány- és helytörténeti jelentőségű munkásságával, s köthettem barátságot Sótónyi Péter professzor úrral, vagy állíthattunk szobrot az egykor Előszálláson gazdálkodó ciszter szerzetesnek, Hagyó-Kovács Gyulának, s válhattam beszélgetőtársává a zirci apát Dékány Árpád Sixtusnak. A politikusi munkám vezetett Ercsibe is, a sűrű növényzettel benőtt, düledező Eötvös-kápolnához.

A kápolna felújítása nem csupán örökségvédelmi feladat volt, hanem szellemi utazás is, Eötvös műveinek kézbevétele, fiával folytatott levelezésének elolvasása kísérte a bozótirtást, tereprendezést,

---

Elhangzott a Széchenyi Társaság által Széchenyi István születésének 225. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen a Magyar Tudományos Akadémián.

tetőépítést, útaszfalozást. Eötvös József és Eötvös Loránd, apa és fia, két egymás követő alkotója a magyar szellemi és politikai életnek, akárcsak kicsit korábban Széchényi Ferenc és Széchényi István esetében. S az én életemben egyazon évben éppen ennek a két családnak a kápolnáival foglalkozhattam, a felújításukban való részvétel nekem igazi lelki örömet okozott.

Más múzeumlátogatóként lépni a nagycenki kastélyba, mint egy terület irányításáért felelős politikusként. Az utóbbi betekint a kiállítótér mögé is, megnézi a raktárakat, a pincét, a padlást, a karbantartók helyiségeit, elbíbelődik a költségvetéssel, a látogatószámok alakulásával, valamint a múzeumshop és a kávézó működésével, már ha egyáltalán van egyéb bevétel szerzésére alkalmas egysége egy múzeumnak. A cenki kastélykápolna rekonstrukcióját is egy ilyen látogatás szülte, az a döbbenet, amit kiváltott belőlem az egykori templomtér deszakralizálása, építészeti tönkretétele, oda nem illő funkciókkal, vizesblokkal és vetítőtérrel való telezsúfolása.

Míg bejártuk ezt a szégyenletes részét a kastélynak, s azon gondolkoztam, hogy a diktatúra összeomlása óta eltelt huszonöt évben miért nem állították helyre az idő Nagycenken is kiköszönt kerekét, elképzeltem a kápolnát a benne térdeplő és imádkozó gróffal. Arról morfondíroztam, milyenek lehettek a kastélybeli hétköznapiak, egyáltalán milyen ember lehetett ő. Felidéztem Eötvös József levelét, amit a Széchényi-életrajzot író Falk Miksának küldött. Furcsa és mélyen őszinte levél ez, fókuszában Széchényi emberségével: „Mindenekelőtt elmondhatom, hogy az életrajzot jónak, irodalmi tekintetben igen jónak tartom. Hogy az fővonaiban igazságos is, sőt hogy az egész könyvben talán nincs semmi, mi magában véve nem igaz, és mégis van egy vonás, mely hiányzik, s mely miatt Széchényi képe nem felel meg egészen a valónak, legalább azok előtt, kik őt közről ismerték. – Mindazon jó s nagy tulajdonok, melyeket róla elmond, teljes mértékben megvoltak benne. Nagy ész, erély, kitartás, hazaszeretet, a képesség eszméért feláldozni magát, egyszóval minden, mi nagy férfiban szükséges; csak egy hiányzott – az emberszeretet, s valamint ez okozta, hogy a nép – mely barátjait ösztönszerűleg ismeri – iránta soha igazi szimpátiával nem viseltetett, úgy kétségen kívül ez volt oka, hogy midőn a sors keze reánk nehezedett – ő öszvetört.

Széchényi szerette hazáját, szerette a nemzetet. Hazájának nagysága s a nemzet jövője magas fogalmak voltak előtte, melyekért semmi áldozattól vissza nem rettent; de nem ismertem embert, ki az

egy-egy individuumok iránt hidegebb, közönyösebb lenne, mint ő volt. Hazáján kívül csak önszemélye volt az, mi számolásainak tárgyát képezé, és innen magyarázható, hogy midőn a remények, melyekkel hazája és saját jövőjére gondolt, elenyésztek, nem volt semmi, miben vigasztalást találhatott volna, sem neje és gyermekei, sem mindazon jó, mit szűkebb körben tehetett volna. – Éppen oly embernek, ki életét nagy céloknak szenteli, s kire mindig nagy csalódások várnak, még több szüksége van a szeretetre, mint másoknak, és ez a szeretet képessége, ez az, mit tőle a természet megtagadott. Nézzon végig az egész pályán, melyet ön oly ragyogó színekkel festett le: fényes pillanatokot fog találni, nagy tevékenységet és erélyt, roppant sikert, lángoló szenvedélyt, de melegséget, őszinte ragaszkodást sehol, s ezen férfiú, ki magát joggal a nemzet nap-számosának nevezhette, s kinek élete minden egyes magyarra nézve áldás vala, egész életén át nem szeretett senkit. Senki nem áldozott többet hazájának, mint ő – mert hisz feláldozta életének minden napját a közügynek –, de nem hiszem, hogy esetet hozhatna fel, midőn a legkisebbet, csak kenyelmét is, egyvalamely kedvesének áldozta volna fel, s azokhoz, kiket barátjainak nevezett, csak egy nappal tovább ragaszkodott volna, mint azt nagy céljainak elérésére szükségesnek tartá. – Szerette az egész hazát, vagy helyesebben mondva lelkesedett a haza fogalmánál, de az individuum nem volt semmi előtte, mint eszköz, melyet nagy s nemes célokra használt fel, de pusztán eszközül, eldobva azt, lábbal taposva, mihent haszontalanná vált vagy éppen útjában kezdett állni...”

Kemény szavak, születésének 225. évfordulóján akár ünneprontónak is tűnhet felidézésük, maga Eötvös is azt írta a levelében, hogy ugyan nem tudja, Falk is így fogta-e fel a legnagyobb magyar jellemét, de ha igen, „jól tette, hogy nem mondá el biográfijában. Ily könyveknek fő célja, hogy példányokat állítsanak fel, s azért a hiányok, melyeket nagy embereinkben ismerünk, nem a közönségnek való.” Eötvös hasonlóképpen járt el Széchényiről tartott emlékbeszédében, ám levelében azt is megírja Falknak, hogy „valóságos nyereségnek tartanám, ha egypár vonására figyelmeztetne, mely ítéletet megcáfolja, hogy e nevezetes férfiút, kit annyira tisztetek, s kinek, mint minden magyar, hálával tartozom, szerethetném”.

Vajon a szeretet, a szerethetőség a mi történelmi távlatunkból is fontos szempont egy életmű megítélésékor? Nyilván nem. Sőt, a maga korában sem volt elsőszámú szempont az ítéletalkotáskor. Vörösmarty is így írt 1835-ben a *Széchényihez* című versében:

*Órizzen sorsod s nemtőd a közszeretettől,
Nagy lehet ily áldás, ámde fölötte gyanús.
Akkor ohajtsd azt, hogy téged mindenki szeressen,
Majd ha ez árva hazát mindenikünk szereti.*

Ettől még valószínűleg jogos volt Eötvös ítélete, ám mindez nem von le semmit sem Széchenyi politikusi, államférfiúi nagyságából, a nemzetért, a hazáért tett cselekedeteinek értékéből. Érdemes mégis elgondolkoznunk ezen az emberi tényezőn, főleg egy oly korban, amikor a politika művelése önálló szakmává vált, amikor egy-egy vezető közszereplő szerethetősége pusztán számokban mérhető marketingkérdés. Amikor a pártok egyre kevésbé szellemi-értékrendi alapokon nyugvó elvi, érzelmileg is átélhető keretet jelentő véd- és dacszövetségek, inkább technokrata politikusok hatalomtechnikai eszközei. Ezért kell figyelniük Eötvös Széchenyi kapcsán leírt gondolataira: „Éppen oly embernek, ki életét nagy céloknak szenteli, s kire mindig nagy csalódások várnak, még több szüksége van a szeretetre, mint másoknak.” A valóságos szerető közeg, biztosságot, megértést nyújtó család és baráti kör nélkül napjainkban is lehetetlen hiteles család-, szociális vagy éppen kultúrpolitikát, sőt nemzetpolitikát folytatni.

A nagy újító és álmódzó Széchenyit mindenki hősnek látja, s vitathatatlan, hogy kreativitása, innovatív ötleteinek sokasága, a tudomány, a technika, valamint a sport terén kifejtett aktivitása a mai fiatalok számára is átélhető példaként állítható. Oktatási rendszerünkben minden magyar gyermek szembesül életművének összetettségével, a gőzhajózástól a Duna szabályozásán át a Lánchídig végtelenül hosszúnak tűnik az eredmények sora. Újat alig tudunk róla mondani, s talán nem is kell, viszont munkásságának folyamatos újrafelfedezése, egy-egy részlet leporolása és a figyelem középpontjába állítása azért is különösen fontos, mert progresszivitásra törekvő szemlélete ma is valóságos minta lehet. Nekem a kultúrához való viszonya is fontos, tudva, hogy a politikában a központban mindig identitáskérdések álltak és állnak. A közösségi identitás definiálásakor végül oda jutunk, hogy nem számít más, csak a kultúra. „Jól látta azt Széchenyi, hogy egy nemzetet pusztán hősi erényei véráldozó honszerelme meg nem tart, meg nem örökít. A legnemesebb népfaj is, ha a kultúra terén hátramarad, rabszolgája fog lenni az idegennek, hogy a népeknek azokban a nagy csatáiban, amiket nem fegyverrel vívnak, mindenkor vesztes fél marad” – mondta róla Jókai Mór a Nemzeti Kaszinóban 1881-ben elhangzott serlegbeszédében.

A tágan értelmezett kultúra egyszerre az alap s a felépítmény. Azonban az építkezéshez anyagi háttér is kell, ami – a Széchenyiek példájából is egyértelmű – nem csupán az állam feladata. Ezzel viszont a mai értelmiség egy része nem ért egyet: az aczéli korszakban korrumpálódtak, valamint az általuk szocializált fiatalabbak azt gondolják, az államnak az az egyik legfőbb dolga, hogy őket a nyugodt alkotáshoz, önmegvalósításhoz hozzásegítse, mindegy, hogy közben hogy áll a nemzetgazdaság, s milyen kihívások előtt áll a nemzeti közösség. Jókai joggal írta Széchenyi szemléletéről gondolkodva, hogy „a kultúrát csupán pénzen megszerezni, igaz, hogy nem lehet; de pénz nélkül megvenni sem lehet. A kultúrára kiadott pénz gyökeret ver a földben, s biztosítja az áldozathozó nemzet növekedését. A haladó kor az ősök hamvait nem respektálja, hanem az élők szellemét igen: nem számítja be a jogainkat, hanem a tehetségünket; nem kérdezősködik a dicsőségünk után, hanem a hitelünk után.”

Széchenyi szemlélete óriási hatással volt a 19. századi irodalom művelőire is. A *Hitel* megjelenése idején kezdett háttérbe szorulni a folyamatos múltba révedés tematikája, akkor kezdtek el költőink, íróink a jövő felé fordulni. Vörösmarty a Kritikai Lapokban a reformkori történésszel, Horvát Istvánnal veti össze Széchenyit: „Históriát tanulni én is inkább Horvát Istvánhoz mennék [...], de a jövődőség mosolygó tartományiba inkább Széchenyit ohajtanám kalauznak [...], s nekünk most inkább Prometheusra van szükségünk, mint Epimetheusra.” A jövőbe tekintés Széchenyi nyomán a hazafiságnak fontos kritériumává, a mindennapi politikai praxis részévé válik. A korszerű nemzet létezésének feltétele a szabadság és az erős kultúra, amelynek alapja a kiművelt anyanyelv széles körben elterjedt használata. „Sem magas állású, sem boldog mindaddig nem lesz Magyarország, amíg a népet nem emeljük a nemzet sorába”, azaz amíg Hunnia nem lesz szabad országgá. „Attól félek – írja a *Világ* végaszavában –, hogy mindinkább el fog nyomni a külintelligencia, s a magyar nyelv csak bágyadtan fog zengeni, ha belintelligenciánk nem tesz óriási előre szökéseket, s a törvény, tudomány, művészet s mesterségnek egyedüli szózatja nem lesz az anyanyelvünk, amelynek filozófiai kifejtése, bővítése s csinosítása a legszentebb tisztünk. Azt hiszem: senki nem fogja csodálni nemcsak Ecsed és Hortobágy vidékeit, de honunknak szinte a legnagyobb részét sem, s nemcsak nem fog ide tódulni kincseivel a fél világ, hanem a fél haza is ki fog takarodni pénzével idegenbe, ha ahelyett, hogy vizeinket reguláznánk, mocsárinkat szárítanánk, útjainkat, hídjainkat csinálnánk, annyi dísztelen vidékeinket kul-

túra által szépítnénk; – – pegazusra ülünk, s azt énekeljük: »milyen szép ez a magyar hon.« Azt hiszem végül: nem fogja a hidegvérű és jobb ember a Magyarot bámulni, hanem inkább szánni, hogy annyi lélekkel, olyan nemes tulajdonokkal makacson ragad a rothadthoz!”

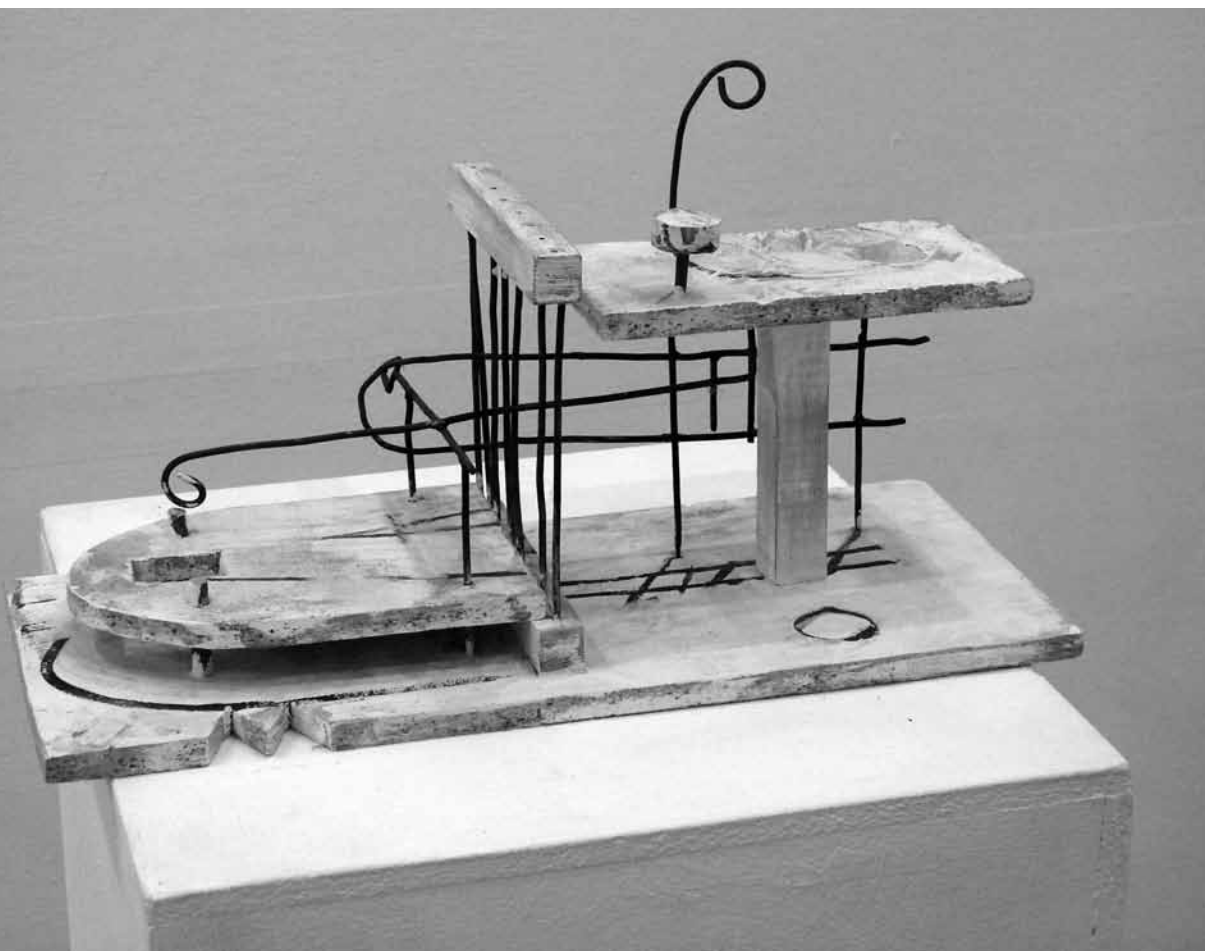
Tegnap eltemettük Csoóri Sándort. Eszembe jutott, hogy Németh László után ő is drámát akart írni a legnagyobb magyarról. Milyen nehéz feladat, óriási kihívás, már csak azért is, mert az utóbbi évtizedek nem kedveztek a nagy történelmi drámáknak, még a meglévőket is alig állítják színpadra: ritkán lehet találkozni Herczeg Ferenc, Németh László, Sütő András vagy éppen Illyés Gyula darabjaival. Csoóri 2010-ben felidézte, hogy „harmincvalahány évvel ezelőtt drámát szerettem volna írni a legnagyobb magyarról, Széchenyi Istvánról. Azt hittem: mi az nekem? Elbizakodottá valószínűleg Kósával és Sárával írt filmforgatókönyveink tettek. Vezető eszmémet egyetlen mondatban össze tudom foglalni ma is. A Széchenyiről szóló dráma nem a személyről szólt volna elsősorban, hanem egy föld alatti gondolatról. Egészen pontosan arról, hogy a magyarokat újra vissza kell magyarosítani.

A gondolat nem volt eredeti, de a megzenésítése és haragra lobbantó szándéka sokakat megdöb-

bentett volna. (Mondom én lazán és felelőtlenül.) Egyszóval szorgalmasan gyűjtöttem hozzá a jeleket, az elfojtott lázadások mondatait, a kőbe harapás dühét. Néhányra ma is emlékszem még. Közülük kettőt ide is írok: Istenem, végre már nincs szükségünk kardra, mert magunkon kívül nincs egyetlen ellenségünk sem.

Vagy például ez: Csak a gyöngé szereti önmagát, az erős egész nemzetet hordoz magában.”

„Az erős ellenáll, a gyenge kétségbeesik” – tehetjük hozzá Széchenyivel. Gyakran mormolom ezt magam elé, erőt gyűjtve a mindennapok magán- és közéleti küzdelmeihez. „Az erős ellenáll, a gyenge kétségbeesik.” Az erő viszont nem egyenlő a yers fizikai erővel, az egyén életében lelki és szellemi természetű. A nemzet életében az erő nem lehet önmagában a jelentős katonai potenciál vagy a jó gazdasági teljesítmény szinonimája, sokkal inkább a gazdag nemzeti kultúrára épülő korszerű közösségi identitás. A hagyományokra, a kultúrára épülő stabil identitás az alapja az egészséges önvédelmi mechanizmusnak, a szükséges katonai védelmi potenciál és a stabil gazdaság megteremtésének is. Mi, akik ma büszkén emlékezünk a legnagyobb magyarra, az őt oly nagyra tartó Klebelsberggel együtt valljuk, hogy „a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá”.

GÉCZI JÁNOS

Pimpernel és tsai

szülőföldem

GÉCZI JÁNOS (1954) Balatonalmádi

Kis témák sorjáznak az asztalon: a korongszerű tálon négy méretes, fontos alma, s a hasas, kék-sárga mintákkal teleírt habán vázában kettő gally, az egyiket félig érett terméseivel az örökzöld számócafáról, a másikat az ugyancsak örökzöld, de vad pisztáciáról tegnap esti sétám során törtem, éppenséggel a sziget legmagasabb hegyén, amelynek csúcsán, ahová felmáztam, egy rég elhagyott katonai bázis extravagáns építményei málladoznak. A számócafa termése hasonlatos a délkelet-ázsiai licsiéhez, de nem nagyobb az egres bogójánál. A vadon élő pisztáciának a színe éppúgy megkapó, nagyjából olyan a pírja is, mint a kecskerágó terméséé, mint a terméságáé, amely bonyolult, asztalra helyezhető, többkarú gyertyatartót utánoz. Az almákat apám egyre kaotikusabb kertjében szedtem, gyerekkori otthonom legfontosabb színhelyéről hoztam, július végén érő lédús, rendkívül savanyú rétesalma, amelyet kizárólag levesbe és süteménybe használt fel az anyám. A fa anyám halála óta is terem, apám meg csak nézdegéli, mi a csuda van ezzel a fával, hogy ekkora méretű terméseket érlel. Mindegyik termés hatalmas, sárgadinnyenyire is szétterebélyesedik, mint általában akármelyik kis téma.

Jól tudta ezt Eszterházy Pál, akinek egyetlen vitézi verse sincs, de szemlélődő mentalitását hűen tükröző olyan szövegeket szerzett, amelyekbe a nemzet, a nép, az emberélet súlyához képest pöttömnyi dolgok sorolódnak, például virágok, kövek, madarak, vadak. A kései barokk és a rokokó bevett eljárása a vég nélküli felsorakoztatás. A teremtett világ valamennyi elemi részét egy-egy jól megválasztott szóval jellemzett, a barack jóízű, a fűrj pattog, a mókus bojtos, a tok húsos, a béles vajjas. Az apró dolgokról szólva, gondolja a semmiségekkel foglalkozó, életét élvező, érzéki benyomásai alatt roskadozó költő és főúr, nem szabad hosszan beszélni, ámde listázhatóak, együttesük terjedelmes lesz, nem kétséges. A teltár, álljon rövid vagy hosszú elemekből, az írás megjelenése óta hozzátartozik az írott művekhez, példázza azt is, hogy az ember gondolkodásának a jegyzék a sajátja, s a rendszerezés igénye fontos, ha nem a legfontosabb kelléke. Lajstrom található az akkád versekben, az *Iliászban* éppen úgy, mint a latinitás világára épülő keresztény himnuszokban, a Karoling carmen figurátumokban vagy a humanisták pajzán és okoskodó verseiben is, s mindegyik a korszak világvilágának jellemzőit foglalja egybe. Itt még az örökléthez szükséges erények összegződnek, ott már Mária értékesnek ítélt tulajdonságai, itt Akhilleusz pajzsán szereplő domborítások, ott az élvezetes szex nyelvi kellékei. Olykor rácsodálkozom, hogy mennyiféle módon tartom a rokonságot kultúráim előzményeivel, bár néhanapján észrevétlenül hagyom azokat, mert nincs időm, hogy külön-külön érzékeljem, ami közösségemet, csoportomat, engem is magába foglaló halmazt tud képezni.

A napokban elősoroltam gyerekkori kertünk növényeit emlékképeim és azok töredékei segítségével. (Megállapítottam, hogy továbbra sem szerény a botanikai alapismeretem.) Az álomkatalógusom is segített ebben, illetve a néhány éve papírra, azaz képernyőre vetett szülőfalum-esszé, amely a legkedvesebb könyvemben, a *Múlik* kötetben jelent meg. Így vettem észre, hogy a rózsa a kéziratpapíron egészen másféle rózsa, mint a komputerem ekránján.

Toronyszék, 2007; Mózes kőtáblája és Attila nyila, 2009

A szék belső harcai, 2010; Szék-három-szög, 2011

A cseresznye nem olyan ízes így, mint amilyen ott, a fehér lapon, úgy. Én ugyan el tudok képzelni muzsikgúnyába bujtatott, orosz ugrálós táncot járó négereket is, de csupán azért, mert van fogalmam a muzsikok öltözetéről, a guggoló férfiak erőfitogtató táncáról vagy az 1916-ban meggyilkolt, a nemi szerve mérete miatt misztikus erővel felruházott orosz szerzetesről éppúgy, mint a negrid és negroid rassz csoportjairól. Ismereteim kulturálisak. A cseresznyéről, amely néhány évig az udvarunkban bőséggel termett, s Germendorfiként azonosítottuk, azonban önálló tapasztalataim is keletkeztek, amelyek viszonyítási pontot jelentenek a szóként a papírra leírt és a képernyőn – ugyanazon betűkből álló jelegyüttesként – megjelenített cseresznyéhez. Szóval tudom, s érvelhetek mellette, mekkora az azonosság a gyümölcs és egyik vagy a másik anyagra leírt, cseresznyét jelző szó között. Ugyanilyen lehet az, ha, mondjuk, a *Codex Vindobonensis* pergamenjén látom a növényt, vagy Brueghel valamely olajfestékkel készített, kontemplációhoz alapul szolgáló csendéletén. Izgat a *van ténye* és a *van szóval történő fölemlítése* közt létrejött apró eltérés.

A Kornati szigetcsoport legnagyobb szigetének szépséges, római eredetű, de a 17–18. század nemzetépítő illír-mániájában újraépített városkájának egyik kőépületében, az asztalomnál ülök, kitaróan nézem a két, a mediterráneum legjellemzőbb biomjának, a macchiának a karakteres növényét, amelyet Magyarországon a botanikus kertekben sem láthatok, s róluk ismét eszembe jutnak szüleim monostorpályi kertjének a növényei. Elsőként az, amit mi, gyerekek, meglehet, a közepesen kiterjedt (nagyapám részéről, a faluba települt négy testvér, hárman fiú s egy lány) Géczy család is katicavirágnak nevezünk. Amely a homokos talajon már márciusban megjelent, s kék vagy piros, apró virágait májusban a nappal átmelegedő talaj felszínére szétterítve nyitotta. Tenyéryni, elterülő foltok színezték ki ezeket a gyerekkori napokat, a tyúkhúr már visszaszáradt, a porcsin csak ekkor kezdett nőni, hát ezeket a cérnaszálvékony szárú gazokat kapáltuk ki és szedtük össze vederbe, hogy abból megkapják a maguk részét a baromfiudvar lakói, a tyúkok s olykor a kacsák. Persze, ma már tudom, ez a mezei tikszem, és rendes magyar névvel is rendelkezik. Pimpernel. De megnevezhető latinul is: *Anagallis arvensis*. Sosem ellenőriztem, de azt hiszem, a magyar származású, angol írósnővé vált Orczy Emma 1903-ban megjelent *Vörös Pimpernel* regényének hőse e gyomocska alapján jutott a nevéhez.

A mi házunk az utolsó futóhomokbucka oldalán emelkedett. A domb alatt már kotus, többnyire víz alatt álló kaszálórét terült el, vízelvezető csatorna szelte ketté, s amikor szárazabb tavasz és nyár volt, megművelhető részén zellert termesztettek a falusiak. Máskor magas fűvű rétnek hagyták, s kétszer-háromszor kaszálták, hogy szénaként tudjon hasznosulni. Annak a vizes rétnek egészen eltérő volt a növény- és állatvilága, mint a lakódombunkhoz hasonló térségé. Itt gólyahír, réti boglárka, sások, sárga nőszirm, angyalgöyökér, aggófű, virágkáká, kakukktorma, paszternák, csüngőlepkék és káposztalepkék, kecskebéka, csík, gólya, ott meg kosborok, perjék, csenkeszek, nőszirmok, hangyák, fakopáncs, gyurgyalag.

Az apró, szél mozgatta futóhomokon is magát jól érző növény, amely a csemegeszlő kordonjai közötti sávokban, a nyílt homokon nőtt, amúgy pedig a falu környéki pusztákon és futóhomokon bőven tenyészett, egyedenként kék vagy piros színű virágokat hozott. A talaj kémhatásától függött a növény virágszíne, lúgos körülmények között kékké, savasban pirossá változott: szappanos vízzel locsolva egyik reggeltől a másikig magam is át tudtam változtatni a színét. A hét három napján a virágok szerint piros volt a szőlősünk talaja, aztán meg kék – mindaddig, míg nyár elejére mindenkor ki nem szedtük az egyébként enyhén mérgező, kankalinokkal rokonságot tartó növényeket. Időjárásjelző növény is ez a pimpernel, felhős időben becsukódik, naposban

szétnyitja a szirmait. Magánállatkertemben vagy fél tucat, homokba süllyesztett üvegben gondozott helyi rovarállományt mutattam be az utcánkban élő, velem azonos korú érdeklődő kölyköknek, s ilyen virágattrakcióval vártam a látogatókat. Azt hiszem, soha, senki se vette észre állatkertem helyszínének unikalitását.

Amúgy a faluban a ticszemnek nem adódott neve, mivel minden korai, a csibék és kacsák és pulykák elé is vethető, gyöngye szárú növényt húrnak neveztek. A földjéhez ragaszkodó parasztnak nincs igénye arra, hogy minden gazt néven nevezzen, a Nyírség alján, ahol vákáncsosok vannak, és a zellert a tűzezes-kotus nyírekben, lápokban termelik, a kutyáiknak sem adnak nevet, lévén ebekként tartja mindenki a portáján vagy a gazdasági épületének udvarán.

A ticszem azonban csak a növénylistám első tagja volt, mivel a világon mindennek van kezdete, kezdő eleme. Jöttek a többiek is, az ilyen vagy olyan okból a ház körül élő haszonnövények (gyümölcsök, zöldségek, a se ide, se oda nem tartozó csicsóka, spárga, lapu, retkek és egyebek), a maguktól nevelkedő, de hasznosítható, megtúrt növények (turbolya, salátaboglárka, szeder, szamóca, murok, az ároktopokról a kutak mellé került pasztinák), a láb alatt élő, inkább taposott, mint kikerült gizgazok (papsajt, mályvák, kakukkmák), illetve a kaszával, kapával, csákánnyal, ásóval, azaz minden módon irtandóak (csalánok, beléndek, maszlag, szádorgók). S a különböző, de sehova sem besorolható ínyencségek, mint a fehér akác, virágját ettük nyersen, palacsintába sütvé, a hársak, amelyeknek a rügye korai tavasz tájékon számított ínyencségnek, s a nyalánksággként szolgáló mézgájú vadmeggy, bár a felnőttek undorodtak tőle, mint a takonytól vagy a köpettől, s mennyi minden még!

Minden, növényekről szóló tudásom forrása: Monostorpályi, a félig még a Nyírség dombjain, félig meg a Nyírséget szegélyező lápokon, mélyföldeken, öntéstalajokon, árterületen elterülő Árpád-házi település, amelynek egykoron szerzetesei is akadtak, a hagyomány szerint a monostor a nagyváradi bencések, esetleg a pálosok filiája lehetett. Ma azonban, ha nem topográfiai, élőlény-közösségileg, gazdasági földrajzilag jellemzem a szülőhelyemet, akkor a tokaji vicekapitány, Balassi Ferenc sírkövére s talán az alatta rejtőző sírgödörre hivatkozom. Az egri kanonok, Habardy József 1594-es följegyzése szerint nem a törökökkel, hanem a törökök oldalán szolgáló tatárokkal folytatott harcban pusztult el Monostoros falu közelében harmincadmagával Balassi Ferenc. Szepesi Laczkó Máté jobb helymeghatározást hagyott hátra: volt ez a harc Pályinál, Debrecen alól. Az ő sírja az egykor kéttornyú templom helyén épült, s egy egytornyú építmény mellett maradt fenn. (Ugyan Rimay János, deákos tudását csillogtatva, a Trójáért elesett Hektornak láttatta Ferencet... azaz nem juthatott volna számára sírhely, csakis máglya.) A Balassi Bálint-testvér mellett azért lehet ilyen-olyan okokkal másokra is hivatkozni: az ördöggel cimboráló Hatvany professzorra, betyárookra, Kossuth szárnysegédjére, Thuolt Istvánra, kisbirtokosokra, nagybirtokosokra, csendőrökre és kommunista hősökre. Mindegyikükről azt gondolom, hogy viselkedésükben nem különböztek a kortársaiktól, azaz maguk is természeti figurák voltak. Akik közé, talán az utolsók egyikeként, magamat is sorolom.

Néhány nappal korábban a ticszemmel kezdve, de aztán ábécésorba rendezve összeállítottam a szüleim kertjében nevelt vagy maguktól odakerült növények listáját. Az elmúlt hatvan évben (mit hatvan, hatvankettő!) hol ez, hol az növogetett benne, a gyarapodó gyümölcsfák és duzzadó zöldségek szinte minden évben, egyesek tömegével, mások ritkábban. Legalább ötven százalékkal több növény szerepel a listán, mint annak idején a Nagy Károly létrehozta, úgy emlékszem, százhárom növényféle nevét tartalmazó *Capitulare villis*-ben, amely a kolostorkertekben természetendő fajokat nevezte meg szép

Széktánc, 2014

A székek az ajtóban állnak és figyelnek (Triptichon, részlet), 2014

sorjában. Mi otthon, növénytársainkkal együtt ennyien voltunk, de inkább többen, kevesebben semmiképpen. Az udvar közepén, a gyepptől keserűfüvek, vörös csenkesz, cérna tippán, felemás levelű csenkesz között bokrosodó angolperje, a nagyszüleimtől, Medgyesegyházáról csemeteként áthozott díszfa, amelynek birsfanyar gyümölcsét anyám befőttnek elrakta, az aranyalma, a Mária-virágnak tartott, oltár díszítésére szolgáló, júliustól fehéren virágzó árnyékliliomok, a foltos levelű, ágaskodó virágzatú árvacsalán, a késő ősszel szétpalántázott s a havakig virágzó (nagyapapa arcú s mindig lilás-bordós szíromárnyalatú) árvácska, a Géczi nagyszülők házából áttelepített s az árnyékban sosem jól virító babarózsa, a guggolós, a karós és a futó babfélék, zöld és lila és fodros bazsalikom, a fehér, a rózsaszín és a piros, pünkösddinek is nevezett bazsarózsa, a kapafejjel irtott beléndek, a méhlegelő bíborhere, a fagyok alatt is szedhető termést adó bimbós kel, a tél legjobb édességének alapanyagát nyújtó birsalma, a bíborszínű levelű, mézes virággillatú borbolya, a csicsókák elé ültetett, de gyorsan elpusztult boróka, az első tavaszi virágok egyike az utcafront rémesen kinéző sziklakertjéből, a mindig száradt levelű bőrlevél, brokkoli, burgonyafélék, büdöske, cékla, cickafark, cikória, cukorrépa, cukkini, csalán, csattanó maszlag, cseresznye, csicsóka, csomós ebír, dália, dió, ecetfa, egres, erdei ibolya, erdei pajzsika, élő nefelejcs, fehér akác, fehér here, fehér ibolya, fehér liliom, fejes saláta, fekete eperfa, fekete hunyor, fekete retek, fekete ribizli, fokhagyma, futóka, füge, gombszekfű, gömbhagyma, görögdinnyék, gránátalma, gyöngyhagyma, gyöngyvirág, gyöngyvirágcserje, gyöngyikék, harangláb, harangvirágok, hónapos retek, hortenzia, hölgyalm, japánbirs, jácintok, jegenyenyár, kajszi, kakukkfű, kakukkmák, kakukkszekfű, kamilla, kanadai sütőtök, kanáltorma, a csupán forróbb nyarak végén termést érlelő kantalup, kapor, a gyorsan elfásodó lila karalábé, a többnyire piros kardvirág, a titokban a beton járólapok réseiből előtörő, szívós katáng, kelkáposzta, kékszilva, kerek retek, kerti mályva, kokárdavirág, koriander, koszorúvirág, kökény, körték, kövirózsa, kukorica, kutyatejfélék, labdarózsa, laboda, lángvirág, legényvirág, lestyán, levendula, ligetszépe, lila akác, lobélia, lonc, lucfenyő, macskamenta, madárbirs, madárcseresznye, magyal, mák, málna, mángold, margaréta, meggyek, menyecskeszem, metélőhagyma, mezei tikkem, mogyoró, morzsavirág, muskátlik, mézdinnye, napraforgó, nárciszok, naspolya, nebántsvirág, nőszirmfajok, nyári alma, oleander, oroszlánszaj, őszibarackfélék, őszirózsa, padlizsán, paprika, paprikavirág, papsajt, paradicsom, paréj, pasztinák, a slambuc kissé csípős füstizét megerősítő pásztortáska, petrezselyem, petúnia, az olykor embermagasra megnövő pillevirág, pipacs, piros here, piros ribizli, pistike, pitypang, porcsin, póréhagyma, pórsáfrány, pulykatakony, puszpáng, rebarbara, rézvirág, ricinus, ringló szilva, rozmaring, rózsaváltozatok, sáfrányfajok, sajmeggy, sárgabarrack, sárgarépa, sárgaretek, sarkantyú, sásliliom, sonkahagyma, spárga, sóvirág, sóska, spárgatök, spenót, sütőtök, szamóca, szappanvirág, szarkaláb, szeder, szőlőfajták, szulák, szurokfű, a falu közeli tölgyerdőből átültetett tavaszi kankalin, az erdélyi ízekhez szükséges tárkony, ternye, thuja, tollas szegfű, torma, török szegfű, trombitafolyondár, tulipánok, turbánliliom, tűzliliom, tyúkhúr, vad egres, vadrózsa, varjú mák, velőborsó, vörös csenkesz, vöröshagyma, yukka, az ásott kút mellett egyetlen tőkén természetesen, a vasárnapi – bármiféle – húslevesbe levelet szolgáltató zeller, a fűszernek használt, szürke és illatos zsálya, aampionszerű sárga virágjával díszítő, száraz növényként használatos zsidócseresznye.

És hol vannak akkor még a számomra mindenkor nevenincs mohák, akik közül jó, ha tíz fajt tudok felismerni, mivel a többi nem honosított magához? A fakó színűkkel eltűnni kész moszatok, a kizárólag nagyítóval azonosítható zuzmók, a láthatóvá csak a tenyésztésük révén váló gombák, amelyeket nem

tekintünk ugyan növényeknek, ámbár akad bennük némi növényiség! Hol a zöldségek millió változata? A paradicsomok között az ökörszív, a lugas, a San Marzano, a cseresznye-, a szendvics-, a Lucullus, a kecskeméti, a manó, a mobil, a zömök, a balkonstar, a mini sárga... és a többiek? A muskátliké? S hol a krumpliké, almáké, szőlő szőlőké, csengő barackoké?

Tudom, az emberek mi minden vadon növény gazt megesznek, pláne, ha rá is szorulnak. Hogy a nagy csalán leforrázva fogyasztható, úgy nem csíp, a mezei sóska semmiben sem különbözik a kerti sóskától, hacsak nem levele méretében, a libatopokat spárga, a levelét spenót helyett használják, a tyúkhúr salátába való, a páasztortáska pedig a borsot helyettesíti, virágzásuk előtt salátaként ehető a vörös és a fehér here háromosztatú levele, továbbá a százszorszép – örölt magvaikkal a kenyérlisztet szaporítani lehet. A százszorszép szárított virága vaníliaszagú, s vaníliaszegény időben azzal pótolható az illatszer. A porcsin főzeléknek jó, de savanyúságnak is. A madársóska levele savanyít, hasznos rágni, ha szomjas az emberfia, a kerek repkény levele a krumplira való, s úgy használható, mint a petrezselyemlevél. Az útifüvek nemcsak köhögés ellen hasznos orvosságok, de salátába tehető, miként a katáng keserű vagy a pitypang még keserűbb levele is. A katánggyökérből szárítva, porítva készül a cikóriakávé, s mivel nincs benne izgató koffein, még a gyermekek is ihatják. És millió meg egy a kizárólag gyógyászatban jó, az előbbieknél ritkábban előforduló, a porta környékén nem könnyen fellelhető növény, gaz, gizgaz, dudva, gyimgyom, gyom. A gyógynövényekhez a nagymamám is értett némiképpen, nem egyet – boldogasszony fűvét, édesgyökeret, villámhárító fűt, azaz fülbe csepegtetni való kövirózsát, rezedát – a ház mögötti kiskertben is nevelt, s bár ismerte az ételhez szolgáló növényeket, maga és családja nem fogyasztotta azokat, a nincsteléneknek valók, állította, s akik ezekkel éltek, sajnálta, s úgy gondolom, meg is vetette. Igen, ha mi állatoknak természetett növényt ettünk – kukoricát, sütőtököt, kondérba való apró krumplit, napraforgómagot –, azt se hagyta említés nélkül, dohogott miatta, mutatta, ő nem olyan fajta, mint mi, a mindenféle hitványságra és hulladékra rászorultak. Tudom, a növények, túl táplálékforrási szerepükön, medicinai-higiéniai szerephez is jutnak, nem szólva a szakrális-kultikus felhasználásukról. Tudom, jelképek forrásai, metaforák mintázatainak alkotói. Tudom, társélőlényei vagyunk nekik, mi, emberek itt a Földön. S a növényismeretemből tudom, hogy magam is földművelő-ivadék vagyok, legalábbis azok természetképével rendelkezem. Értékesebbnek tudjuk a fehérjeg gazdag húst és a zsiradékokat, mint az energiaszegény növényeket.

Emlékszem, egyik kutatásom során mennyire meghökkentem, hogy Weöres Sándor kizárólag azokat a növényeket hivatkozta, írja le – s nem is olyan jól – a verseiben, amelyekkel ilyen-olyan utazása, illetve nyaralása során találkozott. Vagy hogy Sarkadi Imre talán ha száz élőlényt nevesített prózai munkáiban, illetve a filmforgatókönyveiben, s listája is inkább a városi, nem pedig a falusi származék fajismeretének felel meg.

„Légyen szolgálód rózsza” – mondja Eszterházy Pál a karvalymadárról szerzett énekében. A növény, amelynek művelődéstörténetét majdnem megírtam (hiszen nem jutottam, juthattam túl a 18. század forrásainak torlaszán, amely úgy megnövekedett, mint manapság bármelyik nagyváros szeméttelpeinek bármelyike, és ha a meg nem jelent két monográfiát is hozzászámolom, éppen tízkötetnyi terjedelmű az igyekezetem), a kevés (alig kétszáz faj fontos az emberiség evolúciójában) civilizációs élőlények egyike. Kizárólag apró részletei érdekeltek, a nagy panorámát majd megírják elméleti, akadémikus szakemberek, hogy elveszejtsék azokat az apró-cseprő mozzanatok mind, amelyek a mindennapi élet semmi kis dolgaihoz kötnek minket. Számomra az otthont mindig a növények teremtették meg.

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budaörs

NOVOTNY TIHAMÉR

„Dr.ozsnyik sok-k-k!”

Azaz Drozsnyik István önkívületes
kálváriaútjai

Drozsnyik István képzőművészről sok minden feljegyeztetett az idők során. Erről persze ő maga is „gondoskodott”, lévén nemcsak hagyományos értelemben vett igen termékeny rajzos, „grafomán” festő és hihetetlenül leleményes szobrász, de „életszínházaszerű” dobozokat, filigrán térgrafikákat, szellemes objekteteket, szokatlan képtárgyakat, nyugtalanító assemblage-okat, valóságfokozó fotókollázsokat, merész installációkat, meghökkenítő térberendezéseket, formabontó kerámiákat, befőttesüvegekbe rejtett türelemmunkákat, számítógépes nyomtatásokat, éremfurcsaságokat, köztéri plasztikákat, excentrikus performanszokat, misztikus tájépítkezéseket, biblikus akciókat, összművészeti happeningeket, valamint videofilmeket készítő alkotó is egy személyben, aki ráadásul s nem utolsósorban verseket, sőt önvallomásszerű, a világra és önmagára reflektáló prózaszövegeket is ír.

A világhálón kalandozva a viszonylag friss, majdhogynem naprakész adatokat tartalmazó Wikipédiából többek között megtudhatjuk róla, hogy egy abaujszántói földművescsalád kilencedik gyermekeként jött a világra. Ám hamar kiderült róla, hogy nemcsak a család takarója alól lóg ki a lába, de a faluból is kifelé áll a szekere rúdja, hiszen a rajzoláson kívül soha semmi más nem érdekeltte igazán. S a helyzet azóta sem változott, mert bár 1978-ban elvégezte a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemet, mégsem maradt a biztosabb megélhetéssel kecsegtető reál pályán, inkább az autodidakta létformát, a nehezebb, ám kedvére valóbb művészsorsot választotta. 1988-tól szabad szellemi foglalkozású képzőművészként Miskolcon él és dolgozik. Művészete kezdettől fogva zsigeri mélységből, belülről, szívből, lélekből fakad. Önmagára vett felfokozott érzékenységgel reagál a világ minden kényes dolgára: háborúra, természeti katasztrófára, túltengő bürokráciára, szenvedésre, sorstragédiára. Művein keresztül igyekszik válaszolni az élet szent és profán kihívásaira, sőt: rámutatni a megoldásokra, felszólítani a cselekvésre. „Avantgárd, posztmodern, expresszionista stílusban készült alkotásainak két nagy vonulata a *Corpus* (kereszt) és a *szék* motívuma” – jegyzi meg róla az „egyértelműsítő” internetes szöveg. A 2015-ös adatokat figyelembe véve 358 országos, 146 nemzetközi és 62 egyéni kiállításon szerepelt munkáival, s ezek a mutatói azóta csak emelkedtek.

Ám Drozsnyik Istvánnak természetesen saját honlapja is van (www.drozsnyikistvan.com), amelynek nyitó oldalán olvashatni a következő önmeghatározó sorokat: „amikor dolgozni kezdek, mert muszáj, mert úgy érzem, beleőrülök, mert felfspannolt lelkem és idegrendszerem húrjai pattanásig feszülnek – érzem, lépésenként távozik belőlem a bánat, s a fájdalommal bélelt keserűség. Lassan elcsendesül (elfogy) körülöttem a világ, és feloldódik a festékben. Könnyeim átszivárognak a hófehérbe öltözött lapra, fekete, színes vonalakkal (foltokkal) átfestem fehér ruháját – táncba kezdek a kavargó színekkel, fehér lelkem orgazmusai életre kelnek a lapon, s mire a végére érek, mindig meghalok, a kép él helyettem.”

Művésznünk – a saját verses- és prózakötetein túl – természetesen terjedelmes bibliográfiával is rendelkezik, amelynek egyre szaporodó listáit kiállításaihoz kötődő kisebb-nagyobb katalógusaiban lelhetjük fel. Sőt egy gyönyörűen szerkesztett, két ismert művészettörténész, valamint művészeti író egyenként kiváló tanulmányával jegyzett, életművét 2005-ig feldolgozó és tárgyaló, 216 oldalas könyvvel is dicsekedhet (Miskolc, 2005). Érdemes idéznünk ennek a négy különböző karakterű elméleti szakembernek már az írások címeiben is telitalálatosan megragadott néhány gondolatát, amelyben – Drozsnyik életútjának más-más szegmensére figyelve – kifejtik a művész tevékenységének és személyiségének egy-egy jellemző oldalát.

N. Mészáros Júlia művészettörténész *Összerakni a világot, hogy újra emberléptékű legyen* című nyitó tanulmányában például a következő jellemzéssel él: Drozsnyik „különös személyiség, aki mi-

közben a maga igazságát keresi, egyszerre vágyik befogadni a világot mint komplex teljességet, hogy azután lépésről lépésre apró ízekre szedje, a fonákjái kifordítsa, s jól összerázva elénk tegye, mint valami fricskát, sajátos görbe tükröt, hogy meglássuk benne önmagunkat”.

Lóska Lajos művészettörténész a *Székek és Keresztfák* jelölésű dolgozatában a művész két állandóan visszatérő s ezerféle variációban, leleménnyel, valamint expresszív anyaghasználatban fel- és átdolgozott, elementáris belső ösztönök és inspirációk által összerakott motívumára hívja fel a figyelmünket. Írásából megtudhatjuk, hogy az alkotó szinte indulásának kezdetétől, tehát a nyolcvanas évek legelejétől foglalkozik a két témával.

Feledy Balázs művészeti író a *Totalitás és Lelkiség – Drozsnik István rajzisa* „hívószavú” elemzésében, mondhatni, a művész gondolataival alátámasztott traktátusában egyrészt arra helyezi a hangsúlyt, hogy az alkotó „nemcsak autonóm rajzok készítője, hanem egész munkamódszerének egyik fundamentuma a rajz”. Másrészt Drozsnik személyiségét elemelve arra a következtetésre jut, hogy ő „nemcsak a feszültség és a szétpattanó elevenség művésze, hanem olyan alkotó, aki valamiféle totalitásnak tekinti a művészetet, de saját magát is. A művészet mindent átfog, a művészet mindenre kiterjedő, a művészet egyetemes, amelyben valami korlátlan és határtalanság is megvalósul(hat), ami mindenre hatással van.” Harmadrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy mindez belső hajtóerők nélkül nem volna lehetséges, mert Drozsnik művészete „egy kivételes őserőből táplálkozik. [...] Olyasféle őserőt érzünk személyiségében, művészetében – mondja Feledy –, mely a 20. század harmincas éveiben jelentkező népi írók egy jelentős csoportjánál érhető tetten, Sinka Istvánnál, Erdélyi Józsefnél vagy Veres Péternél, Szabó Pálnál. Mondhatnánk természetesen képzőművész példákat is – Tóth Menyhértől Samu Gézáig [Bukta Imrétől Bogdándy Zoltán Szultánig, Kis-Tóth Ferencről Megyer Mártáig, ef Zámbó Istvántól feLugossy Lászlóig, Gubis Mihálytól Baji Miklós Zoltánig (teszem hozzá én)] –, de azok élete, munkássága sem fejezné azonban ki azt az egyediséget, amely művészükre oly jellemző.” Negyedrészlet azt is megtudjuk Feledy értekezéséből, hogy művészünkben felettébb erős „önmegmutatási”, sőt „önfelmutatási” vágy él és munkálkodik; hogy életművében világosan érzékelhető az univerzalitásra és az „összművészetiiségre” való törekvés; hogy alkotásainak tematikájában leginkább „morbid, sötét, sokszor eksztatikus szituációk jelenítődnek meg”; s hogy „rajzai sohasem a nyugalmat, a csendet, a meditációt artikulálják, hanem mindig a mozgást, a hangosságot (sőt kiabálást, sőt ordítást, sőt sikolyokat!) és az eseményességet, a cselekményességet”. Valamint azt is érezhetjük, hogy vonalakra átírt gondolatai „valahonnan nagyon belülről és nagyon mélyről, a tudat alatti világból érkeznek, az irracionális teremtő erővé”.

Szombathy Bálint művészeti író (és szépségkutató performer, valamint vizuális alkotó) *A krisztusi tulajdonságú ember – Az élő korpusz Drozsnik István művészetében (Fotó- és videoperformanszok, installációk)* című, merész párhuzamokkal és igencsak filozofikus gondolatokkal élő esszéjében első sorban arra mutat rá, hogy Drozsnik „a költészet szélsőségesen individualista talaján mozogva szokik rá arra a szabadabb légzési technikára, amelynek elsajátítására a klasszikus képzőművészeti műfajok merevebb világában nincs azonnali lehetőség”. S itt most kénytelen vagyok kicsit hosszabban idézni őt, annyira találóknak érzem meghatározásait. A művész „több mint szerény alappokkal, a kilencedik gyermek számmisztikai szerepkörében, »tarisznyás vándorként« indul az életbe, majd később már az egész világot magáénak szeretné tudni, hiszen ha nincsen semmije, akkor egyben mindene megvan, magát a mindenséget birtokolja. Művészetének nyelvi nyitottsága és gazdagsága mögött így hát valójában a széttárt, ölelő emberi kar metaforája mutatkozik meg: kitarulkozik a világ előtt, magába zárja a mindenséget, hogy olyan módon tegye ismét elénk, ahogyan csak ő tudja látni és láttatni. Teljes, fenntartások nélküli létezés és létigenlés húzódik meg tehát a drozsniki nyelvi extázisban, amelyben rendre ugyanaz a néhány téma jelenik meg különböző köntösben, a tárgyias kivetítésektől a művész személyét feltételező élő megnyilatkozásokig. *Tévedés* című költeménye például részben magyarázatot ad arra, honnan, miért oly kifejezett nála a kereszt motívumának használata, amely képeit, installációit, objektjeit egyaránt átszövi, betelepíti: »Rossz szekerre rakott / az Isten / csak fél marékból / etet engem / ezért van annyi / kereszttem.« Bár látjuk, hogy a mindenséggel folytat párbeszédet, ugyanakkor azt is észrevehetjük, mennyire sebezhető, érzékeny lélek az övé – magányossága sohasem beleélt élmény, hanem valóságos tapasztalás-

ból fakad.” Tehát Drozsnik István, „az örökös vándor, a mindenkori nomád”, „aki folyamatosan az élet és a halál összefüggéseiben” s persze „a sámánok kultikus energiarendszerében mozog”, „úgy vezet be bennünket a szakrális szférába – gyakran idézve az egyházi ikonológia tárházából is –, hogy mégsem érezzük a vallás profán, fojtogató jelenlétét, a tömjénfüst nehéz illatát és a szertartások feszélyezett légkörét, azt a szituációt, amelyben az ember oly parányinak érzi magát Isten színe előtt, és amelyben minden az elkárhozás erkölcsi dilemmáira emlékeztet”.

Szombathy ugyanakkor egyértelművé teszi számunkra a Drozsnik-féle művészeti alapállás és magatartás két alapvonását. Az egyik, hogy „Drozsnik sohasem a profán vallással szemben kívánja megfogalmazni saját pozícióját, de a Megváltó abszolutizált szerepkörében sem szándékozik tetszelegni. Folyamatosan hangsúlyozza gyarló emberi mivoltát, röghözkötöttségét, behatárolt emberi tulajdonságait, és csak a maga életútján – sorsán – belül jelöli ki azt a pontot, amelyben ott a bűnök bocsánatának, a lelki megtisztulásnak és az üdvösségnek a varázslatos fókusza. Isten fiának személye ideaként, eszményként jelent számára ösztönzést. Messianizmusa tehát egy korlátolt fogalomkörbe ágyazza a jelentés mitológiai aurájának a kisugárzását, és ennek értelmében nem kívánja felvállalni azt a történeti szerepkört, hogy esetleg ő lenne az a természetfölötti valaki, aki jobb útra téríti, s boldogsággal ajándékozza meg a világot. Illetve mégis kísérletet tesz rá, de csak alkotóként, saját művészetének a lehetőségein belül. Ebből a »belső«, személyre szabott hitvallásból tűnik számomra hihetőnek és őszintének a »krisztusi tulajdonságú ember« minőségi szerepvállalása.”

Drozsnik művészeti alapállásának és magatartásának másik alapvonása a figuralitása. Vagy ahogy Szombathy mondja: „emberközpontú művészet az övé. Még terjedelmes szék-témája is annak bizonyul, hiszen a szék-emberek anatómiailag egyértelműen élőlények, afféle mutánsok, akik a lét egy meghatározó szintjén vegetálnak.”

S hogy beleérezhessük magunkat kiállítóművészünk székeinek mayavilágába, Wehner Tibor művészettörténésznek a Magyar Műhely 173. számában írt „Doktor osznyik”, azaz *Dr.ozsnyik*, ugyancsak figyelemre méltó tanulmányából kell ide varázsolnunk azt a hangulatot, amelyet első kézből idéz a szerző a művész egyik szék témájú prózaverséből, amely így hangzik:

*Székekkel van tele a fejem Kiperegnek belőlem
Belém másznak Elgáncsolnak Szék-
háború széklavinák székhalom Jajhalom
székhatalom Székleletek – mivé leszek?*

[...]

*Székekkel van tele a lelkem kiperegnek belőlem –
visszamasznak elgáncsolnak elemésztenek FÉLEK
felzabálnak ezek a szék-férges Székangyalok
jönnek értem jaj mindjárt meghalok Székkutyák
székördögök üvöltöttek szétszaggatják
Hitem rémálom székálom ebben a szem nélküli
világban csak tapogatózom jönnek értem el-
visznek az óriás piros szemű székek FÉLEK
kezükből kések már vérzek – Elvérzek!*

Elégedjünk meg most ennyivel. Mert olykor-olykor nekem is adóznom kell íróársaim szakmai kvalitása előtt. Vagy másképpen fogalmazva: kutakodásom eredményeképpen nemcsak Drozsnik István, de néha az ő kiválóságuk trónja elé is kell járulnom rájuk irányuló figyelmemmel.

„Sorsomat a kifejezni vágyás éltető öröme alakítja és viszi előre [...] Nem akarok mást, mint bejárni óceániai lelkem valamennyi villódzó szegletét, befejezni küldetésemet” – írta a művész *Születésnap* *ars poetica*-i gondolataiban, 2001. július 18-án, a *Pelyhes füvek – Ördögkarmok* című kötetében (2001). És ez az *art brut* hitvallás a szabad felhasználású anyagok expresszív önkívületében azóta sem változott...

SZÁSZ LÁSZLÓ

Az erkölcsstanok kudarca

2. rész

SZÁSZ LÁSZLÓ (1950) Gödöllő

(VÁLTOZATOK AZ EVANGÉLIUMOKRA)

Ahogy lassacskán előkerülnek, ismertté válnak az evangéliumokkal egykorú apokrif szövegek, motoszkalni kezd az ember gondolatai közt a kérdés: történhetett volna-e mindez másképp is? Hi-tem szerint igen, az ismert evangéliumok alapján is, hiszen Jézus sohasem támaszt elérhetetlen vágyakat, megvalósíthatatlan eszméket, betarthatatlan törvényeket a mindennapok gyarló embere számára. A farizeusok provokatív kérdésére („...mikor jó el az Isten országa...?) olyan szabad(ság)-elvű, tehát örök érvényű választ ad, amely a 21. század nyitott gondolkodású, de összezavarodott identitású, viszont pszichológiailag képzett személyiségének is megnyugvást és önbizalmat nyújthat: „Az Isten országa nem szemmel láthatólag jó el. Sem azt nem mondják: Ímé itt, avagy: Ímé amott van; mert az Isten országa ti bennetek van” (Lk 17:20,21). Sajnos, már a kezdetek kezdetén az érdekérvényesítés irányába tolódik el Krisztus szeretetüzenetének értelmezése, és a legszörnyűbb inkvizíciót felszámolni akaró reformáció sem képes lemondani a lehajtott fejű, bűneiben fetregő emberi féreg látványáról, aki valamicske feloldozást csakis az Isten kegyelmét közvetítő papoktól remélhet. A papok segítségével (és Kálvin szavaival) „trónusod elé visszük áldozatunkat. Megvalljuk és elismerjük Szent Felséged előtt, hogy mi szegény bűnösök vagyunk, *bűnben fogantatva hajlandók minden rosszra, és soha meg nem szűnünk áthágni szent rendeléseidet...*” Legalább kétezer éve (de ha tisztességben tekintettel vagyok az *Ószövetség* bűnfogalmára is, akkor sokkal régebb ideje) eredendően, születésünknél fogva bűnösök vagyunk; mert ezt tanították nekünk az őseink, mert egyáltalán semmi sem olyan jó ebben a világban, mint ahogyan ígérték nekünk, mert tulajdonképpen sokkal kényelmesebb eleve bűnösnek születni, s időközben, öregedvén, egy-egy kicsikét javulni, s állandó izgalomban várni sorsunk jobbra fordulását valamiféle túlvilágban; amelyre – mint láttuk – Krisztus semmiféle felelőtlen ígéretet nem tett.

Van ellenben olyan evangélium, amely eredendően azt tudatosítja olvasóiban, hogy ezt az egyetlen világot meglehetősen elszúrta teremtője, ezért nem is méltó arra, hogy ennyit szenvedjünk miatta. *Júdás evangéliumáról* van szó, amelyről Kr. u. 180 körül ad hírt először Irenaeus, az első eretneküldöző, de csak 1800 év után, alig néhány évvel ezelőtt sikerült – a tudomány roppant fejlődésének köszönhetően – érthető módon rekonstruálni a fennmaradt egyetlen példány összeragadt és szétporladt lapjait. Irenaeus az első egyházi cenzornak tekinthető, de ha így elegánsabb: az első, aki a szövegek kiválasztásával, az *Újtestamentum* üzenetének kanonizálásával foglalkozik; megőrzésére kijelöli, másolásra javasolja a ma ismert, gyönyörű evangéliumokat, ugyanakkor tiltja az olvasását, másolását az ízlésével ellenkező evangéliumoknak, ezáltal azok apokrifá, tiltott és titkos iratokká válnak, és pusztulásra ítéltetnek.

Mindahány evangélium – ismert jelentőségén túl, 21. századi szövegfeldolgoásunknak megfelelően – egyben *értelmezés is*: a Jézus üdvtörténeti szerepével kapcsolatos események egyfajta sajátos nézőpontú interpretációja. Ami azt jelenti, hogy Jézus történeti szerepe és feladata egyszeri, megismételhetetlen és változatlan, vagyis a történelem és az emberi ésszerűség fölött áll, ellenben a módszer, ahogyan mindezt az erre hivatottak (a papok) gyarló halandók számára közvetítik, az mindig része az éppen aktuális hatalmi manipulációs rendszereknek és/vagy érdekszövetségeknek. Egyszóval: az *Újszövetség*be belefoglalt világinterpretációs szövegek kétségtelen és vitathatatlan értéket képviselnek, hatalmas energiákat kölcsönöztek az európai kultúrának, a térítőútra indult apostolok megvetették ennek az új civilizációnak expanziós alapjait (szelleme néhány száz év alatt Afrikától Dél-Amerikáig és Japánig mindenhová behatolt), csak azt nem tudjuk meg már sohasem, mi történt volna, ha a többi evangélium is szabad teret nyer a viták számára. Ha a Jézussal kapcsolatos események leírását nem egyetlen hangból, az értelmezés monódiájából ismerjük meg, hanem dialógusok és viták sokaságából.

Milyen lehetett a *Júdás evangéliumának* Jézusa, aki korábbi ismereteinktől eltérően olykor kérdélyesen nevet? És mit kezdünk azzal a gyanúkkal, hogy a négy ismert evangélium Júdás alakját túlságosan is példázatosan bűnbakká rajzolja, minthogy (próbáltam ezt az előzőekben bizonygatni) alig van racionális magyarázata az árulásának. (Azt sem fogjuk már soha felfogni: valójában bujkált-e Jézus ellenségei elől, miközben tömegeket nyilvánosan tanított, avagy épp nyíltságával provokálni is szándékozott. E tekintetben is teljes zűrzavar uralja az exegéták és történészek magyarázatait. Mindenesetre az evangéliumok inkább azt sejtetik, hogy amikor tömegeket tanított, nagy nyilvánosság előtt tett csodákat, Jézusnak aligha állt szándékában elrejtőzni – inkább talán a tanítványok igyekeztek őt bújtatni-menekíteni.) Most pedig, íme, az újonnan előkerült egyik legrégebbi evangéliumban a Mester Júdást tekinti kiválasztottjának, és felkészíti őt az összes többi tanítványtól megkülönböztető, különleges üdvtörténeti szerepére. „Te azonban mindegyiküknél nagyobb leszel. Te fogod ugyanis feláldozni az embert, aki magában hord engem. Már születésed is emelkedett volt, haragod lángolt, csillagod fényesen ragyogott...”

A *Júdás evangéliuma* ugyancsak keresztény, de gnosztikus szöveg, és mindössze egy jelentés-tani árnyalat különbözteti meg a kanonizáltaktól, amiből viszont egy egész sor logikai eltérés következik. Gnósziszról, 'tudásról' lévén szó, nem az elernyesztő szeretet kebelezi be az emberek közti viszonyokat, nem a gondolkodás nélkül vallott hit biztosítja az üdvösséget, hanem az igazság ismerete. Arra törekszünk, hogy minél megbízhatóbb tudást szerezzünk az igaz isten lényegéről, s legfőképpen önmagunk megismeréséről. (E helyt azért írandó kisbetűvel, mert a gnosztikusok képzeteiben isteni teremtéskísérletek, jobbák és rosszabbak vetélkednek egymással, és gyarló emberi tudatunk még nem érett meg a logikailag feltételezhető, következésképpen létező legmagasabb Szellem és Teremtő Eszme felfogására.) Ezt a tudást a gnosztikus keresztények számára is Jézus hozza el, csakhogy az általa *itt* közvetített tudás más jellegű. Jézus nem áltatja azzal a tanítványait, hogy a világ, amelyben élünk, ez volna a lehetséges teremtett világok legjobbika; bizony, ez a világ és ez a teremtés nem sikerült jól, hiszen az élet tele van betegségekkel, szörnyűségekkel, elkerülhetetlen természeti katasztrófákkal, következésképpen az emberi élet pusztán egy anyagi burok, a végső cél pedig: kiszabadulni az anyagi lét csapdájából, s a legfőbb isteni lényhez méltó módon teljességgel szellemmé válni. Jézus Krisztus ennek a szellemi világnak a küldötte, segít az arra alkalmasoknak valódi szellemi lényévé válni, ugyanakkor Júdás az a kiválasztott, különös képességekkel megáldott tanítvány, aki megteremti a lehetőséget, hogy Jézus visszatérjen oda, ahonnan jött, és visszaváltozzék azzá, akinek őt eredeti mivoltában gyanítani lehetett. Jézus ugyanis – tulajdonképpen a *Bibliával* egyezően – sok nem kanonizált keresztény írásban *doketikus* lényként jelenik meg: csak anyagi burka szerint ember, valójában különleges csodákra képes isteni tünemény.

Nagyon bonyolult, görög–római–ószövetségi/zsidó eredetű bölcseletnek tűnik az a gondolatkör, ami fennmaradt a gnosztikusokból, ami tehát egyáltalán megmenekedett a sok évszázados kanonizációs küszködésből. Mint a történelem nagy fordulópontjain mindig, őseink, a keresztények is megvívták a maguk érvényesülési harcait, és győzött, hivatalossá vált az *Újszövetségnek* az a szövege, amelyet ma ismerünk, szeretünk, használunk. Az *Újszövetség* jóváhagyott könyvei – a gyakorlati teológia tolmácsolásában – az *irányított* szeretet és a *kételyek nélküli* hit, a megváltás és az üdvözülés esélyét, kegyelmi ajándékát közvetítik kétezer éve. A *gnosztikus evangéliumok* – minden jel szerint – legfőbb értéknek azt a *tudást* tekintik, ami a különböző szintű istenségekkel folytatott vitában bontakozik ki; számukra is létezik valamely legfelsőbb Isteni Eszme, de annak ismerete, lényege sokkal nehezebben feltárható, mint a mi *Bibliánk* Isten-képe. Ami itt tulajdonképpen szemben áll egymással, az kétféle centrális érték. Az *Újszövetség* az embert mindenestül az erkölcs mindenhatóságának veti alá – és ettől kezdve mindig valamely intézmény jelenti ki, mit tekintünk erkölcsnek s az erkölcs nevében büntethetőnek. A gnózis a tudást, legalábbis a tudáshoz, a megismeréshez való fokozatos közelítést tekinti legfőbb értéknek, s ebben csupán az a jó, hogy nevében – a bűnök, a megnevezett erkölcsi fertő, a skolasztikusan rangsorolt vétkek jogalapjától eltérően – kevesebb indokkal lehetett (volna) válogatott kínzásoknak, máglyának és egyéb lélektisztító túlvilági személységalakításnak alávetni némely gyarló földi halandót.

A gnosztikusok számára mindaz, amit Jézus képvisel: Szellem, Lélek, felsőbb ismeret, egyszóval szabadulás az evilági, földi harcok csúnya valóságától; amit Péter, Pál és a többi apostol Jézus erkölcsi-szellemi teljesítményéből megértének, az maga az üdvösségtan; ahogyan ennek terjeszté-

se érdekében cselekednek és viselkednek, annak viszont már kevesebb köze van az isteni eszméhez és az üdvösséghez, mint az emberi érdekérvényesítés valamiféle új módszeréhez.

Egyszóval, el tudom képzelni a kereszténységnek egy olyan üdvtörténetét, amely épületes viták közepette bontakozik ki, s amelynek a későbbiekben sem a máglyák, hanem a szellem tűzijátéka adja meg a pompáját.

(A KÉTELKEDÉS BOTRÁNYA)

Úgy leragadtam az előző gondolatnál, hogy hónapokig mozdulni sem tudtam mellőle. Belegabalyodtam a szellem szabad játékának botrányába, mely szemben áll a valóságos hittel, minden misztikus-látomásos istenélménnyel, és csak pörgött-pörgött az idő, míg le mertem írni ezt az újabb mondatot.

A gondolat mozdulását valódi betegség akadályozta, de az is, ami ezzel együtt jár, a kierkegaard-i „halálos betegség”: a kételkedés. Márpedig a kételkedés maga a botrány, botrányról pedig csakis a hittel kapcsolatban beszélhetünk: „Az ember a botránkozás lehetőségétől vagy a botránkozás, vagy a hit felé tér, de másként senki sem jut el a hithez, mint a botránkozás lehetősége felől.” Ami pedig engem illet, azt hiszem, nagyjából hatvan éve szakadatlan a kérdőjelek és kételyek világában élek, s a keresztyén bölcselőnek ehhez rémületet gerjesztő a kommentárja: „Félrevezető módon kételyről beszéltek ott, ahol kétségbeesésről kellett volna beszélni.” S azért rémítő a kételkedés hétköznapi gondolati műveletének áttemelése a kétségbeesés lételméleti (mi több, az életen túli lét eszkatológiai) régiójába, mert ezáltal az egyszerű racionális gondolkodásmódot, a „józan ész” viselkedéskultúráját is az ethosz magasabb rendű szempontjainak veti alá.

Márpedig én hónapokon keresztül, afféle kierkegaard-i állapotban egyebet sem teszek, mint firtatom az ésszerűséget a hitben, az etikait az intézményesült vallás rutinszerűségében, az igazságot a mindenkori egyházi törvényekben, és ismételten egymásnak koccan a két bibliai idézet felhőzött tudatomban. „Az Isten országa nem szemmel láthatólag jó el. [...] mert ímé az Isten országa ti bennetek van” (Lk 17:20,21). Illetve: „Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak, mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől. [...] Azért, aki ellene támad a hatalmasságnak, az Isten rendelésének támad ellene” (Róm 13:1,2).

Ezzel a két idézettel szinte kettészakad a *Biblia*. Van egy számomra fontos, létmeghatározó jelentőségű része, mely Jézus üdvtörténeti szerepét közvetíti, azét a Krisztusét, aki szeretetparancsával forradalmasította az éppen formálódó ókori civilizációk (a jövőendő emberiség) viselkedéskultúráját, akit csodáinak gyakorlásakor a megbocsátás, a kegyelem, az ember jobbá formálása vezérelt. És van egy másik, tőlem idegen része, amely jogtalanul nemcsak kisajátítja a jézusi szerepkört, de fokozatosan átértelmezi azt, és eszközt ad minden későbbi hatalmaskodó kezébe, aki a tökéletes krisztusi művet a leggyatrább emberi célok érdekében intézményesíti, a mai napig ideológiai, politikai fegyverként használja, akár éppenséggel a valódi Jézus-követők ellenében.

Ebben a kierkegaard-i állapotomban be kell vallanom, hogy a *Bibliát* faggató ügyködésem nagyon is világi és irodalmi fogantatású: a szokásostól eltérő úton szeretném megragadni valóság és fikció mibenlétét. A vallás felől közelítve a *fikció* lehet továbbra is az alkotás, de lehet akár hitbeli vagy ideológiai kinyilatkoztatás; a *valóság* pedig mindezek következményeként lehet a csalódás vagy a csalás, vagy a botránkozás és kétségbeesés, vagy a hit elvesztése, vagy – az *árulás*.

Első kísérletem hit és irodalom összeboronálására a fikcióban egy kötet szerkesztése kapcsán történt. Boldogult ifjúkoromban Gárdonyi novelláinak kiadásához írván utószót, épületes kitalációval zártam az életmű elemzését, jelesül az író egy általam elképzelt imájával: „Bocsáss meg, egyetlen Istenem, hogy nem hiszek benned!” Tulajdonképpen egy agnosztikus korszak tradicionális valóságosságát akartam ezzel érzékeltetni, de azt is, hogy ímé, van egy írónk, akinek egész életművéből sugárzik valamiféle tüneményes, gyöngéd istenélmény, ezt tanító bácsis tisztességgel újra és újra kinyilvánítja gyerek olvasóinak meg középparaszti-kispolgári közönségének, valójában azonban nem éli meg mélyen a hitét, minthogy nem viaskodik vele; amikor azonban némelyik novellájában – továbbra is szelídek ható irállyal – a háború rémségeit, a „boldog halál szekérének” közeledtét érezteti: mégis egy másik, egy hitbeli dilemmákkal viaskodó író arcéle rajzolódik ki. Meg valami olyasfélére is szerettem volna utalni (akkor, 1980-ban, a romániai diktatúra kellős közepén), hogy itt

állunk – egy tehetetlen, minden életlehetőségtől megfosztott nemzedék, mindenünket, bármiféle hit esélyét is elvették, mielőtt még akár eljuthattunk volna az istenhitre, gyermekként, viszont ránk erőszakoltak helyette valami mást, a kommunista ideológiát, amit legfeljebb szajkózni lehetett, benne bízni nem.

Azt hiszem, valami efféle szerettem volna – első következtetésként – megfogalmazni. Ma már mindenféle teológiától független tudományok, pszichológia, szociológia, genetika, archeológia (nem lehet véletlen, hogy épp ezeket tiltotta be és számolta fel a korábbi román kommunizmus), mind azt tanúsítják, hogy az embernek valami okból alkati, morfológiai, *genetikai szükséglete a hit*, s amennyiben nem talál rá élményszerű nevelés útján, hamis ideológiákkal, törtetéssel, anyagiak harácsolásával, hatalomszerzéssel, felebarátainak tiprásával, szóbeli vagy robbanószeres pusztítással helyettesíti azt. Az *Újtestamentum*nak a Feltámadás utáni helyzetet interpretáló szöveghelyei akár ezekre a fájdalmas embertelenségekre is indokot szolgáltathatnak. Mindig az élethelyzetek árnyalatlan példázatoságával, hiszen: Júdás az áruló, Péter az egyházépítő, Pál az új hit önfeláldozó terjesztője. Alig két-háromszáz év, és nem Jézus személyiségének példája, értelmezése és eltanulása áll az új hitvilág középpontjában, hanem a különböző értelmezések harca, a viták felszámolása és a rögzített magyarázatok törvényerőre emelése. I. sz. 325-ben, a kereszténység jövőjét mai napig meghatározó niceai zsinaton már megfogalmazódnak az Apostoli hitvallás örökre mozdíthatatlan tézisei, a logikai középpontban a Szentháromság máig meg nem magyarázott apodiktikus kijelentésével. Amelynek csak első szavai származnak Jézustól: „...világosság a világosságtól”, a többi az exegéták hozzátoldása: „igaz Isten az igaz Istentől, született, nem teremtmény, *egylényegű az atyával*”, a kijelentés törvényerőre emelése pedig alkalmas arra, hogy az egyetlen népszerű gnosztikus gondolkodót, Ariust kiiktassák a kereszténység jövőjét megalapozó törekvésekből. Tulajdonképpen a jézusi szerepkör és viselkedésminta teljes tagadását jelenti az, hogy az ő személyiségére hivatkozó hitvallás – különleges záradékban – máris bűnhődésre ítéli, megsemmisíti mindazokat, akik nem értenek maradéktalanul egyet a tételekkel: „...azokat átokkal sújtja a szent, katolikus és apostoli egyház”. (Ezerhétszáz éve zajlik tehát ez a harc. A pápaság korlátait a legmesszebbmenőkig elítélő reformátorunk, Kálvin, aki a hitújítás jogát követelte: a homousion nevében küldte máglyára a hitújítás további jogát követelő Szervét Mihályt; és a homoiusiont valló unitárius egyház ma is fekete báránya a kereszténységnek.)

Mondhatni hát, hogy ez az első, felmérhetetlen jelentőségű zsinat szinte készleten, provokálja vétkezésre, bűnbeesésre az önálló gondolkodásra hajlamos embert, az irodalom, a fikció, a látomásos közegebe számúzi a vita vagy akár csak a kérdés esélyét. „Fiam! / Nem az szeret, ki a testnek hizelg, / De aki a lelket vezérli vissza, / Ha kell, kard élén vagy lángon keresztül / Ahhoz, ki mondá: Nem békét, de harcot / Hozok a földre” – mondja Madách történelemviziójának Hetedik színében a Pátriárka, mint aki már a kereszténység kezdetén szelektíven és a saját céljainak eszközeként használja Jézus szavait. „E gonosz hitűek / A szentháromság rejtélyes tanában / A homoiusiont hirdetik. / Míg az egyház a homoiusiont / Alapítá meg a hit cikkeül.” A humorral nehezen barátkozó Madách e helyütt lenyűgöző, egyenrangúsító iróniával kezeli az ellenálló (bár nyitottabb gondolkodású) ariánusokat („Adjátok fel, barátim azt az i-t...” ... „Sátán, ne kísérs, mint igaz hitünkért / Ott vérezünk, hol Isten rendelé. [...] Nincs-é velünk a rimini zsinat...”) és az ortodox, törvényalkotó katolikusokat („Isten dicsére, a máglyára őket!”). A baj azzal kezdődik, hogy a nagy császár, a kereszténység számára olyannyira sorsdöntő Nagy Constantinus 325-ben nemcsak államvallássá nyilvánítja a keresztény egyházat, hanem – saját támogatottsága érdekében – igencsak jelentős világi hatalommal is felruhazza a püspököket és az egyházi vezetőket. Miközben igyekszik bebiztosítani magát a túlvilági életre: egyfelől előkészítgeti majdani szentté avatását, afféle tizenharmadik apostolként állíttat magának szarkofagot mauzóleumában; másfelől (330-ban, bizony, a mindent eldöntő niceai zsinat után!) felállíttatja a rómaiak ősi pogány napistenének monumentális szobrát, szerényen saját arcvonásaival felgazdagítva őt, ha netán, ki tudja, a keresztények egyetlen, mindenható istene és az ő országa mégsem válna be...

Kierkegaard-i hangulatomban csak sűrűsödnek a kérdőjelek. A Szentháromsággal kapcsolatos vita elmaradása, vagyis az első zsinat *homousion*jának elsöprő győzelme Arius és a gnosztikusok ésszerűsége hajló *homoiusion*ja fölött: az isteni lényeket érintő, megelőző dilemmát is involvál. Az első következtetésből kényelmetlenül kiágazó másodikat. Miszerint: a *Szentírás jézusi művét* csodáló írástudóként afelől nincsenek kételyeim, hogy *teremtett lények vagyunk*, hogy a hívő embert Isten

A székem időzónába esett, 2012

teremtette. Az az Isten alkotta meg az embert, akit viszont az ember teremtett a maga számára, hosszú, több évezredes gondolati fejlődés eredményeként; mondhatni, az emberiség legnagyobb szellemi teljesítménye: Istennel kapcsolatos és Istenre vonatkozó munkássága. Vagyis Isten és az ember kapcsolata egyben az emberiség történetének legnagyobb, mert feloldhatatlan paradoxona.

(IRODALMI ÉS TEOLÓGIAI FIKCIÓ)

Különlegesen szerencseként alkalmam adatott, hogy az életnek (létnek?) ezt a minden bizonnyal legintimebb szféráját, amit a hit jelent, két, homlokegyenest ellentétes szociális közegben tapasztaljam meg. Előbb a közismerten vallás- és egyházellenes (román) diktatúrában, ahol is éppenséggel a hit maradt mindannyiunk, pogányok, közönyösek és ateisták számára is az utolsó mentesítő, kapaszkodó vagy szalmaszál a teljes szabadságvesztésben, a morális süllyedésben. Ilyenkor *hiteles* a „bocsáss meg, Uram, hitetlenségemért” gondolati paradoxona. És megadatott később az is, hogy a politikai hatalom által erőteljesen támogatott, szilárd intézményi, egyházi keretek közt végezzem napi kötelességemet. Ilyen környezetben rohamosan gyarapszik korábbi pogányokkal, közönyösekkel s ateistákkal a templomba járó, újdonsült istenélményét folyton ünneplőben mutogató hívek száma. A paradoxon másik oldala: ez a véresre imádkozott szájjal nap mint nap ájulásig fitogtatott hitbuzgalom *hit(el)telenebb*, mint az állandó kételkedés.

A kilencvenes évek túlpezsdült egyházi életének keretei között egy erdélyi, vidéki református parókián – a református szellemű oktatás témájában – szervezett konferencián találkoztam a kolozsvári proliszegénység, vagyis a *Zokogó majom* (mellesleg világirodalmi értékű novellák mára elfelejtett) írójával. Megrázóan hatott, hogy Bálint Tibor, aki fiatalabb korában roppant hatásosan olvasta fel novelláit (emiatt mindig hálás) közönségének, most remegő kézzel, akadozó hangon adta elő a külvárosban megélt gyermekkori emlékeit: ahogyan nem papoktól, hanem örökösen zsémbelő s történetekkel vigasztalódó asszonyoktól elsajátította az első bibliai történeteket. Korábban nem figyeltem fel elbeszéléseinek semmiféle vallásos üzenetére, akkor azonban, irodalmi értelemben is izgalmas emlékezése nyomán, elébem jöttek régi, ismerős szereplői, mint akiknek van valamely titkuk; az egykori kritikusok és olvasók előtt, előttem is ott állt, de nem érzékeljük igazi mivoltában: közönséges kis életüket az anyagi és erkölcsi nyomorban ez a rejtegetett, szelíd élmény, a hit mentette át egyik napról a másikra. Bálint Tibornak, a mindenféle díjakkal elismert, hirtelen megöregedett írónak fölösleges és haszontalan lett volna a kilencvenes évek elején – új intézmények régi/új hatalmasságai előtt – valamiféle hivalkodó szerepet (például a buzgó református arculatát) bemutatni: ha emlékeibe merült s vallomást tett, az benső készletéből fakadt. A belső hang nem egészen újszerű, de a szemforgató ájtatosságot kétségtelenül egyéni humorban karikírozó paradoxon által váltott át konfesszióba: *Ha nincs Isten, és mégis hiszek benne: legfennebb tévedtem, de nem veszíthetek semmit. Ha van Isten, és hiszek benne: mindent, a világot és az életet megnyertem. Ha pedig van Isten, de nem hiszek benne: mindent, a világon mindent elveszíthetek.*

Nos, a logikával, nyelvvel, szerepekkel folytatott efféle játék lehet modellje a hit irodalmi megnyilatkozásának, ami persze nem állítható ekvivalenciába a teológia hitértelmezésével, még kevésbé a kételyek nélküli hitbuzgóság lobogó komorságával. Bálint Tibor kétségtelenül a mélyen megélt hitét játékos logikai tézisekkel bizonyító Pascal „fogadás-érvét” idézte fel, aki viszont megfogalmazásában a vereség, tehát a nem-hívés lehetőségétől eltekint. De a kételytől mentes hit nem ismeri a logika játékait, és mindjárt erkölcsi kérdésként fogalmazhatja át a fenti fikcionált állításokat, jelesül, hogy hiszen *az Istenbe vetett hit nem üzleti kérdés: ha bizonyosságot szerzek arról, hogy van, akkor hiszek benne, akár áldozatot is hozok érte, mert abból nyereségem lesz; ha viszont Isten léte nem bizonyítható, nem tölthetem az időmet valamely nem létező imádsásával, mert veszteséget szenvedek másokkal szemben.* A kételkedésből fakadó érdekérvényesítő hitvallás vétkét azonban nem az írónak (Madáchnak, Bálint Tibornak), nem a tudósnak (Pascalnak) kell felróni, hanem az olyan egyházalapítóknak, mint a lét fölötti égi hatalmakkal parolázó Constantinus császár. Az egyik végleten a vallások kialakulásának, a kezdeteknek mítoszi idejébe futunk bele, amikor is bálványokat készítünk, áldozatot mutatunk be valamely mérhetetlenül hatalmas erőnek, s lehetőleg persze másokat áldozunk fel érte. A másik véglet meg az agnoszticizmussal, a vallás rutinszerű elfogadásával kezdődik, s a posztmodern ember teljes kiábrándultságába, nemcsak a közösségeknek, de a személyi-

ségnek is lassú felbomlásába torkollik. Ezért a teológia minden vitatható logikai szempontot az etikaiba fordít át, és a teológiai etika igencsak hajlamos az erkölcsi törvényt pusztá büntetőtörvényként értelmezni s alkalmazni. A két véglet, a bálványimádó, véres áldozatokat követelő mítoszi hitvilág és az erkölcsi törvények által uralkodó kései kereszténység között ott van a személyes hit a maga kételyeivel. Mert hiszen *ha hiszem, hogy Isten országa nem szemmel láthatólag jó el, mert Isten országa ti bennetek van, akkor hát benned, bennem, minden egyes gondolkodó és a hitével küszködő emberben jelen van, de valamennyiünkben másként, kinek-kinek a személyiségjegyeihez, egész múltjához, szellemi portréjához igazodván. S ha Isten országa bennem van, akkor Isten, aki ezt a végtelen birodalmat teremtette, Ő is bennem van. S ha Isten nem sokszorozná meg magát milliárd-szorosan a Földön, minden egyes hívó emberben az ő személyes Isteneként, ha egyetlen, örökkön változatlan falanszter-isten volna, még akkor sem volna értelme a nevében elkövetett végtelen számú gyilkosságnak. De ha minden egyes ember számára egyformán létezne ugyanaz a mindenható, az emberiség fölött álló, szerető Isten, akkor bárki imádkozhatná Őt a maga személyes módján, és nem volnának egymást az Ő nevében gyűlölő, gyilkoló vallások, felekezetek, gyülekezetek.*

Ilyenféle gondolatmenetet provokál a kierkegaard-i kétségbeesés állapota, mely ekképpen kívül esik az erkölcsi kategóriákon, az Isten létevel való efféle törvényen túli játszadozás pedig: maga az irodalmi fikció.

Az irodalmi fikció mibenlétének majdnem oly sokféle megközelítése van, mint a bibliai példázatok és események értelmezésének. Számunkra most az a legfontosabb ismérve, hogy *valóságosnak tartok valamit, amit észérvekkel nem tudok (s többnyire nem is szándékozom) bizonyítani*, mert éppen ezzel a valóság és képzeletbeli világ között elhelyezkedő imaginárius tér tesz boldoggá. Valaki, jelesül általában az író, kitalál egy vagy több figurát, láthatóvá tételük végett elhelyezi valamiféle (természetesen képzeletbeli) térben és időben, viszonylatba állítja, mozgásba lendíti őket, s ezáltal események, történetek keletkeznek. Magyarán, újból és újból megtörténik a teremtés, a történetek szereplői ismerőseimmé válnak, olykor álmodom róluk, a feleségemmel, ismerőseimmel beszélgetek róluk (olyanokkal, akik ugyancsak ismerik őket), és senki nem tekint örültnek (mindaddig, míg ismeretleneknek nem kezdek mesélni róluk, olyanoknak – funkcionális analfabétáknak vagy politikusoknak –, akik sem szépirodalmat, sem *Bibliát* nem „fogyasztanak”). Az irodalmi fikció fő ismérve tehát: szöveggé születt meg, de elevenen, számomra jól ismert valóságként él bennem ember, helyszín és téridő egyaránt. Én, aki napokig nem mozdulok ki a házból, semmit nem tudok a szomszédaimról, közelebbi kapcsolatban vagyok azzal a sok ezernyi szereplővel, aki köröttem nyüzsgő a könyvespolcaimon. Akkor hát Isten, aki minden írástudó ember polcán ott él a *Bibliában*, akivel az utcán sohasem találkozunk, de akihez milliányi templomban százmilliónyi ember imádkozik, aki milliárdnyi szövegnek, könyvnek a témája és szereplője: a szövegekben hitelesített Isten hogyan léteznék Élő Istenként?

Sola scriptura. A *Biblia* tanúsága szerint Jézus több alkalommal olvas, tehát kétségtelenül magasan képzett zsidó írástudó (hiszen az Írást beteljesíteni jött), ám csak egyszer ír, akkor sem tudjuk meg, mit, mert homokba ír, s azt elmossa a szél. Ez a *Biblia* legnagyobb talánya, a tulajdonképeni fikció mint maga az önmagát értelmező titok. Mózesből eltérően Jézus nem vési kőtáblára üzenetét, mert ő maga az üzenet: személye szimbólum, üzenete metaforikus, a vele kapcsolatos bibliai események parabolásort alkotnak. Minden kutató, aki képes az irodalmi műalkotást és a *Bibliát* a maga eidetikus mivoltában párhuzamba állítani, ahhoz hasonló ismérveket hoz felszínre, mint amit én a fikció közös nevezőjében fedeztem fel. „Amikor szépirodalmi művet vizsgálunk, önmagában zárt egységét a »képzelőerő« fogalmához társítjuk, és a tényleges eseményekkel való kapcsolatát mint »képzeltelbelit« különböztetjük meg – firtatja a kérdést Northrop Frye. – A *Biblia* azonban kitér [...] e szembeállítás elől: se nem irodalmi, se nem nemirodalmi, vagy pozitívan fogalmazva: annyira irodalmi, amennyire csak lehet, ám anélkül, hogy irodalommal válna. A *Bibliában* a betű szerinti jelentés megegyezik az irodalmi jelentéssel.” Vagyis a bibliai üzeneteket csak felfokozott alázattal vagyunk képesek magunkévá tenni. „Innen erednek mindazok a metaforák, amelyek Istent mint végső valóságot vagy változatlan létezőt szembeállítják a változékonyság világával, melyben nekünk élni adattott.” Amiből – szubjektív tapasztalatom szerint – egy olyan következtetés is adódik, hogy az irodalom és a *Biblia* (szöveg)világa közötti kapcsolat a *modellszerűség* fogalmával is magyarázható. Az a megalázkodással és bűnhődéssel teli állapot, amelyet a későbbi exegézisek a mennyország harmóniájával meg a pokol rémületével jellemeztek, nem bibliai, még kevésbé jézusi szemléletet

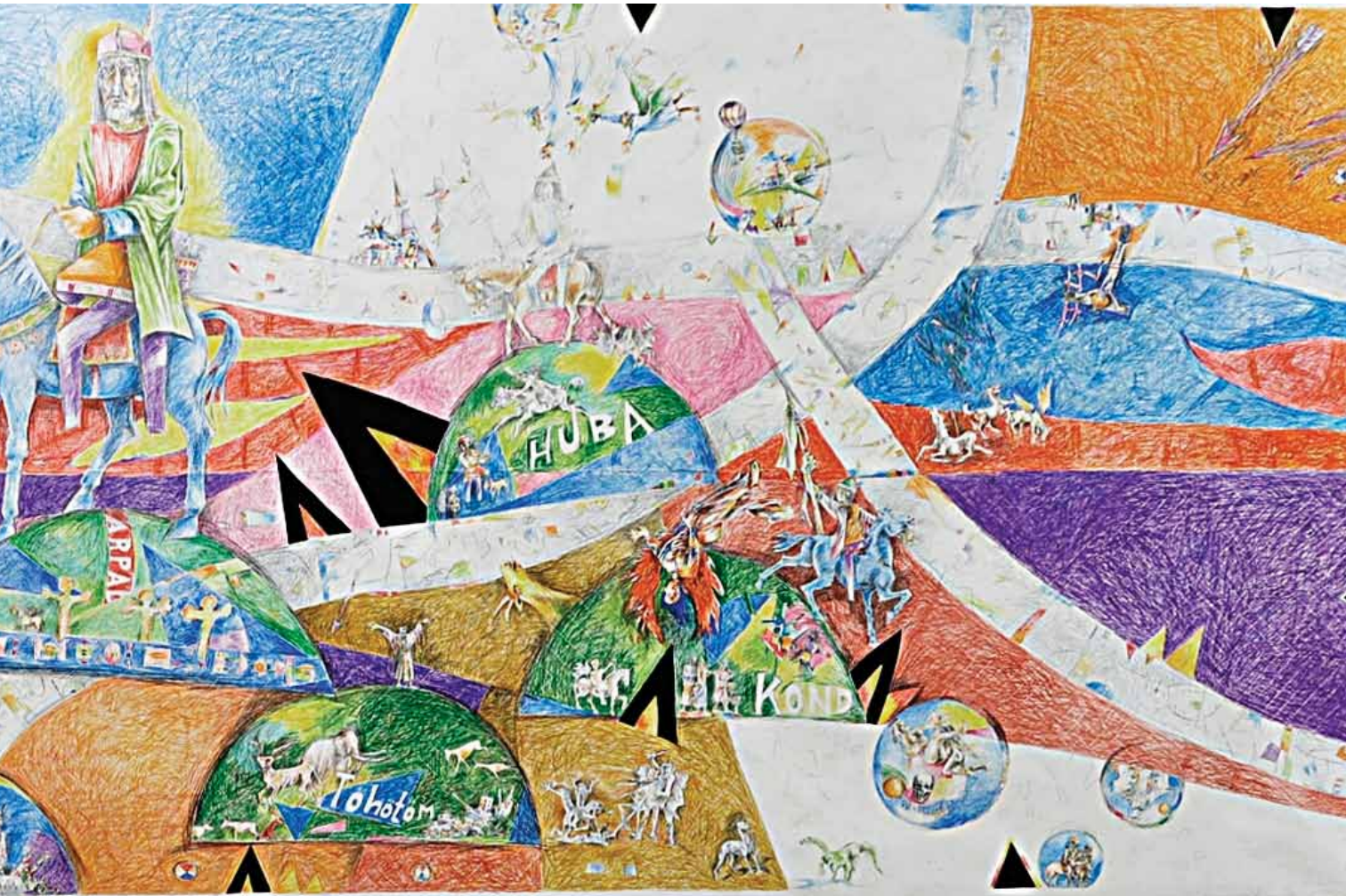
Petőfi jelmezen az angyaloknak szavalja a verseit, 2013

Honfoglalási Toposzkok, 2010

Mr. Chagall időutazása Petőfiéknél, Koltón, 2012

modellál; sokkal inkább papok (emberek) által kreált, emberek fölötti és megfélemlítő, sakkban tartó hatalmat. Eltérően tehát az irodalmi műtől, amely legalábbis törekszik az élet dinamikus adottságait mímelni.

A tanítványok maguk is teljes mértékben felfogják, hogy Jézus példázatokban és képes beszédben (mondhatni, a szóbeliség keretei között alakuló irodalmi formában) adja át nekik magasabb helyről származó tudását, amikor pedig önmagáról, származásáról szól, az mindig metaforikusan értendő (másként feloldhatatlan ellentmondások sorával kellene megküszködniük). Amikor ahhoz hasonlókat állít önmagáról, mint azt, hogy „Én vagyok az életnek kenyere”, olyankor magyarázatot is fűz hozzá, jóllehet enigmatikus kulcsot ad az értelmezéshez, egyik szimbólumot a másikkal fedi fel. Szinte érezhető a *szövegből*, hogy Jézus mosolyogva megrétfálja válaszaival a törvények betű szerinti jelentéséhez ragaszkodó írástudókat. „Tusakodának azért a zsidók egymás között, mondván: Mi módon adhatja ez nekünk a testét, hogy azt együk? Monda azért nekik Jézus: Bizony, bizony mondom néktek: Ha nem eszitek az ember Fiának testét és nem isszátok az ő véré, nincs élet bennetek. Aki eszi az én testemet és issza az én vére, örök élete van annak, és én feltámasztom azt az utolsó napon.” És a nyelv által felkínált jelentésgazdagság ilyenén játékanak közegében teszi meg a származására vonatkozó nagyszámú változatok közül az egyik megnyilatkozását: „Mert az én testem bizony étel és az én vérem bizony ital. Aki eszi az én testemet és issza az én vére, az én bennem lakozik és én is abban. Amiként elküldött engem amaz élő Atya, és én az Atya által élek: akként az is, aki engem eszik, él én általam” (Jn 6:48–57). Egészen különleges beszédének hatása, mert a későbbiekben, amikor egy alkalommal a zsidók újfent a származását firtatják, ők, a betű szerinti jelentésekhez ragaszkodó írástudók, maguk is tágasan, szimbolikus kiterjesztettségben értelmezik az Atya fogalmát. Póriasan, pletykaszinten „kitárgyalt” kétes fogantatásának körülményeire célozva, a maguk Jézusénál magasabb rendűnek vélt származását így jellemzik: „Mi nem paráznaságból születtünk; egy atyánk van, az Isten” (Jn 8:41). Magyarán: az Atya fogalmának számtalan értelmezési lehetősége adódik a *Bibliában*, következőképp Jézus és az Atya viszonya hasonlóképpen sokrétűen, mindenekelőtt metaforikusan magyarázható.

Az írás eredendően misztérium jellegű, akik ezzel a képességgel rendelkeznek, titkos tudásnak vannak birtokában.

Attól a – ma már ellenőrizhetetlen – történelmi pillanattól kezdve, amikor valaki az első evangéliumot írásban rögzítette, a mai katekézisekig és teológiai szakirodalomig: olyan folyamat zajlott le, amely egyre elvontabbá, idegenebbé tette az emberiség legfontosabb elbeszélését. Az a végtelenül variálható szóbeli üzenet, amely Jézus személyisége, cselekedetei, beszédmódja, viselkedése, egész habitusa által az eleven életet modellálta, szövegekbe történt rögzítése és véglegesítése által egyre elvontabb, a valóságtól elszakadó csőracsavarások, a különféle, egymástól nagyon eltérő (s nem az Üzenetre figyelő) hatalmi intézmények manipulációs eszközévé vált. Ezért lehet az irodalmi szöveg – amennyiben hittel, vallással kapcsolatos szellemiséget is hordoz (avagy rejteget) – imaginárius mivoltában meggyőzőbb, mint egy elvont valóságot, képzelt világot cáfolhatatlan igazságként állító katekézis. Az egyházat már nem Jézus emberi üzenete érdekli, hanem egyre inkább az a rengeteg tézis, amit „titkos tudásuk” birtokában igazságként írásban rögzítettek, és aki attól eltér, az durván megsérti – nem az igazságot, hanem – a vallás alapelveit. Miként Oecolampadius fogalmaz, ítéletet hozván szegény Szervét Mihály saját gondolatokból felépített munkája fölött: „Nem engedi meg, hogy az Atya Istennek természetes fia volna, ki öröktől fogva egylényegű véle, *amit pedig egy keresztyén sem mert idáig tagadni*” – leplezi le az utóbbi mellékmonddal az igazi vádat: az igazi baj az, hogy mást mer gondolni, mint amit a legtekintélyesebb vezetők évszázadokon keresztül újra és újra *leírtak*. – „Csak azért nevezi őt Isten fiának, mert a Szentlélektől

fogantatott és az istenség kiválóbb mértékben lakozott benne, de hogy öröktől fogva fia volt és van, ki vele egyként s egy természetű, azon csak gúnyolódik és azt kérdezi: hát volt az Istennek felesége, vagy asszony és férfi ő egy személyben?” Itt maga az abszolút tudás birtokosa is elakad egy pillanatra, mintha a tudós, orvos, teológus Szervét gondolkodásra készítette volna (hiszen észérvekkel soha senki nem bizonyította Jézus isteni voltának biológiai lehetőségét), és az évszázadokon keresztül ismételt szavak büntető hatályú igazát az irodalomra jellemző metaforával magyarázza: „Tudjuk, hogy Krisztus születéséről nem testi értelemben beszélünk, [...] azért Isten fia ő öröktől fogva, mert az isteni természet igazsága öröktől fogva megvan benne, miként a régiek mondták: világosság a világosságból, *de mi, emberek testi szavakra szorulunk.*”

Mint ahogy cselekedeteink emberi módon gyarlónak mutatkoznak ahhoz a lenyűgöző messiási mintához képest, amelyhez mindenkor hasonlítani szeretnők magunkat, de még a vele kapcsolatos gondolataink, az érveléseink is folyton megbicsaklanak, ezért a Kimondhatatlanról, az Ésszel Fel Nem Foghatóról szóló szavakat állítottuk a valódi tettek és észérvek helyére. A maradandóvá tett szó: az írás misztériuma a Végső Titok, a legfőbb Tudás, a Szentség hordozója lett. Eredendően egy sor metaforikus jelentést rejteget magában, amelyeknek néhány árnyalatát más nyelveken érzékelteni lehet. Az 'écriture' és az 'écriture', de még inkább a német 'Schreiben' és a 'Schrift' olyanféle különbséget tesz az írás fizikai aktusa és a műalkotássá, kánonná, *Szentírássá* magasztosuló jelentésgazdagodás között, amelyet a magyarban legfeljebb a kis- és nagybetűs formával tudunk érzékelteni. Van azonban a mi nyelvünkben egy szó, amely eltulajdonította és egyedi jelentéserővel gazdagította az 'írás' és az 'Írás' összeadó jelentéseit, s még a német fogalomhasználatnál is kifejezőbb. A németben a 'szó' („Am Anfang war *das Wort*”) kölcsönöz átütőerőt a köznyelvből; a magyarban az *IGE* példátlanul széles szemantikai mezőt alakít ki maga köré azáltal, hogy – szaknyelvi, grammatikai fogalomkörén túl – kizárólag az isteni kinyilatkoztatással lehet kapcsolatba hozni. Személyes olvasatomban legalábbis ezt az üzenetet közvetíti *János evangéliumának* Károli Gáspár által magyarrá tett szövege: mivel az 'Isten' szóval jelölt abszolút eszme oly mértékben meghaladja képzeletünket, gondolati korlátainkat, cselekvőképességünket, hogy beszélni is csak metaforákban, körülírással és alázatos, megtört lélekkel tudunk róla, ezért a föltételezett Üzenetet próbáljuk megragadni, ami egyetlenegy módon örökíthető át a maradandóságnak: írásban. Vagyis maga a szöveg válik az Üzenet megtestesülésévé. Vagyis Igévé. Vagyis: az Ige maga a kifejthetetlen Szentháromság. „*Kezdetben vala az Ige, és az Ige vala az Istennél, és Isten vala az Ige.*” A Teremtés misztériumának megfogalmazhatatlan megfogalmazásában helyénvaló, mi több, nélkülözhetetlen a tautológia. „*Ez kezdetben az Istennél vala. Minden ő általa lett és nála nélkül semmi sem lett, ami lett. Ő benne vala az élet, és az élet vala az emberek világossága.*”

Tulajdonképpen egy teljesen nyilvánvaló tény, újabb, harmadik következtetést szerettem volna a fenti, körmönfont eszmélkedéssel – legalább a magam számára – világossá tenni. Tudniillik hogy az egyház különös, racionális megközelítéssel olykor érthetetlen hatalma nem a keresztes hadjáratokban, a fegyverekben vagy a máglyákban rejlik, hanem a szó, az írás, az Írás, az *IGE* misztikus erejében, egyszóval az Ige misztikus erejének birtoklásában. Az egyház minden tudást szöveggé alakított, a szövegeket birtokba vette, kanonizálta, törvényerőre emelte, kötelezővé és erkölcsi törvénné tette. Odanyújtotta az emberiségnek azt, amire talán tudtán kívül leginkább vágyott, a legnagyobb ajándékot, Istent, a Mindenhatót. Egyúttal pedig, mintegy mellékesen, azt is bizonyította: micsoda elképesztő hatalma van az írásnak, az Írásnak, a Szövegnek! Nem hogy szövegek (új és új gondolatvilágok) teremtése, hanem pusztán bizonyos szövegek jóváhagyása, mások elutasítása által. Következésképpen kimondható, hogy a történelemben a világ folyását, embermilliók sorsát ugyan államférfiak és hadvezérek, a későbbiekben politikusok igyekeztek irányítani, ám az egyház – akár pusztán a kanonizált szövegek, az Üzenet közvetítése és értelmezése által – tevélegesen és döntő módon hozzájárul ahhoz, hogy a világ, a mi világunk éppen olyan legyen, amilyenek most ismerjük. Az Isten Igéjét hirdető és az abból elvonatkoztatott erkölcsi normákat megkövetelő *írastudók* mindezek miatt *nem menthetők fel az általuk mások számára rögzített törvények alól*. Az emberiség olyan különleges bizalommal és tekintéllyel ruházta fel az Ige hirdetőit, hogy *az egyházi szereplőkre még a történelem legválságosabb időszakában is átsugárzott némi kivételezett tisztelet*, pusztán az Egyház misztériumából következően; a legelvetemültebb ateista diktatúrák is – olykor épp durva vallásellenes hadjárataik irracionálisával – kimutatták ezt a megkülönböztetett figyelmet.

Piros felhők úsznak a rokon székek között, 2012

KURCZ ÁDÁM ISTVÁN

Május elseje Jankófalván

A magyar kommunisták „küldetése”

Gion Nándor Rózsaméz című regényében

KURCZ ÁDÁM ISTVÁN (1982) Budapest

Gion Nándor délvidéki magyar író az 1970-es évek derekán trükkös fogások egész arzenálját kényyszerült alkalmazni azért, hogy a nemzetiségi (sors)kérdésekről egy olyan ellenséges közegben írhasson, amelyben nemcsak a saját egzisztenciája, hanem egész kisebbségi közösségének megítélése is függött attól, hogy mennyire sikerül burkoltan fogalmaznia, illetve hogy mennyire tudja közössége múltját tisztázni. Gion jól ismerte kockázatos vállalkozása tétjét, tudta, milyen veszélyes játék az igazmondás, a szókimondás – még a sorok közt is. Erre már egyik első novellájában (*Mert reggel visszaindulok Hispániába*, 1965) is utalt, ahogy arra egyik monográfiája rámutatott: „mesél Gion egy legionáriusról meg társáról, a Nagy Színészről, akinek a császár kitépette a nyelvét, mivel egyfolytában mesélt, és [...] mert aki bűvölni tud a szavakkal, [...] veszélyes a hatalom embere előtt”.¹

A színlelés érdekében Gion elsődleges közléseiben természetesen nemcsak neki kellett maximálisan lojálisnak látszania a hetvenes évekbeli jugoszláv hatalomhoz, hanem művei jelentéshálójának felszínén a vajdasági magyarságot is ilyennek vagy legalábbis apolitikusnak kellett bemutatnia. *Latroknak is játszott* című tetralógiája rendszerváltás előtti két regényében így is tett. Az 1973-as *Virágos Katona* és az 1976-os *Rózsaméz* című regényben – mint arról már írtam² – a délvidéki német közösséget sokszor használta a kisebbségi sérelmek és vágyak szócsöveként, a svábokkal való takarózás nagyszerű álcát jelentett számára, nem is lehetett fogást találni rajta. A németeknél leírható volt a náci-szimpatia is, a magyaroknál még a nemzeti gondolat sejtelve sem. A „kisebbségi sorson való kesergés”³ mint olyan is csak német szereplőkre vonatkoztatva íratott le, de magát a „kisebbségi” szót is csak német szereplők vették a szájukra: egyszer a *Virágos Katona*, egyszer pedig a *Rózsaméz* című regényben,⁴ többször nincs is meg Gion rendszerváltás előtti prózájában.

A magyaroknál az 1976-os regényben a második világháború után újra Jugoszláviába került közösség legitimálása és aktuális érvényesülésének segítése érdekében a „feddhetetlen” kommunistaságra került a hangsúly: a magyarokkal kapcsolatban huszonötös szerepel a „kommunista” szó az 1930-as években játszódó *Rózsaméz*ben. Akkor olvassuk a legtöbb, addig még nem említett magyar szereplő nevét, amikor Gion a kommunista mozgalom kibontakozásáról és elterjedéséről kezd írni. Az a benyomásunk, hogy addig még nem is szerepelt annyi magyar név a regényben, mint ahány a munkásmozgalmi szervezkedések leírásakor egyszeriben megjelenik: Szenttamásról Bata János, Barzam Gábor, Adamkó Mátyás, Morel András, Paksi Mihály, Simonyik József, Krebs Péter és Tiszta Sándor; „Feketicsről Orosz József és Fekete István, Péterrévéről Szabó István és Major Mihály, Adáról Bakos Kálmán, [...] Szabakáról Mayer Ottmár és Simókovics Rókus, a Híd szerkesztői.”⁵ Utóbbi folyóirat nyilván a két háború közötti és az azutáni délvidéki magyar baloldaliság eszmei folytonosságának megtestesítőjeként fontos, hogy megemlítsessék. Különösen azért, mert a lap Gion által is említett szerkesztői mindketten 1941 őszén, a magyar uralom alatt haltak mártírhálált kommunista meggyőződésükért.⁶

Elsőre furcsának tűnhet, hogy a magyar kommunisták között az ideológiailag legfelkészültebb és legelkötelezettebb: Krebs Péter német származású. Ő az első számú kommunista a *Rózsaméz*ben, tehát a kommunista célok is egy, a kisközössége által németnek tartott szereplőhöz kapcsolódva jelennek meg a leghangúlyosabban a műben.⁷ Krebs Péterrel kapcsolatban olvassuk először, hogy a kommunistáknak konkrét ténykedéseik vannak, mint például a sztrájkszervezés vagy a májusfaállítás,⁸ amihez kapcsolódva értesülünk arról, hogy a szervezkedésben magyarok is részt vesznek. Később aztán a magyar kommunisták ténykedéseiről, köztük Morel András 1929-ben kezdődött kommunista munkásságának részleteiről is hosszan olvasunk – ilyen például az 1932. februári röpiratozása Adamkó Mátyással⁹ –; a sikeres sztrájk pedig egész fejezetnyi terjedelmet kap a regényben. Ezzel szemben arra, hogy voltak „szerb elvtársak” is, és hogy ők is hasonlóképpen tevékenykedtek, csak kisebb utalások történnek. Érdekes viszont, hogy az elvtársiasság ellenére a nem-

zetiségi elkülönülés szerbek és magyarok között – egyelőre – még egy településen belül is megvan a regényben.

Krebs Péter a náciizmus előretörését látva többször is mondja, hogy szégyelli németiségét, mert „pocsék nemzetet csináltak a németekből”, amiből arra a helytelen következtetésre jut, hogy „én is pocsék ember vagyok”.¹⁰ Péter tehát azonosítja a népet annak egyes tagjaival, ami, aggályosan becsületes ember lévén – hajmeresztő módon – a saját maga esetében a kollektív bűnösségnek az önkéntes vállalását jelenti! Gallai István, a regény főszereplője viszont józanul elveti ezt, és az ember megítélésakor a közösség által ismert egyéni érdemekre helyezi a hangsúlyt: „Nem vagy pocsék ember [...] Becsületes ember vagy, mindenki szeret. – Nem igaz – mondta kétségbeesetten Péter. – Nem szeretnek, mert német vagyok. Tudják, hogy a németek miket csinálnak.” Erre pedig Gallai bölcs válasza csak annyi: „Neked semmi közöd ahhoz, ami Németországban történik.”¹¹ Gion a bűnös nemzetek állítólagos létezésével kapcsolatos gondolatait még nyíltabban majd csak a rendszerváltás utáni naplójegyzeteiben fejthette ki. Akkor már leírhatta azt is, hogy: „nemzeti hovatartozásom miatt is tartósan bűnösnek kellett volna érezni magamat, és ezen parancsoló állítás igen meggyőző volt, mert nemcsak más nemzetek szószólói bizonygatták, hanem az anyaországból is igen gyakran. Ez ellen az állítás ellen már egész korán úgy védekeztem, hogy nem hittem el. Ma sem hiszem.”¹²

Érdekes ötlet, hogy Krebs Péter a náci Németország rémtettei miatt nemzetiségét magyarra, német vezetéknevét pedig az ősi magyar(nak érzett) *Keveházira* akarja változtatni a regényben. Gondoljunk csak bele, milyen merész vagy anakronizmusa miatt ironikus – esetleg egyenesen humoros – ötlet volt 1976-ban Jugoszláviában egy, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban élő német ember névmagyarosítási szándékáról írni! Gion bravúros módon a magyarosítás indítékát a náci németiségtől való eltávolodáshoz köthette. Ezt olvassuk: „Legyél, ami akarsz – hagyta rá Gallai István. – Nektek, kommunistáknak úgyis mindegy. – Nem mindegy – tiltakozott Péter. – A kommunistáknak is van nemzetiségük. Én magyar kommunista vagyok.”¹³

Bácskában német kommunisták is éltek, illetve Krebs Péter – ha már mindenáron el akarta hagyni németiségét – a szerb nemzetiséget is választhatta volna. Ezért nem szükségszerű az a megoldás, hogy a kommunista eszmével és célokkal való azonosulás a magyarsággal való érzelmi közösséget rögtön magával vonja. Méghozzá olyan elementáris erővel, hogy Krebs Péter a családja teljes ellenkezése közepette vállalja a névváltoztatást. Amikor ugyanis nővére értesül a szándékáról, Péter hatalmas pofonokat kap, ami közben ezt hallja: „Csúnya vagy, mint a majom – mondta Rézi. – Olyan vagy, mint egy csúnya, vörös majom.”¹⁴ A szövegben bujkáló iróniát, tehát hogy Péter vörössége nem csak a hajszínére vonatkozott – és így talán a „majomsága” sem –, a *Rózsaméz*-ben még csak sejtjük. Bizonyosságra juthatunk viszont felőle a regény rendszerváltás utáni folytatásában, ahol ezt olvassuk Péterről és testvéréről, Stefiről: „Az egyik vörös, a másik fekete Krebs. És nem csak a hajuk színe különbözik.”¹⁵ Durvább kritikát is megengedett magának Gion egy másik főkommunistával, Bata Jánossal kapcsolatban, akiről azt olvassuk, hogy „sohasem tetszik neki semmi, mindenért morog”, illetve „mindenért dühbe gurul”.¹⁶ Minthogy pedig a *Rózsaméz*-ben szétromcsolták az orrát, a rendszerváltás utáni folytatásban ismerősei ilyen otrombán humorizálnak vele kapcsolatban: „– Az a nagyorrú ember kommunista? – kérdezte Dániel Ferenc. – Azért olyan vörös az orra – mondta Hám Lajos, és ezen már megint nevtünk.”¹⁷

Bár a *Rózsaméz*-ben a magyarok is komoly (vér)áldozatokat hoznak az új eszméért, és a németek, illetve a magyarok után a szerbek mozgólódásairól is hallunk, mindvégig Krebs Péter a legvehemensebb képviselője az új ideológiának, és ő is szenved miatta a legtöbbet.¹⁸ De németként sincs ezzel egyedül a regényben, sőt a saját családja történetében sem, mert többször is olvasunk egy hozzá hasonló naiv igazságkeresőről, egy bizonyos Lucas Thiel nevű felmenőjéről, aki idealizmusa miatt szintén összeütközésbe került a realitás árnyoldalaival.¹⁹ Azt is mondhatnánk tehát, hogy nemcsak a jelen legnagyobb kommunistája német, hanem Gion a kommunisták előképét is a németek között helyezte el, nyilván ezzel is tagadva a nemzetiségi skatulyázás, vagy ami ebből következhet, például a kollektív bűnösség létjogosultságát.

Az, hogy Krebs Péter a kommunista célokkal együtt a magyar nemzeti érzületet is a magáévá tette, valóban nem szükségszerű, de a regény és a vajdasági magyar közösség védhetősége szempontjából tökéletesen érthető. Hiszen Gion prózájának magyar szereplőgárdája e történet által is nagyjában-egészében a regényírás korában politikailag legkorrektebbnek számító kommunista táborba sorolódik. Ugyanakkor viszont Krebs Péter hiába lesz nevében magyar, meggyőződésében

pedig – talán a náci ideológiával szemben is – harcos kommunista: bármennyire akarja is, nem tagadhatja meg az ahhoz a közösséghez való tartozását, amelyben nevelkedett. Így őt nemcsak „a” külön németnek, hanem általánosságban a sztereotípiák kereteit mindig szétfeszítő egyén példájának is tarthatjuk. Tehát Krebs Péter kommunistaságának és névmagyarosításának, illetve az ezekért vállalt konfliktusainak történetében is a kollektív bűnösség elvének implicit tagadása van benne, ami a Gion fiatal korában a Vajdaságban sokszor „en bloc” fasisztának bélyegzett magyarok tisztázására szolgál. (Kommunistaság és magyar szempontúság Keveházi-Krebs Péternél a rendszerváltás utáni folytatásban sem zárja ki egymást. Ott ugyanis Péter majd ezt mondja: „A Szovjetunióval kell szövetséget kötnünk. Nagyon sürgősen. Akkor boldogok lesznek azok, akik tisztességgel dolgoznak, és megtarthatjuk a visszacsatolt területeinket. A te Szenttamásodat is. Különben ismét megnyirbálják és szétszórják a magyarokat.”²⁰)

A két világháború közötti délszláv államhatalom (helyi szerveinek) hol álságos, hol cinikus, hol nyíltan ellenséges nemzetiségpolitikájáról, a nemzetiségeket mindvégig negatív megkülönböztető diszkriminációjáról nyíltan írni igen kockázatos lett volna 1976-ban. Ilyenekről nincs is szó a *Rózsamézben*, hiszen Gion megtanulta a leckét egy korábbi szókimondó regénye, a *Testvérem, Joáb* kiadása körüli hosszas huzavonában.²¹ Ezért a *Rózsamézben* a magyar nemzetiségű szereplőket sosem nemzetiségi hovatarozásuk, hanem kizárólag kommunistaságuk miatt inzultálják: a nacionalizmus vádja csak ürügy a hatalom számára, hogy egyéb indítékait leplezze. Amikor Kudlik Rezső boltos csődöt jelent, és a csendőrök – persze nem az igazság érvényre juttatása érdekében, hanem az újvidéki nagykereskedők nyomására – rá akarnak ijeszteni, hogy többet ne folyamodjon ehhez a gazdasági trükkhöz, akkor a pincéjébe kézigránátot rejtenek, hogy magyarkodással – azon belül nyilván irredentizmussal, de ezt az írónak nem volt célszerű leírnia – vádolhassák. Ezt olvassuk: „Magyarkodunk, mi? Melyik titkos magyar szervezetnek vagy a tagja? – De kérem – emelte fel a kezét Kudlik Rezső. – Én sohasem magyarkodtam. Ezt senki sem mondhatja rám.”²² A hatalom a koholt váddal két legyet üt egy csapásra. A mentegetőző Kudlikot azért, hogy az elháríthassa magáról a vádat, feljelentővé teszi: magyar és szerb kommunistákat kell bemártania, mintha ők dobták volna be a boltjába a gránátokat. A Kudlik orra alá dugott listán három szerb és három magyar kommunista neve áll, akiket aztán egyszerre csuknak a fogdába.²³ A regény írásának korában tehát a hatalom magyar nemzetiségű áldozatának 1) ideológiailag feddhetetlen; 2) a szerb elvtársakkal válllvetve küzdő; 3) velük együtt jogtalanul meghurcolt kommunistának kell lennie. Nyilván azért, hogy a régi idők helyi magyar kommunistáinak érdemeire: az ideológiáért vállalt szenvedéseikre tekintettel is védelem alá kerüljön a megírás korának magyar közössége.

A „titkos magyar szervezethez való tartozás” vagy a „nacionalista felbuzdulásból” elkövetett vétség vádja tehát csak a magyar kommunista mártírság kontextusában hangozhat el, de így legalább – alaposan becsomagolva – szó van róla a regényben. Megjegyzem, az is az író ravasz fogásai közé tartozik, hogy Kuszli Dezső boltos, akiről Gion – sok ponton felismerhetően – Kudlik Rezsőt mintázta, valójában tényleg „magyarkodott”. A két háború között ő volt ugyanis Gion szülővárosában, Szenttamáson a Magyar Párt helyi csoportjának egyik fő szervezője, ezért a hatóságok hatszor (!) bezárták és azon felül is zaklatták. Majd pedig a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség oszlopos tagja lett, ami akkora bűn volt az 1944-ben bevonuló partizánok szemében, hogy végleg el kellett menekülnie a Délvidékről.²⁴

Május elsején egész Jankófalva (Szenttamás egyik legtöbbször említett negyede) Szenci Bálint kocsomájában – mint a közösségnek a katolikus templom mellett legfontosabb fórumán – szorongva várta a „szegény munkásemberek ünnepét”. És aztán mindenki ott énekelt a kocsmá előtt, a májusfa körül is. Ez megint csak értelmezhető az ideológiailag feddhetetlenként bemutatott egész vajdasági magyar közösség utólagos legitimálásaként is, de ha jobban megnézzük, a leírásban jótékony homály fedi, hogy az új ideológia melletti demonstrálás szándéka vagy inkább a közösségi élmény vonzotta oda az embereket. Jellemző, hogy a május elsejei ünnepéről azon kívül, hogy „szép”, semmit nem tudunk meg. Sehol nincs megadva a májusfaállítás eszmei tartalma, ráadásul a szokás – mint az a regényből is kiderül – jóval korábbi,²⁵ a kommunisták csupán – nincs kifejtve, miért – egyszer csak elkezdtek a magukénak érezni. Azt sem tudjuk meg, hogy milyen okkal/ürüggyel hívták meg az alkalomra az embereket, ami miatt olyan feszülten várták, hogy előtte egész Jankófalva a Szenci-kocsomájában szorongott. Nem tudjuk meg azt sem, hogy milyen szónoklatok hangzottak el a májusfa alatt, ha volt ilyesmi; és azt sem, hogy mit énekeltek ott az emberek, pedig arról olvasunk, hogy énekeltek. Míg a Gion által leírt egyházi ünnepekről rendszerint a művekből is megismerjük,

hogy mi van mögöttük, a május elsejének csak a legszükségesebb kerete jelenik meg. Hogy milyen tartalmat tulajdonítottak neki, ami miatt például a „hereméheknek” nevezett uralkodó osztály fenyegetésnek érezhette, arról sem esik szó. Viszont hagyománnyá vált, hiszen a történetnek az a vége, hogy „a jankófalviak a következő évben is májusfát állítottak a Szenci-kocsmá elé”,²⁶ ami nyilván szintén jó pontot jelentett a helyi magyarság hetvenes évekbeli megítélése szempontjából.

Ravasz megoldás az is, ahogyan bele van ágyazva a május elsejei epizódba a *Rózsaméz*ben szereplő egyetlen olyan eset, amikor magyarok vernek meg egy szerbet. A munkás- és parasztemberek előtt folyton nemes őseivel és állítólagos cári rokonságával kérkedő Jakšić Savát²⁷ viszont nem szerb volta miatt zavarják el a kocsmából, hanem azért, mert undok kérkedő, és mert népnúzó földesúr. Emiatt az ideológiai felmentés készen lenne az elkövető magyarok számára. Meglepő módon viszont arról értesülünk, hogy a későbbi verést nem ezért kapja a földbirtokos, hanem mert korábban feljelentette a betyáros Török Ádámot a csendőrségen. Az, hogy magyar fiatalok szerb gazdán személyes, sőt közösségi indítékból bosszút állnak, már nem lenne védhető ideológiailag. Viszont az eseten egy magyar kommunista, Bata János teátrálisan fölháborodik (figyelem: magyar védi a szerbet! – újabb piros pont!), szerinte ugyanis Török Ádám nem Robin Hood, azaz a (magyar) közösség igazságérzetének megtestesítője, hanem „rablógyilkos gazember”, „akit már régen fel kellett volna akasztani”, így nem méltó arra, hogy mások kiálljanak érte. „Ez a szegény munkásemberek ünnepe, és ti elrontottátok. *Most majd a csendőrök azt mondják, hogy magyarkodó, sovíniszta gyülekezetet tartottunk, és megvertünk egy szerb gazdát.* Így bemocskolni ezt a szép ünnepet... Szégyenkezhetünk a szerb elvtársak előtt is”²⁸ [kiem.: K. Á. I.] – mondja még Bata János, reflexszerűen utalva arra, hogy csakis azért hozhatják fel valakivel szemben a „magyarkodás” vádját, hogy a kommunistát büntethessék benne. Miután a suhancok a fenti „beszólásáért” Bata Jánost is megverték, a hatóságok valóban a legsötétebb forgatókönyvet követték. Álságos módon „letartóztatták Bata Jánost és Adamkó Mátyást. Azzal vádolták őket, hogy zavargásokat szítottak, és nacionalista felbuzdulásból véresre verték Sava Jakšićot.”²⁹ A történet közepe merész, a keretezés és a sok csavar (kérkedő földbirtokos – magyar kommunista mártírok) viszont védhetővé teszi az egészet. Ugyanakkor a regényben nemcsak Jakšić Sava, hanem még a szerb közigazgatás is kap egy pofont azzal, hogy ebben a helyzetben is be van mutatva nyilvánvaló hamissága.

A munkásmozgalmi témák terjedős leírása kiáltóvá teszi a korszakban létezett, de a *Rózsaméz*ben meg nem írt nemzeti-társadalmi problémák, illetve az ezekhez köthető események hiányát. A magyar földbirtokosokat kisémmiző, birtokaik felosztásakor a népes magyar napszámos rétegnek nemhogy földet nem juttató,³⁰ de azt még a munkaalkalomtól is megfosztó,³¹ így nyomorba döntő és kivándorlásra kényszerítő³² jugoszláv földreformról például nincs egy szó sem a regényben. A magyaroknak 1922 elejéig tartó állampolgári jogfosztottságáról,³³ politikai érdekképviseletük ellehetetlenítéséről,³⁴ sőt – a kommunista mozgolódásokat kivéve – semmiféle politikai reményeiről vagy tervezéseiről sem olvasunk. Az ideologikus szál terjedelmét látva pedig egyrészt azt érezzük, hogy mennyire meg lehetett kötve az író keze, ha ezeket viszont ilyen alaposan volt kénytelen beleírni a regénybe; másrészt a korábbiakhoz képesti színvonalasést érzékelve biztosak lehetünk benne, hogy Gion nem kedvvel dolgozott, hanem csak a kötelező penzumát róttá le...

A regény főszereplője, Gallai István nem ideológiai program szerint megrajzolt karakter, de példaképpé emelt magyarként ő sem maradhat ki a májusfaállításból és a sztrájkszervezésből. Az ő társutas autonómiája abban mutatkozik meg, hogy bár segít felállítani a májusfát (amit majd a felesége, Rézi lelkesen díszít fel), nem annyira az ideológiai tartalom, mint az ünnep és a vele járó vidámság kedvéért teszi ezt. Gallai István ugyan a sztrájkszervezésben is kulcsszerepet visz, mégsem enged, hogy ez a politikai aktivitás olyan mértékben eluralkodjon a magánéletén, mint például Krebs Péternek. Végző soron még az is fontosabb számára a sztrájk szervezésénél, hogy vasárnap délután szokása szerint nyugodtan zenélhessen a környékbeli gyerekeknek.³⁵ Kommunista sógora nem is érti Gallai alapvetően közéletietlen hozzáállását, ezért teszi fel neki a kérdést, hogy mit akar tulajdonképpen, amire Gallai Istvántól az a regénytől teljesen elütő stílusú, ezért – nem is Gallaitól, hanem az írótól – őszintétlenül érzett válasz érkezik: „Sztrájkra izgatni.” Ugyanitt Gallai István szájából a sokkal hitelesebb, mert sokkal inkább hozzá illő „Sokáig akarok élni” kívánság is elhangzik, amit újból a diszszonáns, üresen kongó „De kívánom, hogy ti megváltoztassátok a világot” mondat követ. Biztos, hogy a tetralógia leggyengébb része ez a párbeszéd, különösen az idézett két felelet. A regény(sorozat) egészét tekintve hasonló minőségromlást tapasztalunk a szenttamási proletariátus munkásmozgalmi

előtörténetének és május elsejének leírását olvasva is. A szériából csak a sztrájszervezés történetét érezzük sikerültebbnek, de arról is lerí, hogy szakmányban, hogy „muszájból” készült. Gallai – a történet szerint – ekkoriban még önként állt a kommunisták mellé. Arra, hogy később kénytelen lett agitálni „ezeknek a patkányoknak [...], ha élni akarunk”,³⁶ majd csak a rendszerváltozás után megírt, a negyvenes évek második feléről szóló regényben kerülhetett sor.

Úgy tűnik, nemcsak a magyar közösségnek, hanem a művészetnek is szüksége volt a legitimálásra a regény megírásának korában. Bár Gion főhősével, Gallai Istvánnal is megfuttatja az elvárt ideologikus köröket, közben megvédeti életmódja és művészete igazát a harcoss kommunista Krebs Péterrel vívott szópárbajaiban. Bár íróként lenyelte és az olvasókkal is lenyelette a békát (értsd: megírta és elolvastatta regénye ideologikus szálát), példakép-nagyapja szájába adva azt is leírta, amit csakugyan fontosnak tartott az étellel és a művészettel kapcsolatban. Hiába mondja ugyanis Krebs Péter Gallainak, hogy „Együtt fogjuk elvenni a rózsamézet, és mindenkinek egyformán osztunk belőle. Ez az egyetlen lehetséges mód, a citeráddal, a papírszalagokkal meg a meséiddel sem mire sem mász”³⁷ – azt érezzük, hogy nem neki van igaza, hanem Gallainak. Hiszen a népboldogító ideológiák és az azokat megvalósítani igyekvő rendszerek jönnek-mennek, de ami valóban marandó, azok nem az osztályharcos erőszakkal megszerezhető földi javak, hanem azok, amelyeket Gallai István tart sokra: az emberség és a művészet tárgyai. Hiába mondja ugyanis Krebs Péter harcoss osztályöntudattal Gallai Istvánnak, hogy „citerázol váryjánosoknak, törökádámoknak, szencibálintoknak, johanschankoknak is. Legalább megválogathatnád, hogy milyen embereknek citerázol”,³⁸ mert az osztályokba skatulyázó kommunista elgondolással szemben Gallai Istvánnak a művészet humánusabban egyenlősítő voltáról szóló válaszát érezzük igazabbnak. Hiszen a művészet is abba a körbe tarozik, amitől ember az ember; ahogy Gallai ki is mondja: „Amikor a citeraszót hallgatják, valamennyien egyforma emberek.”³⁹ A művészet, aminek befogadására csak az ember képes, illetve aminek élvezete minden embert megillet, az teszi igazából emberré az embert. Így Gallai István azért is példaképe lehetett író unokájának, mert személyválogatás nélkül mindenkinek, még a latroknak is játszott, tehát igazi művész volt.

A helyi magyarság mellett ugyanakkor – végül – a művészet is nyert politikai legitimációt is a regényben, hiszen az „álmodozó” Gallai István lett az, aki amellet, hogy nem engedett azokból a dolgokból, amelyeket Krebs Péter haszontalanságnak bélyegzett, ravasz beszédével megadta azt a szikrát, amelytől fellobbant a sztrájk tüze az egész környéken. Amikor a sztrájk alatt sikerült az egyik „heréméhtől” valódi rózsamézet lopnia, utána „apró gyerekek járultak áhítattal Gallai István elé, kítatták a szájukat, mint szentáldozáskor. Gallai István mindegyiknek adott egy kanál rózsamézet.”⁴⁰ Ez az esemény a Gion által leírt munkásmozgalmi üdvtörténet tetőpontja lehetne (állítólag annak is tartották némelyek⁴¹), hiszen sikerült elvenni a népnúzódtól a regény címében is szereplő, minden jót: egészséget, életerőt, fiatalságot stb. jelképező rózsamézet, és szétoztani a nép között. Ráadásul mindez szimbolikus időpontban, a sztrájk alatt történt. Ugyanakkor többszörösen is megbicsaklik a történet, hiszen a rózsaméz csodálatos hatásáról szóló mesét Gallai István találta ki, és csak a gyerekek hitték el. Másrészt a nagyon is vallásos hasonlat, az „áhítattal [...] mint szentáldozáskor” ide való „betolakodása” arra mutat, hogy a tökéletes materializmus az ember lelkének magasabb szükségletei miatt soha és sehol nem képes teljesen érvényre jutni. Hitre is szüksége van az embernek a boldogsághoz, illetve főként arra van szüksége: még ahhoz is, hogy az életben megszerezhető materiális javak teljességét jelképező rózsaméz kifejttesse állítólag áldásos fiziológiai hatásait: „Erőt ad – mondogatta Gallai István. – Sohasem fárad ki az, aki a rózsamézből eszik. [...] Kétkedve vigyorgó kamaszok is sorba álltak, kerekre nyitották a szájukat, lenyalták a kanálról a rózsamézet. – Most már sohasem fáradunk el – heccelődtek idétlenül. – És nem fázunk a legnagyobb hidegben sem. [...] Később valaki közülük ingujjra vetkőzött. Aztán valamennyien ingujjra vetkőztek, volt, aki az ingét is lehúzta magáról. Borús, hideg tavaszi nap volt, de az ingujjra vetkőzött, félmeztelen kamaszok nem fáztak. Mindenkinek bizonygatták, hogy nem fáznak.”⁴² Ráadásul afőlött is nehéz szemet hunyni, hogy ahhoz a bizonyos rózsaméhez Gallai István mégiscsak lopással jutott. Tehát a történet számos önellentmondásba keveredik, és végső soron az derül ki belőle, hogy a legnemesebb eszméket nem lehet lehúzni a földre. Ahogy a mennyiség nem fordul minőségbe, úgy a lelkiek és szellemiek nem válthatók anyagiakra; főleg nem helyettesíthetők az előbbieket az utóbbiakkal.

Gallai István nemcsak a magyarok és a németek, avagy a „szencibálintok” és a „johanschankok” kedves dalait játszotta, például a *Lili Marleent*, hanem ha úgy hozta a sors, a szerbekét is. Sőt, még

azokét is, akik éppen gyilkolni készültek. Amikor az *Ez a nap a miénk*-ben 1944-ben érte jöttek a pribékek, hogy a vesztőhelyre vigyék, kérésükre emblematisz nótát játszott: „– Azok, akik a listánkra kerültek, már nem sokáig pusztítják a drága kenyeret. – Én rajta vagyok a listán? – Rajta bizony. [...] – Az emberek azt mesélik, hogy ügyesen játszol a citerán. A német fasisztáknak a Lily Marlent is eljátszotad. – Mindenféle embereknek játszottam már. – Ismered azt a gyönyörű szerb dalt, hogy »Tamo daleko«? [...] Zoran Barbulov megveregette a vállamat. – Tényleg ügyesen játszol. Kár, hogy már nem sokáig.”⁴³ Ekkor, azaz az 1997-ben megjelent regényben játszik tehát Gallai István a szó legszorosabb értelmében *latroknak*, hiszen azoknak citerázik, akik őt magát is el akarják pusztítani. Ebben az 1997-es regényben, illetve ebben a kulcsfontosságú epizódban nyeri el legkonkrétább értelmét az egész tetralógia címe. Ebből sejthető, hogy Gion már 1976-ban, amikor a *Rózsaméz*zel közös kötetben jelentette meg a *Virágos Katonát*, és a *Latroknak is játszott* címet adta (az akkor még csak) dilógiának, már tervezte a folytatást, és talán már akkor kulcsszerepet szánt az 1944-es epizódnak, jóllehet nem tudhatta, hogyan fogja megjelentethetően megírni. A *Rózsaméz* cselekménye ugyanis a rendszerváltás előtt 1941 húsvétjával, a rövid ideig tartó magyar uralom visszatérével jó két évtizedre megszakadt.

A rendszerváltás előtt Gion főként ifjúsági regénynek álcázott allegóriákban: a szimbólumok nyelvén írta meg az 1941-től 1944-ig tartó magyar uralmat és az 1944-es vérengzéseket,⁴⁴ illetve a kisebbségi sorsba kerülés második felvonását a második világháború végén.⁴⁵ Ha Gion már 1990 előtt továbbírta volna történelmi regénysorozatát, a folytatásban is a magyarságot legitimáló közlésmódot követte volna, legalábbis erre engedett következtetni még egy 1988-as nyilatkozatában is: „most következik talán a legfontosabb, a második világháború éveinek és az utána közvetlenül következő időszaknak a bemutatása. Arról kell ebben beszélnem, hogy [...] alakul-e például magyar partizánosztagnak, amely majd *igazolja a helyi magyarság ittlétét* [kiem.: K. Á. I.] és bekapcsolódását a háború utáni ország, a szocialista Jugoszlávia életébe...”⁴⁶ – Ám erre nem került sor, a rendszerváltás után született írásaiban pedig Gion már a cenzúra bilincseitől szabadon írhatott. Krebs Péter haláláról például így tudósít egy elvtársa az *Ez a nap a miénk* című regényben: „Budapest ostromát túléltek, ujjongva fogadtuk a Vörös Hadsereg katonáit, pártkönyvecskéinket mutogattuk nekik. A nagy zűrzavarban azonban a szovjet elvtársak nem értették a szavainkat. Marhavagonba tuszkoltak és vonattal vittek bennünket valahová. Napokig utaztunk és sokat vesztegeltünk a nyílt pályákon. Nem tudtuk, hogy merre járunk. Péter rosszul lett, vért hányt. A temesvári vasútállomáson halt meg. Mások is meghaltak. [...] Nagyon szerettem az öccsét, jó elvtárs volt, és végzetes tévedés áldozata lett. Osztozom az Ön fájdalomában. Istenem, hogy mi mekkora barmok vagyunk!”⁴⁷

JEGYZETEK

¹ GEROLD László, *Utószó* = GION Nándor, *Műfogsor az égből*, Noran Libro, Budapest, 2011, 705.

² Vö. KURCZ Ádám István, *A németek szerepe Gion Nándor rendszerváltás előtti prózájában*, Kortárs, 2015/3.

³ GION Nándor, *Virágos Katona* [1973.] = GION, *Latroknak is játszott*, Noran, Budapest, 2007, 175.

⁴ GION Nándor, *Rózsaméz* [1976.] = GION, *Latroknak...*, i. m., 262.; illetve: GION, *Virágos Katona*, i. m., 175.

⁵ GION, *Rózsaméz*, i. m., 382–383.

⁶ Vö. KEK Zsigmond, *Megemlékezés*, Híd, 1945/1, 68–70.

⁷ Ahogy az apja, Stefan Krebs mondja róla: „meg akarja váltani a világot”. GION, *Rózsaméz*, i. m., 447.

⁸ „Péter sztrájkban vett részt, sőt szervezte is a sztrájkot az egyik újvidéki nyomdában, és természetesen kirúgták a munkahelyéről.” *Uo.*, 371.; illetve: *Uo.*, 373.

⁹ *Uo.*, 382–383.

¹⁰ *Uo.*, 433–434.

¹¹ *Uo.*

¹² GION Nándor, *Keresztapámról és hitvallásaimról* [1996.] = G. N., *Véres patkányirtás idomított görényekkel*, Noran Libro, Budapest, 2012, 11.

¹³ GION, *Rózsaméz*, i. m., 434.

¹⁴ *Uo.*, 435.

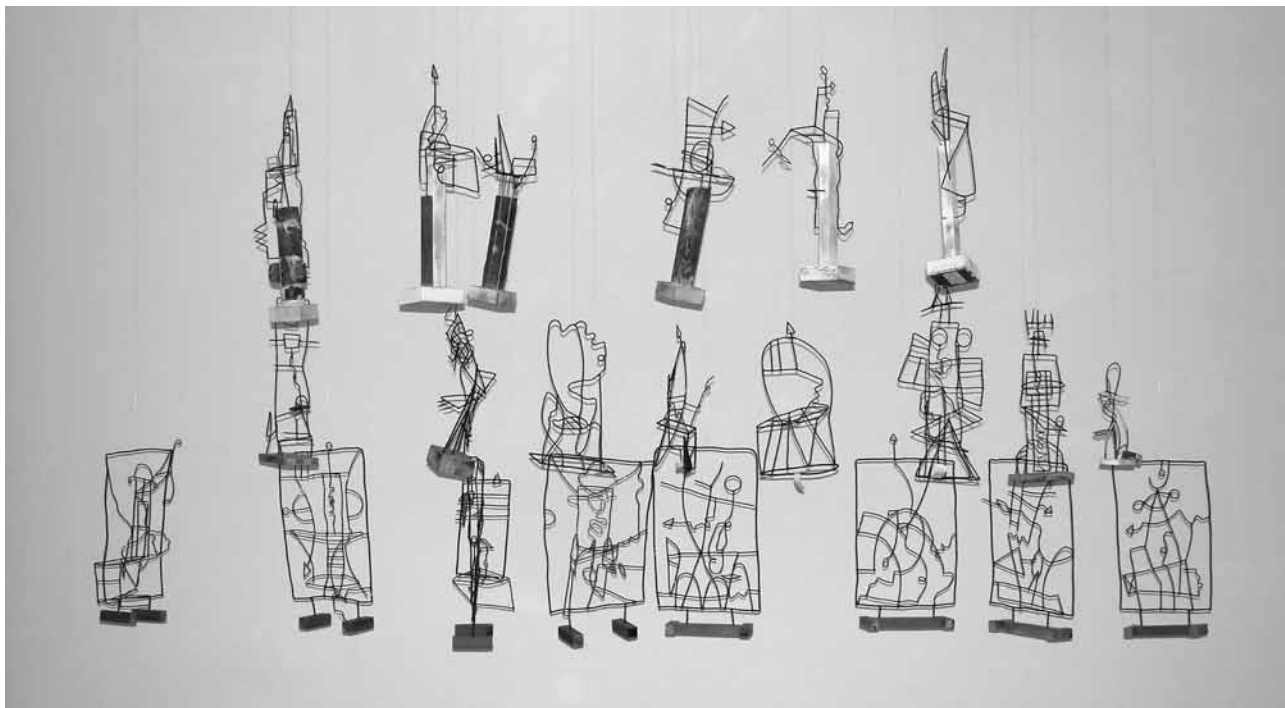
¹⁵ GION Nándor, *Ez a nap a miénk* [1996–1997.] = GION, *Latroknak...*, i. m., 471.

¹⁶ GION, *Rózsaméz*, i. m., 294–295.

¹⁷ GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 550.

¹⁸ Krebs Péter többszöri megverése korai halálához vezet majd. Bata János orrának felszakítása csak áttételesen függ össze kommunista meggyőződésével, de a Kudlik Rezső által feljelentett magyar és szerb kommunisták 3 napig voltak étlen-szomjan a csendőrség pincéjében. Vö. GION, *Rózsaméz*, i. m., 427.

- ¹⁹ *Uo.*, 362.
- ²⁰ GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 591.
- ²¹ Vö. GEROLD László, *Gion Nándor*, Pozsony, Kalligram, 2009, 55–61; HORVÁTH Futó Hargita, *Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában*, Újvidék, Bölcsészettudományi Kar, 2012, 54–62.
- ²² GION, *Rózsaméz*, i. m., 425.
- ²³ *Uo.*, 427.
- ²⁴ PINTÉR József, *Szennyes diadal: Magyarirtás Szenttamáson 1944–1945-ben*, Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014, 532.
- ²⁵ GION, *Rózsaméz*, i. m., 373.
- ²⁶ *Uo.*, 378.
- ²⁷ *Uo.*, 375.
- ²⁸ *Uo.*, 377.
- ²⁹ *Uo.*, 378.
- ³⁰ Zoran JANJETOVIĆ, *A magyar és a német kisebbség Jugoszláviában, 1918–1941 = Magyarország és a Balkán a XX. században*, szerk. A. SAJTI Enikő, Szeged, JATE Press, 2011, 30.
- ³¹ *Uo.*, ill. CSUKA János, *A délvidéki magyarság története [1941.]*, Bp., Püski, 1995, 378–384.
- ³² *Uo.*, 95–100.
- ³³ DÉNAVÁRI Zoltán, *Jászi Oszkár és Dettre János politikai programadása a Bácsmezei Naplóban = Magyarország és a Balkán...*, i. m., 48.
- ³⁴ Vö. pl. CSUKA János, *A délvidéki magyarság története*, i. m., 107.
- ³⁵ GION, *Rózsaméz*, i. m., 393.
- ³⁶ GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 696.
- ³⁷ GION, *Rózsaméz*, i. m., 397.
- ³⁸ *Uo.*, 397. – Később majd még „schwarzjenőkről” is olvasunk (*Uo.*, 403.). Jellemzőnek tartom, hogy véletlenül sincs az emblematikus népnyzókat felsoroló listán szerb név!
- ³⁹ *Uo.*, 397.
- ⁴⁰ *Uo.*, 418.
- ⁴¹ Vö. *Gion Nándor rádiós és színházi éveit: Beszélgetés Franyó Zsuzsanna színházi dramaturggal és Vajda Tibor rádiós rendezővel*, elhangzott a Szenttamási népkönyvtárban 2014. február 7-én, Németh Dezső hangfelvétele.
- ⁴² GION, *Rózsaméz*, i. m., 418.
- ⁴³ GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 626–628.
- ⁴⁴ KURCZ Ádám István, *A katonák még nem jöttek vissza. Elhallgatások és allegóriák Gion Nándor rendszerváltás előtti prózájában*, Forrás, 2015/3.
- ⁴⁵ KURCZ Ádám István, *Sortűz egy elveszett országért. A kisebbségi lét szimbólumai Gion Nándor „ifjúsági” regényében*, Hítel, 2016/1.
- ⁴⁶ TRIPOLSKY László, *Kisebbség, többség, emberség: Újvidéki beszélgetés Gion Nándorral [1988.] = GION, Véres...*, i. m., 229. Ill.: „A Petőfi-brigádról kialakított diskurzus egyrészt azt szolgálta, hogy a délszláv népek felé igazolja a magyarok mentesítését a kitelepítéstől, és beemeli őket az egyenrangú nemzetek és nemzetiségek szocialista és öngazgatású közösségébe. Másrészt [...] hogy alapja legyen egy új jugoszláviai magyar identitásnak.” MÉSZÁROS Zoltán, *A Petőfi-brigád, 1943. augusztus 15 – 1945. április 1. = Magyarország és a Balkán...*, i. m., 222–223.
- ⁴⁷ GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 685.

HORVÁTH CSABA (1967) Budapest

HORVÁTH CSABA

Az elveszett nosztalgia illúziója Bereményi Géza műveiben

S attól félttem, nehogy majd ez legyen
csak húsz év múlva ne ez a dal legyen!

Bereményi Géza a kortárs magyar kultúra egyik legnépszerűbb, legismertebb alakja. Novelláit és regényeit az irodalmi lapok szemlézik, dalszövegei kitortek az irodalom szubkultúrájából, filmjei – működjön azokban közre forgatókönyvíróként vagy rendezőként – sikeresek a közönség körében. S az eltérő művészeti ágakban, legyen az film, színpadi mű vagy nyomtatott irodalom, minden műnemben és műfajban, dalban, novellában, regényben ugyanaz a magánmitológia épül.

Kerényi Károly szerint a mitológia „mindig egy magamagát formáló, kibontakozó és összes változataiban félreismerhetetlen alapszöveg. Ennek az alapszövegnek a szavait nem lehet rekonstruálni, csupán a variációk szavait lehet elismételni. De különbségeik mögött mégis föl lehet ismerni valami közöset: egy történetet, amit sokféleképpen lehet elmondani, mégis ugyanaz marad.”¹ Bereményi alkotásai átfedik és értelmezik egymást. A Teleki tér, a hatvanas évek fiatalsága, a hetvenes évek Budapestje presszókkal, felívelő vagy elbukó egzisztenciáival, a korabeli szűk levegőből tágasnak látszó, mégis az ismerős történeteket új környezetbe földrajzilag áthelyező *Lee van Cleef* vagy időben távolító *Branyiszkó* vagy *A Hídember* ugyanannak a sokféleképpen elmondható, mégis azonosnak megmaradó történetnek az újramondása. A megszólalás különböző beszédmódjai azonban nemcsak a nyelvet, de a nyelvet értő befogadót, s így a népszerűség különböző fokozatait is meghatározzák. Sőt, emiatt olykor a szerzői szándékkal is szembefordulnak.

Bereményit azonban mindig a szembenézés, soha nem a nosztalgia jellemezte. Filmjei és írásai egyaránt visszautasítják a primer érzelmi azonosulás lehetőségeit, gúnyná ecetesedő iróniája az első novelláktól és a *Legendáriumtól* a Cseh Tamás-dalszövegeken át *A Hídemberig* lehetetlenné teszik az ellágyulást. A magyar irodalomban azonban nem egyedülálló jelenség, hogy bizonyos művekről olyan kép alakul ki, mely erősebbé válik magánál a szövegnél – vagy adott esetben filmkénél, daloknál –, illetve az azok megértésére tett kísérletnél. Éppen ezért érdekes, hogy a Bereményi-életműben oly fontos szerepet elfoglaló s leginkább ismertté vált Cseh Tamás-oeuvre több nemzedékre kiterjedően édes-bús nemzedéki himnusszá lett: a kudarcról, az egyedüllétről, a nemzedék és a közösség alapvető hiányáról szóló dalok szövegnek indultak, de performatív közösségképző aktusokká váltak. Ez a jelenség kétszeresen is problematikus: egyrészt a világ megosztottságának tudatosítása és tudomásulvétele a Bereményi-életmű alapvető jellemzője, másrészt az életmű legnépszerűbb részévé váló dalok mégis azt az illúziót adják meg, hogy a világ megosztottsága felfüggeszthető.

Bereményi novellái, regényei a pályakezdés óta a világ szétszakítottságára épülnek. Az 1970-ben megjelent *A svéd király* című novellája egymástól elválaszthatatlannak láttatja XII. Gusztáv oroszországi hadjáratát és a hatvanas évek budapesti magánéletét. Ágnes és Somogyi éppen véget érő szerelmét ugyanolyan messzeségbe helyezi, mint a történelmi távlatot, miközben mindkét esetben az elmúlást, a meghaladhatóságot mutatja. Az irodalmat pedig olyan gondolkodásmódnak, amely eredménytelenül próbálja jelenné tenni a múltat.

– Tehát ön reggel óta olvassa ezt a könyvet, melyben az én katonáim menetelnek északról délnek, a valahol három lappal odébb kanyargó Gyeszna felé. Csaknem fekvő testhelyzetben olvasott, mindvégig ebben a zöld huzatú fotelben hátradőlve, kinyújtott lábát ezen a széken nyugtatva. [...]

– Értse meg végre, hogy az ön hadjárata az enyémtől függ, s az enyém az önétől – dobbanzott a király.²

A szerelem elmúlik, a svéd király elveszíti a hadjáratát. S a kötetnyitó novellának, az *Irodalom*-nak is a hétköznapok és az irodalom hamis egymásra vetítése, másrészt a találkozás lehetetlensége adja az alapját:

– Könyvet írtál?

– Ilyen vastagot – mutatta Dobrovics hüvelyk- és középső ujjával. – És nagyon szépet, mert a legbensőbb gondolataimat és legtitkoltabb vágyaimat írtam bele. De most már egyen, mert kihűl. [...]

Dobrovics behozta a két vaskos kötetet.

– Ez nem a te neved itt rajta.

– Álnév – magyarázott a nagyanyjának. – Magyar író vagyok, magyar nevet kell választanom. Petőfi is Petrovics volt eredetileg, de megváltoztatta nevét, hogy ezzel is világosabbá tegye, melyik nép felemelkedését kívánja szolgálni művészetével. Az én nevemből is így lett Viktor Hugó.³

Az novella két párhuzamosan haladó történetre épül. Az elképzelt kémtörténet ugyanolyan messze van a hatvanas–hetvenes évek Budapestjének realitásától, mint a *Nyomorultak* Franciaországa. Nincs olyan világ, amelyben a főhős otthon lehetne, s nincsenek olyan szavak, amelyekről ironia nélkül lenne elmondható, hogy „ezekért az igazságokért én keservesen megküzdök könyveimben. Utam örök kétségek között halad. Eleinte nem hiszek a szép igazságokban, aztán az események magukért beszélnek, s a látszólag egyszerű állítások lassan, vonakodva bizonyosodnak magam s az olvasó számára.”⁴

Az *Irodalom*nak ugyanúgy egy Dobrovics nevű fiatal író a főszereplője, ahogyan a *Vadnai Bébiben* is Dobrovicsnak hívják a Doxa nevű regényhős krónikását. A névazonosság is a magánmitológia működését mutatja, de még fontosabb, hogy mindkét Dobrovics, legyen akár a pályakép elején vagy egy 2012-es regényben, egyaránt szemléli csak mások életét. A *Vadnai Bébiben* ráadásul az önazonosság nézőpontja és a reflexió képessége is kettéválik: az ember vagy boldog lehet, vagy értelmezheti csupán mások boldogságát, de a kettő nem kapcsolódhat össze. Csak a Bébi-féle önfeledten élők lehetnek boldogok, ám boldogságuk csak mások elmondásában értelmeződhet: „Amilyen ferdén, kiszámíthatatlanul, öngyilkos módon tud boldog lenni.”⁵ A narrátor elbeszélése megalkotja, de el is távolítja a cselekvő főhőst, aki különcként, örültként „marad benne a régiben”. Bereményi gyakran él ezzel a megoldással: *A feltűrt gallér* Kiskövese és Pierre-je, az *Antoine és Désiré* kettősében hasonlólt láthatunk, mint a *Vadnai Bébiben* Doxa és Dobrovics esetében.

Az alakok megkettőződése mellett Bereményi gyakran él a kettős nézőpontból láttatott alakok szerepeltetésével is. Az *Eldorádó* című film forgatókönyvében említett szubjektív kamera párhuzamos megoldás az epikai vagy lírai szövegek kettős nézőpontjával.⁶

A nézőpont kettőszottsága is a cselekvő és a reflektáló ember különválasztását szolgálja. A cselekvő ember elbukik, a reflektáló ember pedig akkor is pótcselekvésébe menekül, ha a reflexió világot teremt. Néhány példa csupán: a cselekvők közül Monori a *Legendáriumban* magányosan hal meg egy kórházi szobában,⁷ az *Eldorádóban* pedig a felesége jóslatát⁸ beteljesítve úgy hal meg, mint egy kutya. A Kafka *Perére* utaló parafrázis⁹ is azt mutatja, hogy a cselekvés még a Teleki tér királya esetében is illúzió csupán. Sanyi bácsi ugyanúgy lesz egyre idegenebb az 1945 utáni Magyarországon saját létében – s ez alól az '56-os forradalom eufóriája sem kivétel, hiszen Monori realitásérzéke a lelkesedést sem engedi meg –, ahogyan Josef K. a Monarchia személytelenségét és ontológiai magányát testesíti meg.

A *Hídember* Széchenyiye azért bukik el, mert kérdéses, volt-e olyan pillanat, amikor nem volt egyedül. S a *Gróf Széchenyi István* című dalban „meg sem halhat privátn a legnagyobb magyar”, miközben a cselekvő és a reflektáló én párbeszéde a cselekvés és reflektálás együttes alapjául szolgáló létezés visszautasítása, az öngyilkosság körül forog.

Bereményi 2005-ös musicaljében¹⁰ a zenés darab struktúrája és a tragédia nézőpontja találkozik. A címszereplő Laura bosszút áll szerelme elárulóin, ám ezzel a bosszúval egyszerre teljesíti be és számolja fel saját történetét. Bosszúját etikai kiindulásból követte el, tehát reflexív személyiség. Ám ez a reflexió olyan cselekvést indít el, amelyben a reflektáló és a cselekvő én egyaránt felszá-

molódik. A darab befejezésekor Laura az élete felénél sem tartva, mégis élete végén áll egy üres lakásban, amely a Bereményitől megszokott módon a tárgyias líra hagyományait folytatva léthelyzetté tágítja és objektivizálja a főhős nő érzéseit: „Míg sorra kerestem életem szereplőit, / Lakásról lakásra járva mindig meglepett, / Hogy milyen hideg van, azt éreztem főként, /Hogy tán ezen a tájékon nem is fűtenek.”

Bereményinél tehát a cselekvés sikertelen, a reflexió pedig pótcselekvés. Jó példa erre, hogy a már említett *Irodalomban* és a *Vadnai Bébiben* az írófigura Dobrovics munkásságát csakis ironiával szemlélhetjük: egyrészt az egyik szereplő, a rendőrtiszt Novák szerint Dobrovics nem jó megfigyelő. Másrészt az irodalmat életpótléknak használja: „És az ágyában négy lányt faggat a szüleikről, mintha ez volna az egyetlen, ami belőlük érdeklí őt. [...] Mind messzebbre nyúltak vissza a jelenlét okai. Ez már betegség volt, igen.”¹¹ Dobrovics Doxa életrajzírójaként csupán a krónikása marad annak a figurának, aki éli az életet, s az élet paradoxonjainak analízise helyett azok elfogadása jellemzi. Ő maga mondja Tipsinek, a Bébi történetét elmesélő másik narrátornak: „Te nem is éltél abban a világban, mint ahogy én sem élek ebben. Mi érinthetetlenek vagyunk, te fafej.”¹²

Bereményinél gyakran kettőződik a nézőpont is: egyszerre látjuk a szereplőket a saját szemükkel, másrészt kívülről szemléljük ugyanezeket a figurákat, önfelmentéseik és öngazolásaik nélkül. A *Vadnai Bébiben* a negyvenes évek magánemberként szerethető államhivatalnokai bármi áron túlélni akarnak. A hetvenes évek fiatal írói pedig hiába beszélnek meg, hogy „mi sosem publikálunk. Te mondtad. Hogy ezeknek”,¹³ valójában mindegyikük a befutásra vágyik. S ebből a szempontból az életmű talán legsűrítettebb jelenete, amikor a *Legendárium Apám felkeresi anyját, a nagyanyját* című fejezetében az apa a fekete-fehér filmek stílusában saját maga lesz élete színésze és közönsége is:

Emlékszünk még a *Gilda* című filmre? Ott a férfi főszereplő, Rita Hayworth partnere a zakója belső zsebében hordta a cigarettatárcáját, fontos pillanatokban előhúzta, és két tenyere közé szorítva nyitotta fel, komótosan szája sarkába illesztett egy füstszűrő nélküli cigarettát, aztán mind a tíz ujjhegyét felhasználva kattintotta össze a két fémszárnyat, végezetül ismét sajátos, kidolgozott mozdulattal süllyesztette vissza férfimagányának ezüst jelképét. Az egyedüllét számtalan ilyen hangulatos szertartást eredményez. Magunkkal fejedelmi többesben beszélünk, például: igen, kifestettük a szobát, a padló felsúrolva, nincs egy vasunk se, egyedülálló férfi vagyunk, úgy van, fel kéne keresnünk anyánkat. Rövid habozás után megszilárdul bennünk az elhatározás.¹⁴

Bereményi életművében a cél nem a siker, hanem az önazonosság. Az művei igazi kérdése: ki mer a hétköznapokban vagy a történelemben önmaga lenni? Lee van Cleef felejthetetlen csinos zakójában, tisztos vidéki fényképészként azért szenved vereséget az élettől, mert nem a halál a verevés, hanem az én feladása. A *Megáll az idő* végén az disszidáló Pierre kivételével mindenki, a hazalátogató apa, Szukics Magda, a fél évvel a csehszlovákiai bevonulás előtt szilveszteri eltávozást kapó Köves Dini egyaránt elveszíti személyisége integritását. És *A nagy generáció* forgatókönyvéből kiderül majd, Pierre sem őrizheti meg személyiségének integritását: a hazatérő Réb alakja a felszámolt nosztalgia szükségszerűségét mutatja. S Vadnai Bébiről sem lehet eldönteni, hogy az érzéseit vállaló végzet asszonya vagy saját érzelmeinek balekja, s nem válaszolható meg az sem, hogy Doxa Aljosa Karamazov-figura¹⁵ vagy egyszerű hülye. De az biztos, hogy a *Vadnai Bébi* című regényben csak Bébinek és Doxának van bátorsága saját életet élni.

•

Bereményi Géza művészetének legismertebb részét dalszövegei jelentik, amelyeket főként, de nem kizárólag Cseh Tamásnak írt. Legyen szó *A nagy utazásról*, a *Hóéséről* vagy a Cseh Tamás által énekelt dalokról, ezeket a dalokat azok is ismerik, akik amúgy nem járatosak a kortárs magyar irodalomban. Ennek mélyebb az oka a dalszöveget kísérő sikeres zene befogadást megkönnyítő szerepénél, de még a dalokat forgalmazó intézményrendszerénél is. A Bereményi-magánmitológia azon része lett a közönség számára a legnépszerűbb, amely a megszólalás beszédmódjai miatt elfeledeti a világ imént említett kettéosztottságát.

A dal minimális definíciójában egyetértés mutatkozik azt illetően, hogy a műfaj a legelterjedtebb és legszemélyesebb, gyakran erős zeneiségű lírai műfaj, alapvető és egynemű érzések megszóllaltatója. Ha használ is dramatikus vagy epikus elemet, hangulata egységes marad; a lírai én személyesen, közvetlenül nyilatkozik meg benne. A dal pillanatnyi élmény, érzés, hangulat kifejezője, de lehetnek tér- és időbeli meghatározói. Szerkezete egyszerű, világos, könnyen áttekinthető; terjedelme így korlátozott. A leginkább zenei műfaj, számos változata zenei formákhoz kötött. A többnyire azonos típusú strófaszervezeteket ismétlődések is tudatosíthatják. A műfaj története összefonódott a dallammal, zenekísérettel, egyes korokban nem is képzelhető el önálló szöveg-, csak énekvers, illetve sokszor a szöveg csak a hozzá tartozó dallammal együtt tekinthető teljes értékűnek.

A definíciók közhelyei alapján a dal már műfajával is azt sugallja, hogy szembe lehet szállni a személyiség szétszakadásával, felszámolódásával: a terjedelem rövidsége miatt nem kérdőjeleződik meg a hangulat egysége, a szerkezet világos, az ismétlődés megkönnyíti az áttekinthetőséget. A dal műfaja azt az illúziót adja, hogy a világ nem esik szét darabjaira.

Bereményi Géza a Petőfi Irodalmi Múzeum számára készült beszélgetésben azt mondta, a dal az életerő megnyilvánulási formája. Ez összecseng Frank Kermode meghatározásával, miszerint „a dal minimális műalkotás, az elképzelhető legkisebb akadály az esetlegesség útjában”.¹⁶ A dal felemás helyzetben van: felvillantja ugyan a személyiség megszólalási lehetőségét, ám eközben a korlátait is kiemeli, hiszen a megszólalás hitelessége csak a létezés egy illuzórikusan rövid szakaszára terjedhet ki.

A dal az életerő megnyilvánulási formájaként a túlélés szinte biológiai reménységét sugallja, így a dal a reflexión és a morálon is felülemelkedik. Ez viszont szükségszerűen felejtéshez vezet.

A populáris zene repetitív jellege a felismerhetőséget szolgálja, ugyanakkor ehhez a zenei világhoz a felejtés is hozzátartozik. Kundera a zenei emlékezet feladását az egész könnyűzene jellemzőjének tartja: szerinte a populáris zene elfelejtette a zenei kánont, és figyelmen kívül hagyja a zene-történet évszázados zeneszerzési technikáit.¹⁷ S bár nem biztos, hogy Kunderának teljesen igaza van, a felejtés problémája a mi szempontunkból is hozzákapcsolható az énekelt dalhoz. Az egyszerű ritmusú, tonika–domináns–szubdomináns repetitív formában és a hozzákapcsolódó, vers/refrén formájú, leginkább egynemű érzésvilágot hordozó szövegek összekötik a dalok zenéjében és szövegében létrejövő figurák alakját és önmeghatározásuk módját. A dalok időbeli korlátozottságában érintkező szerep a dal idejére megteremtheti az egyéniséget, s így három percre a létezés adekvát beszédmódjává válhat.

A saját szerepébe feledkező figura nézőpontja egy dal erejéig visszanyerheti vagy megteremtheti a dalban felépített önazonosságát. Ám *A pénztárosnő dala*, *A dizőz dala*, *A telihold dala*, a *Lee van Cleef*, a *Levél a nőveremnek* dalai egytől egyig arról szólnak, hogy csak három percre hitelesíthető az egyéniséget leromboló idő megállíthatóságának illúziója.

A Cseh–Bereményi-dalok a felépített egyéniségeket tévedéseikkel együtt jelenítik meg. A cselekvő és a reflektáló én csak annak az énekessel az *előadásában* lehet egységes, aki tudatosítja, hogy a dalok színpadi produktumok. Aki Cseh–Bereményi-dalokat énekel, az szerepet játszik; a dalban megjelenített figurát hozza létre.

A tangó, a magyar nóta vagy a „beatzene” zenei sztereotípiái és az éneklés performatív aktusa teremtik meg az egyéniség illúzióját, a színpadon azonban maga az énekes ironizál a dal alakjainak hamis pátozán. Hiszen a „világban, ahol mindenkinek kötelező hazudnia, a szerep túljátászása a lényeg”.¹⁸

Az éneklés aktusa a személyiség illúzióját tartja fenn, mivel a dal összeilleszti a reflektáló és a cselekvő ént. Olyan határhelyzetet teremt, amely egyik oldalról a személyiség egységét, a másiktól az egység lehetetlenségét konstatálja. Ezért jelentős a párbeszédre épülő dalszövegek száma, és ezért értelmezhetőek olykor a Bereményi-dalok az önmegszólító verstípus alapján.¹⁹ Az ördöggel beszélgetésbe keveredő F. M. Dosztojevszkij, a saját magával vitatkozó gróf Széchenyi István a szerepváltság összegződő krízisét és a személyiségkibontakoztatás lehetetlenségét mutatják. Jóllehet Bereményi maga nevezte a dal műfaját az életerő megnyilvánulásának, a Bereményi-dalokat így elgondolni ugyanolyan félreértés, mint Krúdy *Szindbádját* az evés ténye miatt az életöröm megnyilvánulásaként felmutatni.

Aki énekel, csak egy pillanatra igazíthatja ki a létezés esetlegességét. S ezt az éneklő nem tudhatja, a dal hallgatójának viszont külső nézőpontot képviselve tudnia kell. A Bereményi-dalok éppen a műfaj szabályai miatt feledtetik a világ szétesettségét, mivel azt a személyiség egységének illúziójára alapozva mesélik el. Ahogyan az életmű többi része, a dalok sem tehetnek mást, csak a kettészakítottság állapotát tudatosíthatják.

JEGYZETEK

¹ KERÉNYI Károly, *Görög mitológia*, ford. KERÉNYI Grácia, Gondolat, Budapest, 1977, 11–12.

² BEREMÉNYI Géza, *A svéd király = Jézus újságot olvas. Válogatott novellák*, Kossuth, 2009, 2013, 11., 15.

³ BEREMÉNYI Géza, *Irodalom = Jézus...*, i. m., 25.

⁴ *Uo.*, 26. o.

⁵ BEREMÉNYI Géza, *Vadnai Bébi*, Magvető, 2013, 109.

⁶ „Szubjektív kameránk ismét a gyerek szemével lát: eleinte homályosan, majd mindegyre élesebben egy autó belsejét látjuk.” BEREMÉNYI Géza, *Eldorádó*, Magyar Filmintézet, 1988, 49–50.

⁷ „Eszter azzal kezdte: így nem szabad meghalni.” BEREMÉNYI Géza, *Legendárium*, Magvető 1978, 101.

⁸ „»Szent Isten!« Te úgy fogsz meghalni, mint egy kutya.” BEREMÉNYI, *Eldorádó*, i. m., 52.

⁹ „– Akár egy kutya! – mondta K., s úgy érezte, szégyene talán még túléli őt.” Szabó Ede fordítása, <http://mek.oszk.hu/07100/07123/07123.htm>

¹⁰ *Laura – a rendszerváltó elit tündöklése és bukása* (zeneszerző Horváth Károly).

¹¹ BEREMÉNYI, *Vadnai Bébi*, i. m., 56–57.

¹² *Uo.*, 230.

¹³ *Uo.*, 12.

¹⁴ BEREMÉNYI, *Legendárium*, i. m., 50.

¹⁵ „Dobrovics gyakran látta őt kamaszoktól körülveve. És azok nem holmi csavargó intézeti kisvagyányok voltak, akik előbb vagy utóbb mindenképpen börtönben végzik, hanem a korszak jobb házból való kalandos gyerekei, akik kiszámíthatatlan sorsra vágyva, szédülten fogadták be a versbeszédet, amit Doxa folyamatosan tudott lökni.” BEREMÉNYI, *Vadnai Bébi*, i. m., 190.

¹⁶ KERMODE, Frank, *Mi a modern*, Európa, Budapest, 278.

¹⁷ „For example, he characterizes pop star Karel Gott’s music, which he believes is devoid of memory, as »music in which the bones of Beethoven and Ellington, the dust of Palestrina and Schoenberg, lie buried.« This remark implies that popular music has forgotten the musical canon and is music with no awareness of tradition and no engagement with the compositional techniques developed over centuries of music history.”

Tekla BABYAK, „*Music minus memory*”: *Popular music, classical music and memory in Milan Kundera* <http://www.arts.cornell.edu/english/publications/mode/documents/babyak.doc>.

¹⁸ BEREMÉNYI, *Vadnai Bébi*, i. m., 43.

¹⁹ „Ez az élmény, ez a helyzet, kimondható immár, a személyiségnek szerepválságban összegződő krízise, illetőleg a válság legyőzésének akarása, legyőzhetésének hite. De a személyiség válsága a 20. század késő polgári társadalmában nemcsak korjellemzővé lett, hanem központi mozzanattá is emelkedett. Személyiségének kibontakoztatása lehetetlenné vált: ebben összpontosult az etikus intellektuális ember helyzete e történeti szakaszban.” NÉMETH G. Béla, *Az önmegszólító verstípusról = Uő., 11+7 vers. Verselemzések, versértelmezések*, Tan- könyvkiadó, Budapest, 1984, 21.

MÁRKUS BÉLA

A sziámi madár

Jánosi Zoltán: Kutják a babakocsiban

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

A költőként indult irodalomtörténész, kritikus tizenötödik kötete szellemiségéről, világszemléletéről sokat elárul a címadó esszéből a hátsó borítóra kiemelt néhány sor. „Mintha az újabb évtizedek Magyarországon – Európa minden gondja közepette is – megállt volna a kulturális evolúció. Természetesen nem a nagy, a kiemelkedő s a valóban egyetemes értékeket jelentő tudományos és művészi csúcson, hanem a valamikor az egész népet átható, keresztülhullámzó, a magatartásra, a nyelvhasználatra, az erkölcsre és az önértelmezésre kiható *teljes* kultúrában. A kulturálatlanság és a brutalitás eltömegesedése mellett az még csak tetézte a bomlást, hogy a művészet jelentős része előbb nyomásra, majd ki tudja, miért, kivonult – elegánsan, tiszta ingben, megfésülködve – ebből a számára idegenné, veszélyessé lett (s erőfeszítést, figyelmet és odahajlást igénylő) közegből, nevezzük nevén: a saját országából” – tömören ez a látélet. A leírás kiterjed a kultúrára, a művelődésen túl a társadalmi élet más területeire, így a gazdaságra is: költők, szépírók közül is csak kevesen – közöttük Ágh István, Oravecz Imre, Serfőző Simon – élnek meg Jánosi Zoltánhoz foghatóan, a tehetlenség elkeseredett indulatával a vidéki Magyarország „beszakadását, tovább roncsolódását”. Ahogy a Hetek és a Kilencek költészetét elemző, a nemzeti krízis és a demitologizáció nyomait, kapcsolódási pontjait kutató „*Halottak faluja*” című esszéje fogalmaz: a szétporló, széteső, elnéptelenedő falvak látványa egy fordított Árpád-kor irányába zuhanó vidék állapotát mutatja, nem a Németh László remélte emelkedő nemzetét és hazáét, hanem a mind lejjebb süllyedőét. Ennek a roncsolódásnak és süllyedésnek s főként az észak-keleti országszélek kiürülésének példáit és tényeit-adatait némely írás szociografikus pontossággal közli. Mintegy a kilátástalanság érzetének alátámasztásául és hitelesítéséül számol be arról, hogy az utóbbi egy évtizedben Borsodból és Szabolcsból több mint kilencvenezren vándoroltak el az ország más tájaira, ugyanezzel összefüggésben körülbelül kilencven általános iskolát zártak be, s hogy a peremvidék egyes zárványaiban lassan már az állami működés is képtelenséggé lesz. Mintha az állam az iskolával, a postával, az orvosi rendelővel és a közrendre ügyelő körzeti rendőrséggel azonosítható kultúráját visszavonva kivonulna önmaga birtokáról. Európa legjobb termőföldjének csaknem kilencven százalékát adó hazánk rétjeinek, mezőinek immár tetemes részén a Nyugaton nem tűrt parlagfű terem – panaszolja, a műveletlenül is gazdag föld bosszújának mondva, hogy „allergiás néppé” betegítette a művelésére henye közösséget. Két klasszikus költemény, Adytól *A menekülő Élet*, József Attilától pedig a *Holt vidék* futó elemzésével érzékelteti, mit jelentett egykor a nemzet, az ország szempontjából az életet teljessé tévő értékek „menekülése”, a vidék, a táj magárahagyatottsága, keserű szegénységbe rekedtsége, s mit a mai költők „országjáró képein” a jövőképtelenség atmoszférája, az ugarvilág nyomasztó hangulata.

A különbségek számbavételékor pedig minduntalan előbukkan az, ami a művészet hivatásának, az irodalom feladatának eltérő felfogásán alapszik, s amit a kötet címadó írása az alcímében a mára nézve nyilvánvaló egyértelműséggel fogalmaz meg, „az elfelejtett küldetésről” való eszmefuttatást ígérve. A könyv szerzője nem az a fajta irodalmár, aki ne tudná, a küldetés fogalmának, főként pedig szerepének már pusztán a szóba hozása az ódivatúság, a maradiság vádját vonja maga után. Hát még ha hiányzó alkotói magatartásként tünteti fel! – mit kaphat akkor, karikatúrába illően szellemes képe szerint, a korszerűnek tudott, az ún. euroatlanti kánon keretei között mozgó irodalomértelmezés azon „sas-madaraitól”, akiknek nézőpontja, úgymond, még mindig a népiség kunhalmán vagy a „bartóki modell” tagadásának sziklaszálán gubbaszt. Madártani metaforát alkalmaz akkor is, ötleteset, bár szaktudományosan aligha igazolható, amikor a mai irodalmunk jelképeként ajánlja, Vörös István kétféjű irodalmi alakjai nyomán, a sziámi madarat. A Balassi fölröptette és Nagy Lászlóig töretlen ívben emelkedő, a fiait a saját vérével tápláló pelikán már aligha lehet minta – példálózik. Annál inkább megfelelne egy afféle sziámi madár, amelyik egyetlen testből kinőtt fejekkel

elszántan tépi magát a jövőért, ha éppen szabadok a csőrei. Ugyanakkor sziszeg és csapkod a szomszédos feje irányában, hátrítandó a hátrítnivalókat – azaz összegződik cselekvése célja s értelme: többszörösen veri s ösztönzi is önmagát. Pompás ábrázolat és pompás viselkedésrajz – a szocializmus művelődés- vagy irodalompolitikáját szimbolizáló hattyúnyakú görény mozgásának koreográfiája nem volt ennyire kidolgozott. Pedig eme különös kereszteződésű szárnyatlan lény gazdái legfeljebb abban voltak mások – ezúttal a címében is bizarr *Konténerek és katedrálisból* idézve –, hogy a népi irodalmat és a népiséget szívósan igyekeztek értéke alá szorítani, ekképp taposni-tiporni, igaz, jobbára és jó ideig a polgári irodalmat sem kímélve. A sziámi madár életrekeltője még ha ismeri, netán tapasztalta is ama kanonizálók erőszakosságát, a tiprás-taposás durvaságának lefestésétől tartózkodik, noha képeit, példáit továbbra is a zoológia területéről veszi. Így idézi fel „a fogorok közül előharsogtatott” tételek, dogmák mellett a „kígyószisszenéssel előadott tézisek” sorát. S így azokat a mindmáig véget még nem ért időket, amikor – a Miskolc irodalmi életéről szóló, vallo-másos *Égő provincia* igen modern gondolkodásra valló állattani hasonlata szerint – a Közép-Európa valóságától idegen elmék köszörülte esztétikafelfogás jegyében úgy akarták-akarják egyformán jellegtelenné gyalulni a vidék folyóiratait, hogy azok „mint a klónozott birkák, hirtelen elkezdtek egymásra hasonlítani”. Nyájukat, vezérürüket nem vonultat fel sohasem dühös, inkább derűs képzelete: eszme-futtatásai azért is magukkal ragadóak, mert a legkevésbé sem harag hajítja őket, hiányzik a leszámolás indulata.

Ha nem is kedvesen, ám kedélyesen, csendes humorral adja elő, hogy irodalmunk „tönkrefavorizáltjai”, „szervezkedéssel nyomakodói” olyan posztmodern játékkeret – groteszken szemléletes a kép – oldalvonalaznak körbe, ahol eltűnik a játékosok mögötti történelem, el a magánélet múltja s jelene, el a teljes élet s az élet teljessége. A küzdelemnek, azaz az említett küldetésnek pedig nincs egyéb, nagyobb tétje, mint az alkotói módszerek, stílusok, szavak birtoklása. A nyelvjátékba lehet s kell belefeledkezni – a játéktéren kívüli világ nem látható. Ezzel kapcsolatban a legkevésbé sem skolasztikus módon, tekintélyelvi alapon két esztétára is hivatkozik. Almási Miklós korai, még a nyolcvanas években megfogalmazott, a posztmodern szemlélet történelem- és sorsfogyatékos vonásairól szóló fejtegetéseire egyfelől, másfelől a *Posztmodern állapot* szerzője, Lyotard elvétve idézett véleményére. Az előbbi szerint a posztmodern hallgatólagosan feltételezett humanista kozmoszában „a játéktér ott ér véget, ahol a másik ember szenvedése kezdődik”. Az utóbbi azt hangsúlyozza, hogy „a szólások, a közmondások, a szállóigék formái [...] mint a lehetséges elbeszélések apró töredékei vagy a régi elbeszélések öntőformái léteznek” – „Ily módon a népi narratív pragmatika, mely közvetlenül legitimáló, összemérhetetlen azzal a nyelvjátékkal, amelyet Nyugaton a legitimitás kérdéseként ismernek.” Jánosi Zoltán itt elemében van, karikírozó kedve sziporkázó ötletekkel lepi meg talán még saját magát is, amikor az irodalom társadalmeelemző hagyományára „dühödten rátámadó szélsőséges irónia tobzódását” se fékezni, se – legalábbis – csendesíteni nem bírván közvetíti „a Nagy Semmit fölajánlók zajongását” és a légüres tér ügyes légtornászainak mutatványait. Sommás megállapítása, hogy a posztmodern ironikus, „különösen a népi és a közéleti lírát ironizáló látómezőinek elragadtatottságában élő irodalom csaszтусka színvonalú átírásai, iskolás stílusú paródiái özönében az eredetiség válik ritka alkalommá”.

Miközben a tudós szerző maga is ironizál a (poszt)modernségen, ügyel arra, hogy a népiség fogalmáról lehántson minden maradiságra mutató kérget, rámutatva egyúttal korszerűsége formáira, módjaira és értékeire. Németh Lászlónak a zárt világú, „fejlődésképtelen népiséggel” kapcsolatos véleményére hivatkozik, egyetértéssel – mintának, példának állítva annak a Görömbei Andrásnak az elemzői világképét, akinek a teljességigény, a történeti látószög és az „életesség” kategóriái mellett a kultúra „hosszú távú emlékezeteként” számon tartott folklór elemei iránt megnyilvánuló érdeklődés határozta meg munkásságát. Jánosi emlékeztet és figyelmeztet, hogy a népi kultúra – beleértve, minden elméleti fejtegetés és magyarázat nélkül, nyilván, a paraszti gazdálkodás tárgyi valóságát, formáit és a falusi szokásvilág eseményeit – elvonatkoztatások, „egyetemesebb értékörökbe emelések” nélkül már nehezen képes modern lírai (egyáltalán: írói) törekvések serkentője s talaja lenni. A folklorisztikus és előtte, az archaikus, primitív kultúra akkor válhat „artistikus értéké”, ha az ember antropológiai minőségeihez, lét- és életértelmezési kísérleteihez kapcsolódik, ezeket gazdagítja új elemekkel és szempontokkal. A hagyomány efféle megújítására mai költészetünk-ből több életmű példáját hozza fel. A nemzeti identitást hordozó Kányádi Sándorét, az identitásjelölő funkciókat „egymásba hajlító” Szócs Gézáét; a „retrospektív világteremtés” Kiss Annáját, Ágh Istvánt,

a mítoszkritikai természetű líra doyenjét, aztán a mítoszsűrítő, „filozofikus irányzékú” Oravecz Imrét, nem utolsósorban a lélektani érdekekre és értékekre alapozó Szöllösi Zoltánt.

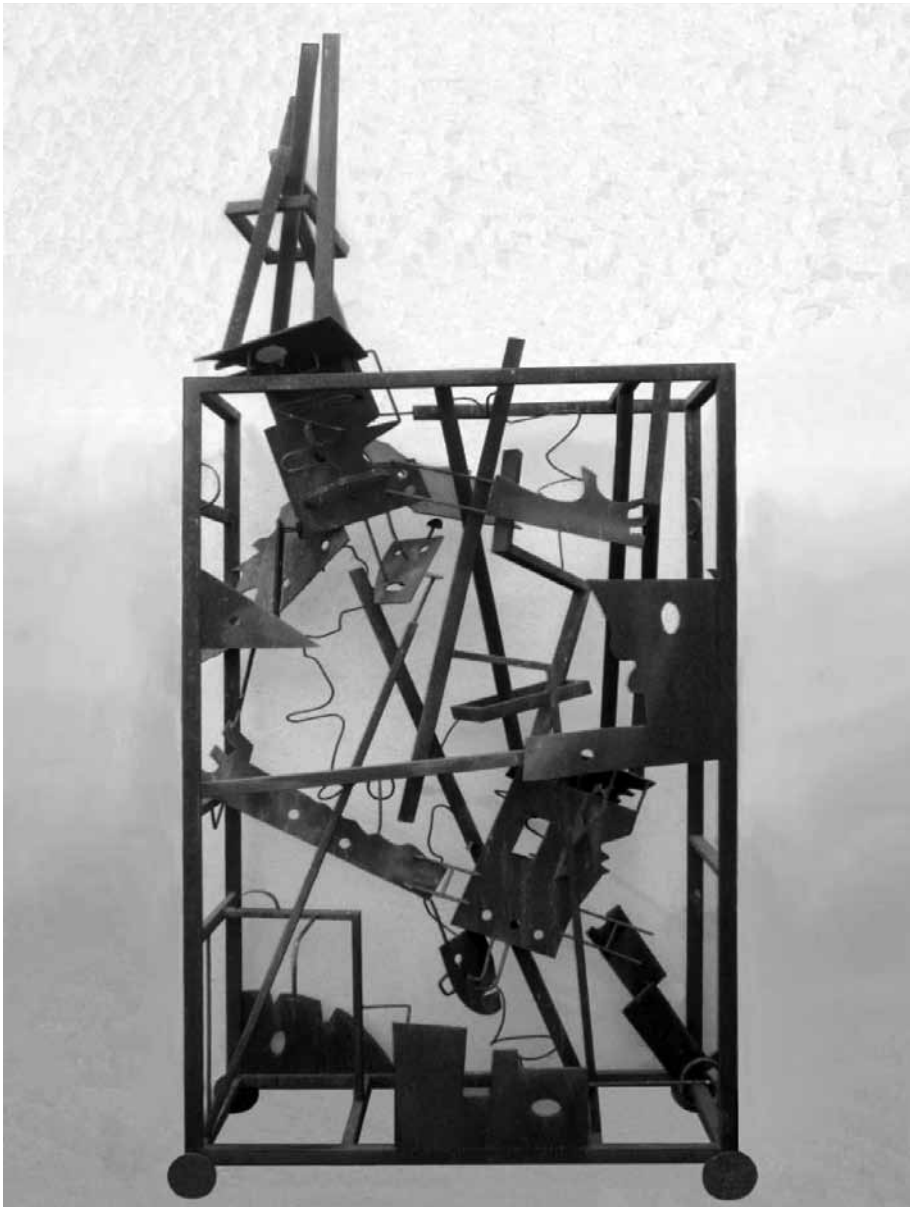
A folklór-integrációs törekvéseket, az, úgymond, világi kultúra tereire kitörő, a transzcendens-mitológiai kereteitől, jelentéseitől megváló és a történelem változásaihoz alkalmazkodó, „jelekké” alakuló szimbólumokat olyannyira meghatározóknak tartja, hogy az érdeklődése középpontjában álló Hetek és Kilencek gárdáját is jórészt azért méltatja, mert alkotásaikban szerinte eltávolodtak a népéletet és az életesélyeket „metaforizáló-mitizáló-heroizáló poétikai modellektől”. Nagyon is tisztában van ugyanakkor azzal, hogy – mint idéztük – az ország beszakadása, továbbroncsolódása hozta magával ezt az eltávolodást, hogy hamis húron zengett volna, zengene az „elrontott, elkúrt Magyarországot” mitizáló, heroizáló dal. Hogy a falvak kiürülésével, leépülésével párhuzamosan ürült volna ki, épült volna le ama poétikai modell – az állítás ébreszthet kétségeket. Hiszen rég elmúlt az az idő, fél évszázad is eltelt azóta, amikor – esetleg – a falu felhajtóerejét vagy otthonosságát méltatták némelyek, jelentékenyen nem nevezhető lírikusok. A lovacska búcsúja szólt emelkedett szavakkal, s nem a szülői környezet elhagyása. A Hetektől csak egy példát említve, Ágh Istvánét – Buda Ferencé, Ratkó Józsefé vagy a tárgyak, paraszti szerszámok „antropomorfizált küszködését” megjelenítő Serfőző Simoné is szóba jöhetne –: épp Jánosi Zoltán figyelt fel arra, hogy a második kötete (részint már az első is), a hatvanas évek végén megjelent *Rézerdő* szabályos ellenverseket tartalmaz. Méghozzá az édesbátyja, Nagy László és testvéri barátja, Juhász Ferenc olyan alkotásaival „pörlekedőket”, mint *A szarvassá változott fiú...* vagy a *Csodafiuszarvas*. Ezért és az Utassy-nemzedék, a Kilencek társadalomszemléletének ismeretében érdemes lett volna rápillantania azoknak a munkáira, akik a „hevületes, pszeudo-közéleti, belülről látszólag »bíráló«, de valójában a hatalomhoz hű lírai irányok” képviselői voltak.

Megnevezésük, ismertetésük segíthetné annak a tisztázását is, hogy a népi irodalom – mint nem egy politikai indíttatású irodalom- és eszmetörténész hangoztatja – valóban „csatlós” volt-e, kiszolgálója a szocialista rendszernek. Az viszont – túl a politikán – elsőrendűen filozófiai s csak másodsorban poétikai kérdés, amit az első személyben írt versekkel kapcsolatban állít a kötet, egyértelműen az objektív líra mellett szólva. A személyességet a posztmodern kánont követően sokallva határozott kijelentése, hogy egyre érdektelebbe válik az a szerző, aki „köznapi vagy mitizált önmagával foglalkozik”, és hogy „az eltávolított, elidegenített személyiségben, e paradoxonokkal élő mai korban sokkal több a hitelesség és az otthonosság is”. Azért „problémásak” szerinte a személyiség gondjait, örömeit „elemző” versek, mert a szerző „létköre” „elemien határolja be a távolabbra vagy mélyebbre tekintő költői szándékokat”. Akik tegnap posztmodern módra e dogmatikus útvonalat kijelölték, újabban akár az elmúlás poétikájával, akár a halálversek esztétikumával vagy akár az önéletrajzi emlékezésekkel összefüggésben több letérőt tartanak járhatónak – elég Orbán Ottó költészetének, Oravecz Imre *Távozó fájának* frissebb elemzéseire hivatkozni, már meg sem lepődve azon, hogy ha Ágh Istvánhoz érkezik „hívás valahonnan” – ugyanonnan –, akkor ugyanazok a jájt-fülűek hallatlanná teszik.

A *Kutyák a babakocsiban* írásai között kevés kritika akad, java részük köszöntő különböző alkalmból, méltatás születésnapok ünneplésekor, díjak átadásakor. Emiatt lehet, hogy a személyesség dolga alig említődik itt – kivéve a „megátalkodott nárcizmus” híveként megjelölt Turczi István esetét, aki, úgymond, nehezen szabadul személyiségének „konok kötöttségeitől”, ám ha mégis, költészete a szereplíra és a tárgyas líra legjobb harmadik évezredbeli folytatásának tekinthető. Ezzel ellentétben mások azért is részesülnek méltányló szavakban, mert vállalják a közvetlen megszólalást. Nem keresnek magaslest – bármire is célozzon itt a hely –, hanem mint az egyik legihletetebben méltatott szerző, Tóth Erzsébet „teljes sorssal beszél a teljes történelmi időről”. Erénynek, értéknek tartva s dicsérve, hogy „a teljes személyiségével tükrözi, értelmezi, világítja át korát és annak történelmét”. Vári Fábrián László életművéből szintén a sorstudatosító, a „történelmi emlékezetet virrasztó” verseit emeli ki. De az alig ismert bükkaljai költő, Cseh Károly is azért részesül megérdemelt figyelemben, mert megvallott „magánya nem izolált magányosság”, hanem így jeleníti meg egy egész emberi közösség elzártságát, a vidék perspektívátlan sorsát. Hasonlóan Fecske Csabához, aki ugyancsak „az alulsók, az oldalra sodortak, a lét emberi arányaihoz” eljutni képtelenek megszólaltatója, és aki osztozik a kozmikus esélyek, mítikus perspektívák nélkül élők – lényegében: mindannyiunk – sorsában, ezért lehet ő maga saját létének „a lét valódi esélyeihez képest aláfokozott mítosza”. Serfőző Simon versvilágában is meghatározó alapérzés az „elkallódunk

magunknak” – a *paraszt* jelzővel illetett tárgyiasságával kapcsolatban okkal veti fel az elemző, hogy a modern esztétika lábjegyzetek százaival igyekezett elhíttetni: a lírának ezekhez a témákhoz semmi köze. És vajmi kevés ahhoz is, ami a költő „tekintete látóidegében” folyton ott vibrál, a nemzeti sors és az erre leginkább érzékeny magyar vidék, városszél. A periféria beszéltetője s megjelenítője a fiatal nemzedékhez tartozó Kúrti László is, azzal az értékelendő törekvéssel, hogy a helyi, akár szabolcs-szatmári értékeket a nemzeti és az európai közérzet értékterébe helyezi át. Oláh János pedig az „akut történelmi időt” helyezi vissza a „tehetetlenség porából” a természet és a kozmikus-ság arányaiba. Nagy Gáspárnál a „metafizikus létfelfogás” marad „tántoríthatatlan”. Kalász László esetében a Bódva-völgyi népi hagyományok, a különböző folklórörökségek „képalkotó asszociatívítása”. Tornai József az emberlét archaikus tapasztalatainak „érvényesítője”. Mindezen felvillantott-bemutatott poétikai modellek alapján akár cáfolható is volna Vörös István idézett véleménye, miszerint Prága és Budapest között az a különbség, hogy az előbbi nincs annyira eltelve a saját problémáival, „kevesebb is az unalom és az irodalmiság”.

Jánosi Zoltán témaválasztását éppen hogy az utóbbiak elkerülésének szándéka teszi jellegzessé, kitüntetetten egyedivé. Nemcsak az imént futólag ismertett példák, a vidéki Magyarország költői képviselőinek esetében, hanem olyankor is, ha Weöres Sándor ősköltészeti forrásairól értekezik, Ady elporladt szülőházának falára ír, vagy Krúdy Gyula nyírségi lányomaiba lép. Vagy – a kötet igen alapos tanulmányában, a *Szomorú Macondóban* – a *Száz év magányt* választja párhuzamként, hogy lancu Laura *Szeretföld* című regényének szemléleti és sorsperspektíváiról, végső soron a moldvai csángó magyar perifériának közép-európai, tragikus jelenéről és jövőjéről tárgyaljon. A kötet egésze akár figyelmeztetésnek is felfogható: szegényíti, sőt silányítja irodalmunkat, ha művelői elfelejtik a küldetését. A küldetésüket. (*Felsőmagyarország, 2015*)

Daidalosz és Ikarosz I., 2003

MONOSTORI IMRE

Marosvásárhelyi kacagások

Gálfalvi György: Kacagásaink

MONOSTORI IMRE (1945) Tatabánya

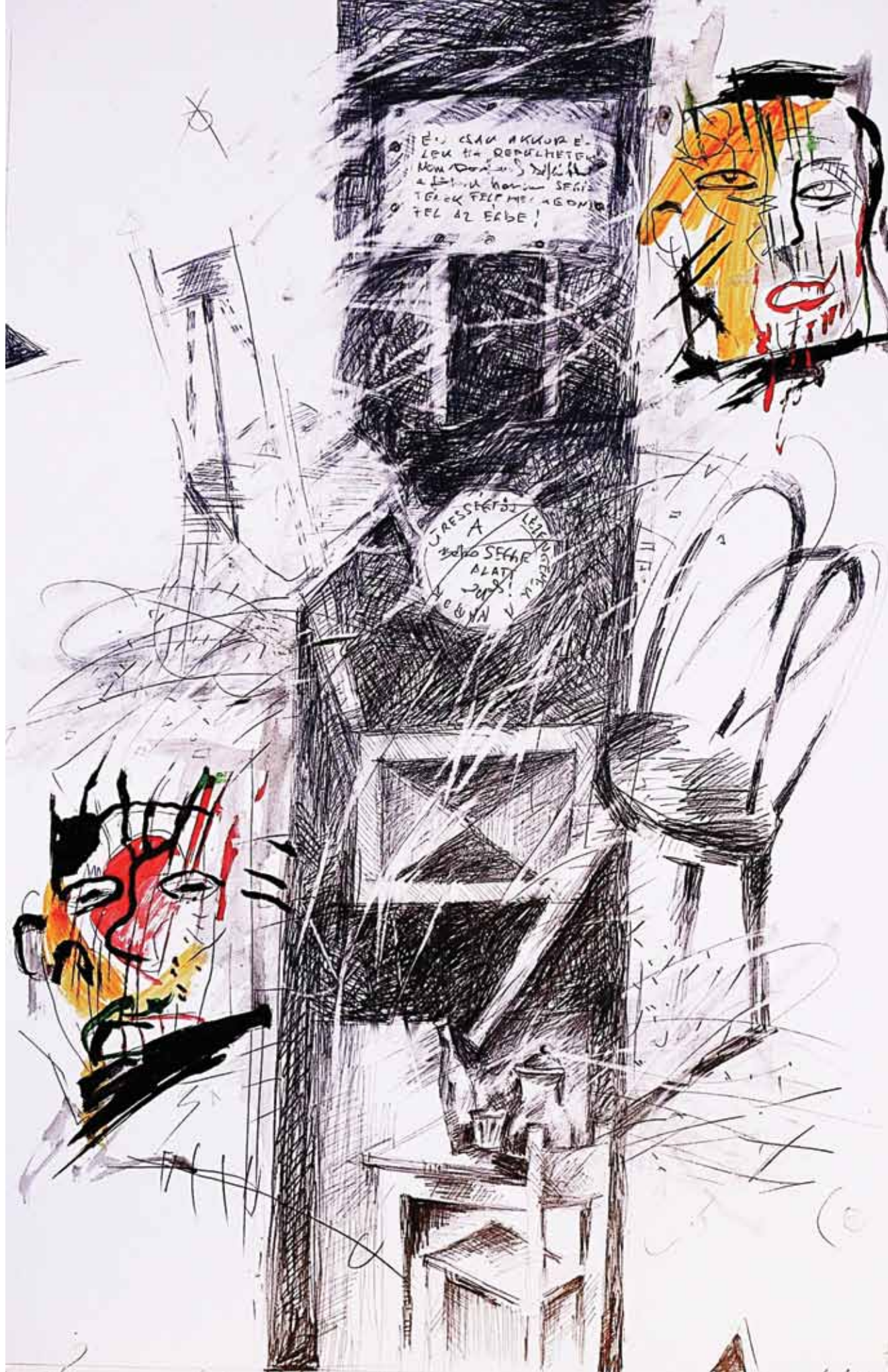
Az utóbbi bő évtizedben a jeles marosvásárhelyi szerkesztőt, író, szociográfust főként a jelen lévő múlt s benne saját szerepei, vállalásai (nem vállalásai), személyes ügyei foglalkoztatják, illetve kibővítve – vagy leszűkítve? – a „magyarnak lenni s maradni Romániában” örökösen nyomasztó sorskérdései nyugtalanítják. Az idén megjelent fölöttébb izgalmas könyve (*Kacagásaink. Emlékiratok*) nemcsak anyagában (saját szövegeit és a dokumentumokat tekintve) súlyos munka, de a szerkesztő Gálfalvi dramaturgiai érzékét is előtérbe hozza: hogyan lehet a mintegy hatezer oldalnyi, róla szóló titkosszolgálati jelentések özönét értelmesen szelektálni és – megfelelő magyarázatokkal – az olvasó elé tárni olyképpen, hogy mégse ezek a kopogós, zörgős, nehézkes, az egyik nyelvből a másikba fordított (majd visszafordított) mondatok, hanem a „célszemély” élete, érzelmei, intellektuális habitusa, egyszóval a személyiség legyen, maradjon a középpontban. Nos, ez utóbbi szándékot (úgyszólván követelményt) e kötetben a közbevetett rövid esszék, magyarázatok, töprengések, de főképpen az erre a létmódra, helyzetre reflektáló interjúk, beszélgetések, életrajzi bekezdések és hasonló önmeghatározó értelmezések valósítják meg, teljesítik ki.

Ekként épül fel ez a különös kötet, Gálfalvi György legújabb munkája. Nagy munkája. Nemcsak technikailag és „íróasztalilag” nagy, de a romániai magyar értelmiség egyik prominens képviselőjének olyan őszinte, mélyenszántó, olykor megrendítő s olyan markáns történelmi, ideológiai, nemzetpolitikai és egyéni, emberi álláspontokat érvényre juttató vallomássorozata, amellyel csak ritkán találkozunk az olvasó.

Gálfalvi már a bevezető interjúban megnyeri rokonszenvünket. Az immár nyugdíjas főszerkesztő szólal meg, aki egy hosszú szakmai pálya vége felé már nem tudta „bejátszani az egész pályát”, ennél fogva – a teljesség reménye nélkül – nem vállalja annak illúzióját. Nem szépítgető, ellenkezőleg: karcos, jellembeli, karakterbeli vonás ez máris, ebből kell kiindulnunk. (Emellett a szerkesztőség, a Látó életében az objektív feltételek, a kapcsolati rendszerek is hátrányosan változtak az idők folyamán, s ha keserűen is, de le kellett vonnia a következtetést: a félreállást.) Természetes, hogy keserű és csalódott. Nemcsak emiatt. Ebből, innen indít a kötet, s vezeti tovább, azaz időben visszafelé az olvasót. Mitől, miért keserű s csalódott igazán? Hiszen eléggé nyilvánvaló, hogy nem elsősorban szakmai ügyeiről van szó ebben a kitüntetetten fontos pillanatban sem.

Gálfalvi mindennapi élete és pozíciója a régi, kommunista rezsim idején élesen exponált és nehezen elviselhető volt. Nem volt elég teher a külső nyomás, az abszurdításba hajló korlátozás, megfigyelés, lehallgatás, kihallgatás, házkutatás, fenyegetés, zsarolás, megveretés, bűnvádi eljárás; egy idő után valahogyan megtört a lobogás, megrepedt az idegrendszer: alighanem a megőrülés vagy az öngyilkosság elkerülése végett. Önvédelemből. „Ami egyetlen életünk túlélését és átélését illeti – írja –: az én olvasatomban az itt a gond, hogy kívülről nézve hiába teremtettük meg belső szabadságunkat, az életünket bekeretező korlátok önkorlátozáshoz vezettek, végső soron a lét korlátozásához, mert ösztönös vagy szándékos, jogosnak vélt öntompításunkban a létérzékelésünket is letompítottuk. Nem élhettünk teljes intenzitással ízlésünk, alkatunk, erkölcsi meggyőződésünk szerint, kényelmesebb volt pótcselekvésekben keresni a teljesség vagy kiteljesedés illúzióját, ráadásul teljesen eredménytelenül, mert mocorgó lelkiismeretünk folyamatosan figyelmeztetett: igaz, hogy leszorítanak, de le is szorítjuk magunkat.” Érdes summázat ez az állapotrajz Gálfalvitól, nem is biztos, hogy ezt érdemli önmagától (még ha többes számban kell is értenünk), mindazonáltal a kollektív szenvedés egyéni kínjai jól kivehetőek belőle.

Voltak más utak is persze. A besúgóké, a kollaboránsoké, a gyáváké (habár hogy hol kezdődik a gyávaság, nem lehet pontosan tudni), és így tovább. Ez az emlékiratkötet azért is oly szívszorító, mert az olvasó – szerencsére – nem tudja eldönteni, ő maga hogyan viselkedett volna az egyes helyzetekben.

A Teremtés orgazmusa, 2011

◀ Amikor a székek fülembe súgnak, 2013

Amelyek az úgy összességében is elrendezhetetlen, abszurd, betegesen pervers romániai világ mindennapi részei voltak. S Gálfalvi becsülete amiatt is növekszik a szemünkben, mert ő dokumentálhatóan elment a politikailag és morálisan esetleg elvárható utolsó lépésekig. Nem kardforgató hősként, hanem jellemes magyar emberként. (A *jellemnek* és a *magyarnak* különös jelentősége van ezekben a történetekben, folyamatokban, a magyar kisebbségi sors összességét tekintve is.) Persze most kevesli ezeket az erőfeszítéseit, s megérti, ha a fiatalabbak bírálják a nemzedékét. Holott: „Az energiagazdálkodásom rablógazdálkodás volt, a mindig soros feladatra a szükségesnél nagyobb erőt fordítottam, hajtott a lazításra képtelen, eszelős kötelességtudat, az állandó aggodalom, nehogy elmulasszak valamit.” Tiszta képlet – mondhatnók. A tágabb lélektani, idegrendszeri indíttatású valóságos és elképzelt létkeret, amelyben a „célszemély” mozgott, mozoghatott. Ez szigorú, embert próbáló s embert koptató közeg, harci terep volt. (Ráadásul a mindennapok munkájában a legendásan dicstelen Hajdu Győzővel, a hétpróbás kollaboráns főszerkesztővel húsz évig egy szerkesztőségben, akire azért mégsem boríthatta rá az asztalt.) Továbbá: „Nehezen alkalmazkodtam mindenféle elváráshoz, mert magamhoz is nehezen alkalmazkodtam, nemhogy máshoz. Alkatilag önfejű vagyok, de az a fajta önfejű, aki közel enged magához a kétélyt: igazam az igazság-e?” (Gálfalvi mindvégig megkönnyíti a recenzens dolgát: aggályok és szépitgetések nélkül ad magáról hétköznapien egyszerű lélektani és társadalomszociológiai, a dolog minőségét tekintve pedig megnyugtatóan retusálatlan önképet. Hitelesség, pontosság, érzékletesség, őszinteség: akárcsak ha riportot, szociográfiát formálna másokról – miként tette ezt hosszú évtizedeken keresztül. S még valami lelki és tudati ballaszt, életnehézség: „Nem igaz, hogy az élet minden sebet begyógyít, az én sebeim évtizedek után is pontosan úgy sajognak, mint amikor kaptam őket.”)

Valójában taszítóan érdekes, valamint (az időben és térben is kívülállóknak) dermesztően szórakoztató mindaz a róla szóló, közölt szekus jelentéstömeg, amelyet a „célszemély” földéz ebben a kötetében. Ez ment és így ment vele kapcsolatban bő másfél évtizeden keresztül, a lehető legrafináltabb módon és technikával, otthon és hivatalban, utcán és munkahelyen, számos beépített ügynök, technikus és cinikus közreműködésével. A célszemélyek tudták, hogy a megfigyelők, lehallgatók, kihallgatók tudják, hogy a célszemélyek tudják stb. – ismerjük ezt a kiszámolódsit. Ezekből a sáros, ragacsos helyzetekből talán egy kicsit kiemelő, életösztönszerű reflexekből növesztették ki Gálfalviék az elviselhetőség gyakorlatainak egyik válfaját: a kacagást (durvábban: a röhögést). Amennyiben éppen nem működött a fizikai atrocitások valamelyik altípusa. „Ők úgy érezték, torkunkon tartják vasmarkukat, s mi pedig önmagunkat és egymást bátorítva, torkunk szakadtából harsányan kacagtunk, nehogy szűkölni kezdjünk.” Valljuk be, idegrendszert koptató jelenségek lehetnek ezek a könnyednek látszó kényszerű védekezési formák is. Legfőlőbb ideig-óráig tudták elviselhető távolságban tartani a nem múltó félelmet – lásd a sötét erdőben füttyörésző kisfiú esetét –, a holnap bizonytalanságainak és nem azonosítható veszedelmeinek érzetét. (Mátfelől: egy életet viszonylagos testi és lelki épségben így leélni, „megúszni” a legnagyobb életsikernek számít – tegyük hozzá végre nyomatékkel. Gálfalvi György azonban nem ért egyet ezzel az egyenlegmegvonással, lásd lejjebb.)

Hogyha a szekus jelentésekre azt mondtuk az imént, hogy taszítóan érdekesek és dermesztően szórakoztatóak, akkor a Gálfalvit évtizedeken át körülvevő vagy a vele kapcsolatban levő magyar értelmiségi személyek esetei, történeteinek meghökkentően, már-már naivan őszinték, ennél fogva forrásértékűek. A „célszemély” önmaga múltjának föltárásában éppen ilyen tiszta beszéddel jellekedve lép elő. Sem párttagságát (ami természetes jelenségnek számított odaát, akkor, akárcsak nálunk: „reformkommunisták voltunk, és hittünk abban, hogy a világ megreformálható”), sem egyéb gyarlóságait nem rejti véka alá, s ezáltal erkölcsi felhatalmazást szerez arra, hogy másokról is élesen és az adott karaktert leginkább jellemzően mondjon el fontos történeteket, reflexeket, viselkedési formákat, epizódokat. Nem maradnak kritikái észrevételek nélkül a nagyok sem (Balogh Edgár, Király Károly, Sütő, Kányádi, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Farkas Árpád és mások); mátfelől a leginkább becsült barátait, harcostársait (például Markó Bélát) sem tünteti fel hősi szerepben vagy szereplőként. Ámde színezékként még ott van a palettán egy jellegzetes szereplőtípus – például –, a közmegebecsülésnek örvendő Jánosházy György helyzete és funkciója: a marosvásárhelyi Igaz Szó főszerkesztő-helyettese, a Marosvásárhelyi Írói Egyesület párttitkára, „ezenkívül a szerkesztőség protokoll-főnöke, és mint ilyen, hivatalból neki kellett tartani a kapcsolatot a Szekuritátával (a dosszióban többször »forrásként« emlegetik, de jelentései ismeretében állítom, bár ne lett volna

nála rosszindulatúbb »forrás« [...]»). S azt se felejtjük el, hogy abban a világban mindenkinek – Gálfalvinak is – jelentenie kellett a külföldi vendégeinek vele közös programjairól.

Hosszúra nyúló oldalak foglalkoznak ebben a kötetben az 1989. decemberi marosvásárhelyi fölkeléssel. (Egyes epizódok többször is, már-már szétesően visszatérnek.) Ezek a részek, jelene-tek és ezek közvetlen ténybeli következményei adják az epikai folyam tetőpontját. De nem szakadnak ki a könyvből, mert a szerkesztő Gálfalvi belehelyezi a forradalom problematikáját a nem epikai folyamatok rendszerébe is, másfelől – s ez talán még lényegesebb – e tetőpont-helyzet drámai izzásai visszafelé és a jövőbe nyúlóan is érvényes erővel világítanak. A kulcsmomentumok a következők. Gálfalvi szerint ez a felkelés nem volt csoda. „A máskor visszafogott [Markó] Béla barátom azt mondta: – Mától más világ lesz. – Ne álltassuk magunkat, nem lesz más világ – válaszoltam ösztönösen, mert akkor már beláttam Székely János igazát, akinek évtizedeken keresztül hömpölygő vitáinkban mindig ellentmondtam: a világ szerkezete megváltoztatható, de törvényei nem. Nem hittem el, hogy a múltnak vége. Olvasmányaimból és saját magamtól megtanultam, hogy a politikai hatalmat könnyebb megváltoztatni, mint az uralkodó eszméket, márpedig Romániában a nacionalizmus volt és maradt az uralkodó.” Ez a gondolat a katarzis megragadható lényege ebben a könyvben! S ettől – jó régtől – kezdve ezért keserű igazán Gálfalvi György. Hiszen rájött a reményt vesztető ottani konkrét valóság működő törvényére. (Utólag Markó Béla is megszólal – a könyv hátsó borítóján –, egy árnyalattal bizakodóbban: „Egyetérték vele, 1989 után nem lett igazán más a világ. De lehetett volna, és még mindig lehetne.”)

Gálfalvi igen erősen kötődik – még mindig – az emlékeihez. Tudja, hogy túl kellene lépnie ezen az állapoton. Ám ez nem szándék dolga, hanem alkat kérdése. Így azután marad a rossz érzés, a rossz lelki állapot. Alig-alig vetül fény az egész könyvben a szakmai létből és a magánszférából érkező derűs vagy sikeres jelenségekre, életpizódokra. Ezzel szemben belülről őrli a ki is mondott tudati és lelki nyomás: „mit fizettem, mit fizettünk, mivel fizettünk azért, hogy másokkal ellentétben megúsztuk az életünket. Azt az egyetlen életet, amelyet inkább átélni kellett volna, nem pedig túlélni és megúszni.” A visszatekintő magyar nemzetiségű célszemély mindazonáltal nem roppant össze, nem kapitulált semmilyen vonatkozásban. Sőt mi több – ezen könyvének tanúsága szerint is – megőrizte tisztánlátását és – jellemző – oda-odavágó humorát. Látható és érezhető, hogy a személyiség mint „preparátum” a maga sokszínűségét, elevenségét, természetes vonásait mégiscsak megtartotta. A múlthoz kötődő gondolatlavinát azonban nem kerülhette, kerülheti el. Ez is természetes. Ennek a kötetnek végig e kettős tényállás bemutatása, érzékeltetése az egyik fő vonulata és erőssége. A sikeres személyiségrajz belső lényege. A gondolati és érzelmi kettősség íróilag is szép és értékes bemutatása. Egyik fejezetcíme szerint: „Barátnak mehető, alattvalónak alkalmatlan.” S mihez, mire mehető még ezen kívül, s mire alkalmatlan? Kiderül ez is.

A lázas napok, hetek, a marosvásárhelyi felkelés krónikája igazi kalandregény Gálfalvi előadásában. Olyannyira, hogy féltő belemenni az ismertetésébe. Nem is megyünk bele. Annál kevésbé, mivel a személyiségrajz szempontjából ennél még érdekesebbek az önreflexiók. És úgy látszik, a saját maga számára, az ő szempontjából is fontosabbak, mint az események rekonstruálásának feladata. Rádöbben ugyanis arra, hogy ő „idegen test” a politika világában. Legyen az városi képviselés vagy RMDSZ, vagy bármi más. Ő szerkesztő, az íróasztalnál érzi jól magát. Meg lehet érteni. S van még egy hatásosan riasztó jelenség ebben az összefüggésben: eléggé döbbenetesen konstatálja az addig megbízható harcostársak, barátok, megbecsült értelmiségiek átszíneződését, a politikai lehetőségek és vívmányok erőteljes befolyásolási kísérleteit. Aligha lehet ez másképp – még ezt is elismeri, ámde ezekben a játszmákban nem kíván részt venni. „Meg kell mondanom, egyre inkább megérlelődött bennem az, hogy én idegen test vagyok, nem érzem jól magamat a saját bőrömben, a politikus bőrében. Megérlelődött bennem az, hogy a barátaim furcsa változáson mennek keresztül.” Idegileg megterhelte a politizálás, az emberek egyéni törekvéseinek burjánzó sokasága, a dominanciaharc. „Magamat a politikára teljesen alkalmatlannak tartom, megviselnek a konfliktusok. Az egész arról szól, hogy a személyi ambíciók hogyan hazudják magukat közösségi érdeknek, és ettől távol akarom tartani magam most is és a jövőre nézve is.” Tiszta beszéd ez is. Lassan összeáll és kiteljesedik a személyiségrajz. Amit önmagáról rajzol és fest Gálfalvi György ebben a könyvben. Van azonban legalább még egy, ilyen egyértelműséggel csak ritkán kimondott, megnevezett intellektuális élménye, mondhatni: történelmi háttérű és érvényű felismerése. Látjuk majd ezt is.

Nagypéntek, 1995 (részlet a művész otthonából, 2015) ►

Arc-Kép-terem, Vasary Képtár, Kaposvár, 2007

A kötet utolsó fejezete egy hosszú életinterjú, címében is az eddigi hangulati és lélektani helyzetnek megfelelő: *Illúziók nélkül*. Ebben fordul elő egy Illyés Gyula-parafrázis: a „haza a mélyben” mint éltetőerő. Ez pedig nem más, mint az anyaország magyarságának (ki tudja, számszerűen mekkora része) a kisebbségi sorsban élő magyarokat támogató cinkos barátság, a velük való együttműködés, a konkrét közös cselekvés nem is mindig veszélytelen esetei, végül is az egész magyarság-hálózat együttregzése. De mégsem ez a közösségépítő szolidaritás válik e kötet zárókövévé, záró gondolatává s érzésévé, hanem a legkeserűbb és legkeményebb, a földhözragadt valóság többszöri megidézése: a román—magyar normális együttélés lehetőségének és megvalósulásának tagadása. Többször és hangsúlyosan. Először egy művelt román értelmiségit (egy fizikust) idéz, aki méltatlankodik azon, hogy az ősi román földön már nyolcszáz vagy ezer éve élő magyarság még mindig ragaszkodik a saját nyelvéhez: ezer év is kevés volt ahhoz, hogy az őslakosok nyelvét a betolakodó magyarok anyanyelvként használják. Ez nagy és kijózanító pofon egy román értelmiségitől. Példa és értelmezés Gálfalvi ezen szavaihoz: „én sokkal erősebbnek érzem és tragikusnak érzem azt az illúziót, ami még él időnként a magyarságban, hogy itt valami ilyesmit meg lehet teremteni úgy, hogy velük kiegyezni. Nem lehet kiegyezni.” Mert ez nem jóakarát, nem politika, nem állami egyezmények kérdése, hanem etnikai ösztönzőerőkből fakadó lelki készletelés: a történelmi valóság teljes félreértelmezése alapján. Ez tehát az állásfoglalás Gálfalvi részéről: a két szemben álló fél, a két etnikum közötti állás, helyzet lecsupaszított felvillantása, jellemzése. Ami már csak a népességi létszámokat tekintve s az asszimiláció tendenciáját látva sem kecsegtet semmi jóval, semmi széppel. S míg egyes román értelmiségiek az ezer évvel korábban betolakodókat látják a magyarokban, mások szerint a magyarok 1940-ben jöttek be, ismét mások pedig elképzelhetetlennek tartják, hogy egy román munkásnak egy magyar mérnök parancsolgasson. S nem értik, miért nem jó vagy miért nem elég a magyaroknak a román nyelv, a román kultúra, a román intézményrendszer (stb.) – igazán hozzászokhattak volna ennyi itt töltött év alatt. (Gálfalvi: „Jönnek, és őket is megértem. Képzeld el, itt vannak most már 90 éve, itt vannak, és mi még mindig magyarul beszélünk.”) Etnikai, történelmi determináció ez, ami nem változott 1989 után sem. Éppen azért nem, mivel ugyanazon néplélek sugallata szerint működik ma is, és fog működni a jövőben is.

Miként Király László írta egyik versében – s ezzel az idézettel zárul Gálfalvi György fölka-
varó könyve –: „A nyelvbe bezártak, / Távozás nincs, / Hitted, nagy mező, / De ketrec, bilincs.”
(*Holnap Kulturális Egyesület – Noran Libri, 2016*)

SZALAGYI CSILLA

Vándormotívumok

Szabó T. Anna: Senki madara

SZALAGYI CSILLA (1975) Budapest

„Madarak, nap és megint madarak.”
Pilinszky János

Pilinszky János *Van Gogh imája* című versében a megidézett festő a bensőséges belső beszéd hangján önmaga tükréként szemléli festményeit, avagy képeit imái foglalatoként úgy alkotja meg, hogy majdan nézőiként mi, befogadói a képek szemléléséből önmagunkra lássunk („Hol én is laktam”) – beteljesítve az ima meditatív közegéből érkező költeményben azt az elképzelést, amely szerint a műalkotás eredendő megjelenésével „saját magunkra nyit rá minket” (Michel Henry). De nem csupán önmagunkra, hanem a megszólítottira is, akinek határozott kilétét a címben egyértelműsített nyelvi esemény választalanságában is megjelöli, s a hiányokról beszámoló jelen idejű létállapotokat („hol én is laktam, s nem lakom, / a ház, hol éltem, és nem élek”) az isteni gondviselés térbeliségében megtapasztalható alakzata alá rendeli: „a tető, amely betakart. / Istenem, betakartál régen”. A hiányállapotok ezzel feltöltődnek, a kiüresedő terek személyes térélménnyel kapcsolódnak össze, a festő keze alatt született kép pedig maga írja az ima eseményét, amelyet a költészet a maga nyelvére formál.

Ugyancsak egy szuggesztíven megidézett meditatív közegből szólal meg Szabó T. Anna legutóbbi önálló verseskötetében *A tűz helye* című vers, amelyet egy Segantini-képre írt. A költemény a látvány elemeit már értelmezve továbbítja, önmaguk hiányképzeteihez rendeli, s a festmény a ropogó tűz hűlt helyével teszi azonossá a megformált lelki teret. A halál, a magány képzeteinek szó szerinti megszólaltatása által a beszélő az üresség megragadásának meditatív nyelvi formájával válik eggyé („Magam vagyok / a fa, a hó, a sár, a csend”), az ima bensőségességével, a belső beszéd címzettjének azonban hűlt helyével („Isten? Nem hiszem”). A ropogás hangjának folyamatos megidézése, a tájfestő és képleíró sorok („Sötét szobám – a tűz minek? – / a semmi fűti”) szavakban megjelenített kép és képben átírt létezés tükörfolyamatainak érzékelését nyújtják. Ám míg a Pilinszky-vers beszélője azonosul a látott képrészletekkel, illetve képeire vetíti önmagát, Szabó T. Anna költeménye a képből szól, a szemléltőt magához vonva, magával egyesítve. Ezt a fordított irányt jelöli a kötetben sokszorosán visszatérő képzet, a tükör metaforája, amely mindig magához vonzza a tekintetet, a tekintettel az emberi életet, s általában negatív felhanggal teszi mindezt.

A Segantini-képleírást is tartalmazó verseskötetben, a *kerített térben* ugyanis számtalan elgondolt és valós ellentét sorakozik – Isten és ördög, olvasó és költő, hinni és vinni –, az ezek együttes létezésében való sodródás írja felül a bevésődni vágyó, megállapodásra készülő, az embert a földdel összekötő nehézségi súlyt. Így egy versében épp a félelem is a gravitáció súlyával tereli a tekintetet, s a tekintettel együtt a vele egyesülő életet, mert „[k]i benéz e kettőzött sötétbe: / mindig zuhan, saját kútjába esve” (*Gravitáció*). A ránézés az eggyé válással kapcsolódik össze, a látás a meglátással, s mindez a megítéléssel. Eszerint ki mit néz, beteljesíti önmagán („és a lenti fény beránt a sötétbe” – *Foncsor*), ebből következően pedig a ránézés, meglátás a bezártság valódi alakzata, ahogy ezt néhány költemény szerkezetében és tematikájában is kifejezi, például a *Keret és tükör*: „– Látni, míg a keret enged, / egy szeletnyi teret, engem”.

A magát néző önmagáról alkotott képét látni engedő, a belső rálátás lehetőségét kínáló tükör ítélet: felfedve az ellentéteket, a megosztottságot. Ezt az ítéletektől szenvedő, de velük szembe forduló költői beszédet az önmegszólítás – leginkább József Attilát idéző – nyelvi fordulatai teszik rendkívül feltűnővé (például a – *Légy. – Vagyok.* című versben: „Fogj egeret egyszerre kintbent”), s viszik egy elképzelt, önmagával folytatott párbeszéd folytatólagos terébe. Vagyis a kötet versei az egyik központi metaforán keresztül azt a kérdést boncolgatják, hogy egyáltalán nem mindegy, mi által értelmezünk vagy ítélünk és kerülünk mások értelmezéseinek és ítéleteinek körébe, s hogy ezen

ha nem is életek, de lelki minőségek, kudarcok vagy sikerültebb találkozások múlhatnak, s talán ennek felidézése is indokolja az elvárások ellen feszülő expresszív dac gyakori jelentkezését a kötetben („ki mit gondol, nem érdekel, / ezt neki!” – *Frigus*, vagy az első ciklus nyitóversében: „Nem feszengsz? // Mit remélsz?” – *Au Lecteur*). Mindezt bizonyára szükségtelen is lenne hosszasan bizonygatni, azt azonban mégis fontos megjegyezni, hogy Szabó T. Anna (helyesebben itt már Szabó T. Anna Kyoko) *Senki madara* című könyvében ennek a félreértelmezésnek, az ítéletek félresiklásának a történetmondás szempontjából központi jelentősége van, s ez vezeti át a 2014-es verseskötetet a következő évben megjelenő mesék megformált világába.

Mesék, hiszen a költő 2015-ben két kötettel is jelentkezett, amelyek egymáshoz is szorosabb kapcsolódást mutatnak. Műfajuk egyezik, noha célzott olvasótáboruk érzékelhetően különbözik: a *Senki madara* Rofusz Kinga illusztrációival a felnőtt olvasóközönséget célozza; ahogy *A fűszermadár* Schall Eszter játékos, színes képeivel, már gyerekszereplőkkel, a gyerekeknek írt meseirodalom klasszikus elemeiből építkező történettel, oldó humorával, csapongó, bele-belelendülő ritmikájával bontakoztatja ki a motívikus szinten nagyon hasonló mesei összetevőket.

Így a *Senki madara* a pásztorköltészetet idézi meg egy keleti motívumokkal gazdagított világban. A megbízásra készült, japán eseményeket átdolgozó szimbolikus történet egy nyelven, sőt testen túli világba is kalauzol, vagyis mese („Hol volt, hol nem volt”) felnőtteknek, líraian lüktető próza egy idillien érintetlen világból. A történet hőse az „árva juhászfiú”, a táltosra és a száját tátó együgyűre egyaránt utaló, beszélő nevű Tátos, akinek gyógyítóerőt tulajdonítottak, s hogy ért az állatok nyelvén. Távol az emberektől pásztorkodással tölti napjait, s különc létének két alappillére az érzékelés és a zene, ahogy ezt gyermekkorából, az anyai dúdolásból és cirógatásból magával hozta. A mese legfeltűnőbb jellegzetessége itt tűnik elő, hisz nem magától értetődő lesz ezáltal az észlelt tulajdonság, észlelt reakció és a neki tulajdonított jelentés: „Akik nevelték, butaságnak vélték a jámborságát”, holott az elbeszélő tudunkra adja: „Tátos nem volt együgyű. Csak éppen nem azt nézte és nem azt látta, amit a többiek.” Pusztai száműzetése is abból eredt, hogy környezete lemondott róla, ami nála mégis képességeinek kibontakoztatását, ugyanakkor az emberektől való további távolodását eredményezi – árvaságból a kitaszítottság felé halad sorsa, egy nyelv nélküli világból egy beszéd nélküli világba kerül, amint „[a] fiúcska szelíd maradt, de alig beszélt; [...] lassanként lemondott róla mindenki”.

Ha itt egy pillanatra megállunk, feltűnik, hogy mindhárom megidézett kötet az ítélet, a tükör és a más, mint amilyenek látszik kérdéskörében mozog. Hiszen a már tárgyalt kötetekhez társulva *A fűszermadár* főszereplője a bolondos természetű, csillámvölgyi napkirály udvari bolondja, valójában azonban emlékezetét évszázadokra elvesztő, de azt a történet jelen idejében lépésről lépésre visszanyerő valódi hős, aki a gyerekek hathatós segítségével megmenti a Napot ellenségétől. A szintén keleti mesei elemekkel teletűzdelt történet didaktikussága a fűszerek enciklopédikus bemutatásában igen feltűnően jelentkezik, ami a gyerekirodalomban nem párját ritkító jellegzetesség. Nem így a *Senki madara* didaktikája, amely a szabadságnak, a szerelmi kapcsolat elengedestánának hangsúlyozásával, a kissé átértelmezett, de mégiscsak romantikus ideálok felelevenítésével helyenként már elidegenítő hatáselemekkel is él. E hatáselemek között a történet két karakteres összetevőjét emelném itt ki: a mese műfaját és az egynemű érzélem, az árvaság kiáradását.

A főszereplő, Tátos tehát először árva lesz, majd új otthonából a pusztára száműzik, végül párját, a darumadárból lánnyá változott Torit is elveszti. A beletörődés, amely életére jellemző, ekképp a szótöbben található igével, a töréssel, annak közléshelyzetével válik azonossá, s ennek a motívumnak a vándorlása alkotja a mese fő cselekményszálát. Tori, a vándormadár csak megtestesíti mindezt, végsőkéig fokozza, majd kibontakoztatja – nevével (amely a törésre is rájátszhat), létezésével (vagyis metamorfózisával), életére jellemző tulajdonságaival (vándormadár), vagyis Tátos nem is Toriba lesz szerelmes, hanem rajta keresztül önmagára lát rá, saját sorsát teljesíti be, amely minden pontján az árvaság felé tart. Tátost félreértik és száműzik, de a lemondásban, a félreértelmezésben is kiteljesedő életét épp a törésekbe való beletörődése biztosítja számára, hogy az új helyzetekhez alkalmazkodva boldogságra képessé váljon. Életének ezek a törései tehát olyan változások, amelyekben egyszerre már nem is érzi veszteségnek a veszteséget, sokkal inkább szükségszerűséget lát benne: „Semmi. Semmi baj.” Életsorsával párhuzamosan egy hasonlóan paradoxonra épülő nyelvi világgal formálódik a történet, a szavak nélkül megvalósuló létezésről szól a mese nyelv által teremtett világában. Tátos valóban keveset beszél, hisz „Régen, egészen kicsi korában, még azt hitte,

hogy a dallam és az érintés elég”, magát nem tudja megértetni az emberek között, így számúzik a pusztára, ahol aztán „emberrel alig beszélt”.

A történet az élet és halál, az egészség megroppanása és a gyógyulás ellentéteiben halad előre, hogy az egynemű várakozás kitarító jelen idejében érjen véget: „Várja, csak várja a madarat, aki egyszer már visszatért hozzá.” Az egyneműség a mese műfaját a melodráma műfaja felé tereli, benne felfokozott vagy akár eltúlzott érzelem és tisztán tragikus végkifejlet érvényesül. A történet ezen egynemű jellegzetességét támogatja az egy szó variációja, amely sűrű előfordulásával hívja fel magára a figyelmet: *egy lány, egy árva juhászfű, egyszerre, egyszer volt, egyedül, együtt, egyesül és egyetlen* – mind a kizárólagosságot sugallják, amelyre a zsigerekből érkező, a főszereplőt is magával ragadó természetes emberi reakció a megtartás, megragadás a látás és az érzékelés módzatain túllépően is. Ezzel azonban egyúttal az emberileg lehetetlenre vállalkozik, ami a kötet fényképtechnikákat imitáló paradoxonával így hangzik: „Rögzíteni a múltot, érinteni a foghatatlant.” És épp ez az, amitől a mese a madárallegóriával, a pusztaság magányos szabadságfogalmával, a pász-torköltészet bukolikus idillt formáló végtelenségével hangsúlyosan elhatárolódik: „Nem maradhat itt. Élnie kell.”

A történet az üresség-elv, az aszkézis újraírásaként olvastatja magát, amely egyszerre az élet és a művészi teremtés történetévé alakítja a több pontján Vörösmarty *Csongor és Tündéjét* vagy Nemes Nagy Ágnes *Aranyecsetét* idéző mesét, és amely maga is újraírja sorait, megfogalmazott céljait, hogy igyekezzen a fényképezőgép felvételét idéző eljárásformát a mese világán is bemutatni. Szabó T. Anna egy korábbi kötetét felidézve ugyanis, a *Fény* című kötet egy költeményében, a fotografiai „másképpen látás” (*Népstadion metrómegálló*) eljárásával zárja magára a *Senki madara* is a kitágított pillanatot, majd megkísérli az „ürességből hívní elő a teljességet”, s épp ez a paradoxon vezet el a mese egyenes vonalának megbomlása felé. A történetben egy olyan látás bontakozik ki, amely megbontja az egység megteremtésére törekvő, a befogadással, tevékenységeivel („gyógyult és gyógyított”) eggyé váló főszereplő életútját. „[Tátos] semmire sem vágyott jobban, mint utánozni, amit látott”, de amikor mindent Toritól szeretné megtanulni, a lány eltávolítja őt: „Festeni fogok – mondta később a lány. – De soha nem nézhetsz többet.” Amikor pedig a megragadásra törekszik – megtartani a tapasztalatot, ami „immár örökre az övé” –, mint sorsába, beletörődik az elszakadásba.

Tulajdonképp ez nem is lehetne másképp, hiszen a két szereplő maga is egymás kifordított képe: Tátos, akinek nem volt „a világon semmije-senkije, csak egy kis fekete, csillagszemű kutyája”, párjául nem egy fiatal lányt választott, hanem egy madárból emberré változott lányt, aki magát senkiéne mondja. S bár a madár valóban hagyományosan a szabadság allegóriája, toposza, a madarak csapatos vándorlása más asszociációkat is hozzárendel: egy belső kódot, belső rendet, a csapatnak való alárendelődést, amely épp a szabadon választott szerelem ellenében áll. A két szereplő így egymás ellenében testesíti meg a (például Bert Hellinger által vázolt) családi meghatározottságot, amelyben a nehéz sorsú, árva Tátos és a csapatának szintén lelkileg alárendelt Tori tragikus találkozását követhetjük.

Ahogy a *Senki madarában* az évszakok változásából, a vándormadarak mozgásából előálló ciklikusság felülírja a hely, a pusztai környezet időtlennek tűnő tágas formáját, majd a visszatérés által újraterelemi ennek örök állandóságát, s a madarak nagyobb tereket bejáró mozgásához képest ez a világ már zárt lesz, akár kalitkaszzerű, úgy a kör a bekerítettség, a kitörés lehetetlenségéből előálló bezártság, a rácsozat jelentésében áll a *kerített tér* című kötetben is. Szabályos formája visszatevővé válik a hibás, a szabálytalan, a semmilyen térformát meg nem mintázó végleten rajzolatokkal szemben. Különösen, hogy a *kerített tér* a Paradicsomkertre való utalást is magában rejti, benne a kert, a saját tér határoltóságát, a bensőségessége miatt érzékelhetetlen határok között megélt létezés világát is felidézi. Ennek folyamán ez a kert valójában a lélek időtlen kertje, mert „[c]sak a lélek nem kristályszerkezet” (*Térrács*). Szabálytalan alakja, mozgékonyága nyitja meg a bekerítettség bezáró alakzatát, végtelenségre mutatva: „A kert felett is ott a teljes úr” (*kerített tér*).

A verseskötet így épp a nyitás, a megnyílás, a természet törvényeinek való önmegadás verseiként olvastatja magát, amelyben az élet a maga valóságával minden rögbé, a pusztulásba mint születésbe a folytonosság fennmaradását kódolta. Ezeket a megfigyeléseket Szabó T. Anna „optikája” (ahogy egy cikluscímbe is szerepel a szó) a legkisebbektől a legnagyobb egységekig szemrevételezi, leírja, életrajzot kerekít mellé, és elmeséli a történetét. Akár atomnyi egységeket, például a *Sejt* című versben a növekedés történetét, és vissza-visszatérően a tükörét, amely a kötetnek egy fő

csapásirányára is tereli a figyelmet, a megosztott én-szerkezetek felé. A tükör láttatja elsőként a távolságot a belenéző és a tükör-én között: „kívülről néz a két szemem / egymásba néz a két szem” (*Teremtés*). A látás, a megfigyelés ugyan egységet is teremt, egyesíti nézőjét a látott képpel, az önmagára látás viszont már eltávolít, kivezet a paradicsomi létállapot elképzelt önazonosságából, s védett bensőségességét egyúttal bezáró téralakzatként értelmezi újra. Ugyanígy a *Senki madara*, ahol nem csupán a darumadárnak, de a térnek átváltozását is követhetjük, nyílása és bezáródása, gyógyító közegből betegítő térbe való változása a szereplőkön elhatalmasodó minőségeket követi, akár csak a Segantini-képre írt versben, ahol a beszélő csendes meditációjában a kép minden porcikájával azonosul: „Magam vagyok / a fa, a hó, a sár, a csend. / A roppant üresség ragyog” (*A tűz helye*). (*Magvető-Vivandra, 2015*)

BALÁZS GÉZA**Takáts Gyula:
Újabb évek Drangalagban**

Pannónia Könyvek, 2016

kritika

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

A naplóírók egyik fajtáját dokumentálási, rögzítési mániá tartja fogva. Hisznek abban, hogy minden apró esemény fontos, a világ ugyanúgy halad tovább, lesznek érdeklődők, mint eddig, lesznek múltbúvárok, filológusok, történészek, akik az apró mozaikokra kíváncsiak, hogy belőlük összeállítsanak egy életművet vagy korszakot. Jó, hogy vannak ilyen hittel élő emberek, bár az informatikai forradalomba belevetett embernek aligha marad ilyen reménye. A felejtés nagyon gyors volt eddig is. Az emberiség nem akar tanulni a múltból, újra elköveti a korábbi hibákat, s mindezt a pillanatnyiságot, a jelenlétet legfőbb értéké emelő informatikai fordulat még inkább fokozza.

A naplóolvasók arcát nem nagyon látom. A napló valószínűleg keveseknek az olvasmánya. Az ismert emberek naplója nyilván érdekesebb. Esetleg fölkeltheti érdeklődésünket egy korábbi, általunk nem ismert vagy éppenséggel már megélt korszak „alulnézetből” való, személyes ábrázolása. Takáts Gyula esetében valószínűleg mindkét előzetes elvárás érvényesül. A nagy kort megélt, a közéletben is sok szerepet vállaló, somogyországi vagy még inkább dunántúli (pannóniai) kötődésű költőt sokan ismerik, s a kor, a rendszerváltás előtti évtized is él még a közép- és idősebb generáció egyes tagjainak emlékezetében. Hogy a fiatalabbak hogy állnak Takáts Gyulához, a közelmúlt költészetéhez, vannak-e érzelmeik a pannon táj kapcsán, nem tudom.

„Jegyezetek, szinte csak a dátumfolytatás kedvéért. Nincs időm erre is...” – írja Takáts Gyula az 1985–1988 közötti évek most megjelent naplójában. Fodor András („napjaink utazó Kazinczyja”) akkoriban megjelent naplórészletét (*Ezer este Fülep Lajossal*) jobbnak tartja: „Én csak szavakat rakok ide, de ő meg is fogalmazza azokat.” A kötelességszerű, motorikus naplóvezetés az egyszerű, hétköznapi, évről évre ismétlődő tevékenységek mellett körvonalazza egy vidéki tevékeny értelmiségi karakterét.

Először is a címben foglalt fiktív helynévről, Drangalagról: A napló összes helyszíne azono-

sítható, a központ Kapos, azaz Kaposvár. A keleties hangzású településnév nyilván Kaposvárra, illetve tágabb szimbólumrendszerre utal: a főszortól (fővárostól), túlzott modernkedéstől magát tudatosan távol tartó, a vidéki, csöndesebb, magányosabb életformába visszavonuló, meditatív emberre, akinek „kitágítja a lelket a magány”. Ehhez a példát a keleti életfilozófiák, valóságok adják. A költészetében már korábban megjelent CSuFu-versek, mint írja: CsuFu atyja vagyok, „ám mesterem és egyben tanítványom is itt Drangalagban, ahol lakunk, én és mi, magyarok”. Másutt konkrétan is utal a keleti filozófiára: „Az európaiak csak a »civilizációt«, a gépesítést adták a világnak? Buddha világa nemesebb.” Az ember magasabb rendű célja eljutni a mindenség gondolatáig, fölfedezni azt a mindennapiságban: „A lényeg nem látható és meg sem lelhető sem a Mindenségben, sem a Parányban. Talán azért, mert a Parány azonos a Mindenséggel?” A keleti filozófiák fontos üzenete a nyugati társadalmak számára a jelen apró mozzanatainak, örömeinek értékelése, a természetközelség, a meditáció, esetleg a tudatos lassítás, kivonulás. Valamennyi fölfedezhető Takáts Gyula életében. Például az olvasás akár úgy is, mint meditáció: „A legnagyobb örömök közé tartozik az olvasás. A hajszolt munka ezt veszi el a hétköznapi emberétől és az íróktól is. Sokszor veszem észre, hogy rossz közérzetemnek ez az okozója.” A napló egyik visszatérő motívuma a becei nyár: „Ez a becei életforma nálam bizonyos kivonulás az agyontechnikált [sic!] és barbár civilizációból. Itt az ember lelke és fizikai lényege is nőhet. A természet ereje kényszeríti nemesebbre...” A természetközelség odáig vezet, hogy az ember ősi, kontrollálatlan tulajdonságával beszélget a természettel: „Elbóklászom a fák és a szőlők között. Mindegyiket megnézem, és szót váltunk egymással. Az öreg és kopott kérgű fa csak hallgat. A zöld ágú levelesnek pereg a nyelve. A tőkék nyelve és stílusa is más.”

„Azt hiszem, többet foglalkozom a természettel, mint az irodalommal.” Bece mellett a

természetközeli élet megjelenik Kislak (Zselickislak), valamint a taszári szilveszterezés kapcsán. Ezek mellett szinte minden csak dunántúli helyszín: Keszthely, Hévíz, Fonyód és persze Kaposvár, és csak távoli, kicsit idegen városként: Budapest. A napló szerint Takáts nem vállalta el a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatóságát, nyilván azért, mert vidéki akart maradni. Tevékenységének terei: a Berzsényi-társaság (Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság), az Illyés nevéért küzdő főiskola (végül is Szekszárd kapta meg Illyés nevét), író-olvasó találkozók, írószövetség, színház, álmok... Meg a szőlő, a gyümölcs és a bor. És a pannon táj, magyarság és folyamatos szellemi süllyedés... „A füge kicsit magyar akarás és jelképe is.” Drangalagot „szeretve ostromozza”: „Somogyot talán jobban szeretem, mint magamat.” „Bizony barbár falucska ez a Kaposvár”, írja a holland költők Kaszinó-beli irodalmi estje kapcsán, mivel „csak” 46-an voltak kíváncsiak rá. A rendszeres író-olvasó találkozók kapcsán azon dohog, hogy csak 20-30-an dedikáltak... „Nehéz nem CsuFu-verseket írni!”

Ám folyamatosan mozgásban tartja valamiféle megállíthatatlan cselekvési vágy: „Mi ez a vad cselekvési vágy? Állandó tevés és alkotás ingere?” A közéleti költőt sok minden foglalkoztatja. Alapvetően egyfajta kulturális hanyatlás: „Sajnos népünk nem olvas”, „íróink rengeteget írnak és igen keveset olvasnak”, „a nemzeti öntudatában kiherélt magyarság”. Megjelenik a kort jellemző visszafogott rendszerkritika: „Egy kapitalista és szocialista feudalizmus alakult ki.” (Érdekes, ekkoriban [1987-ben] írtam szakmunkástanulóimmal dolgozatot *A dzsentri ma* címmel...) A vidékkel, a pannon Dunántúllal szemben áll a főváros, és szemben áll a Nyugat. A pesti értelmiség: „nyavalygó pesti brancs”. Olvassa az irodalmi lapokat, a *Szép versek* antológiát: „Nagyon sok benne az egymást majmoló szárazság, nyakateketség és torokba szorult nagyotmondás iránti igény...” „A baj az, hogy ezek nem stílusreemtők, hanem inkább stílusrontók.” Az új stílus új nyelvet mutat: „Más szókinccs kell az üres világ költészetéhez. Meg is indult ez a rossz közérzetű lírai hangáradat, drasztikummal és nyelvrontással szárnyazva.”

A „se így, se úgy” érzés Európával szemben is megfogalmazódik. A Hollandiában élő Dedinszky

Erika egyik (a Kalákával közös) estje kapcsán: „Remélem, nem ez Európa! Pl. a betörő az ítélet után szabadon jár, mert nincs elég börtön. Erre a betörő beperli az államot, hogy az idejével nem rendelkezhet, nem tervezhet... Különben is nem ő, de a társadalom a bűnös, hogy ide jutott... [...] Az iskolában a diákok dirigálnak. A tanárok teljes csődben dolgoznak. A gyerekeket semmi sem érdekli, nincs fegyelem...” Fölerősödnek ezek az 1985-ben megfogalmazott gondolatok 2016-ban... Az érzékeny értelmiségi már az 1980-as években tett (ritka) nyugat-európai útjain megérez valamit Európa jövőjéből. „Európa a jólét ellenére mintha rohadna... Ettől a világtól mi ötven évvel vagyunk lemaradva. Kelet-Európa jóval többel. Ezt behozni nem lehet. Egyáltalán van-e erre szükség? Erre?!!”

A motorikus naplóvezetés napi cselekvések, közéleti kérdések tematikájába finoman becsúszik egy titkolni való magánéleti mozzanat. Elhunyt feleségére, Loncikára vissza-visszatérően nagy szeretettel emlékezik: „Maradj fölöttem tiszta égnek.” A Stefivel (jelenlegi feleségével) való zsörtölődő kapcsolat, merthogy valahol Túrje táján valaki (Piroska?) közbelép (egy sejtett „őrült angyali” kapcsolatot), a költő meg az asztalon hagyja naplóját... Az ilyen témák iránt gyanútlan olvasó egyszer csak ezt olvassa: „Megjött egy kedves barátném. Főlelevenített. Ragyog, és minden óhajomat kitalálja és teljesíti. Fialító a női lélek és test...” Majd ezt: „Az est után még szebb est velem. Eshet az eső, belül ragyogunk... Három szonettet írtam. Loncim és ő... A két szerelem szinte összeolvad...” S néhány nappal később ezt: „Stefi egyre féltékenyekedik értelmetlenül. Úgy érzem, beleolvasott naplómba, és ezért fantáziál.” S ekkor elkezdődik a zsörtölődés, amit a naplóíró igen furcsán fogad, sőt még tetéz is. Félrelépő annál nagyobb hibát nem követhet el, mint amit ő: „lomentünk az ékszerboltba, és vettem Stefinek egy nagyon szép fonott aranyláncot. Talán majd meg is köszöni.” A naplóolvasók nyilván jobban elítélik őt, mint ő magamagát. A zsörtölődés 1986 végén indul, s az 1988-ig ritkuló naplóbejegyzések nem mutat-

nak feloldódást. Dramaturgiai hibának is gondolhatnánk, ám a napló 1988. július 9-én véget ér... Takáts Gyula 97 éves korában, 2008. november 20-án halt meg Kaposváron.

ARTZT TÍMEA

Spiró György:
Válogatott esszék 1979–2016

Magvető, 2016

ARTZT TÍMEA (1977) Monor

Spiró György hetvenedik születésnapja alkalmából harminc, már korábban is publikált esszéjét tartalmazó válogatáskötetet jelentetett meg a Magvető Kiadó. Ezek a szépirodalmi igényű tanulmányok, portrék és életképek útjelzőként tájékoztatják az olvasót a szerző irodalmi ízléséről, az őt foglalkoztató témákról, kiegészülve az utóbbi évtizedek nyomasztó közéleti kérdéseivel. Az 1979 és 2016 között keletkezett „kísérletek” között vannak népszerűsítő jelleggel írt alkotói pályaképek, a társasági életből és a színház világából merített portrék, továbbá a régi és az új gyaratmosítók hatalmi stratégiáit feltáró előadások, kiáltványok.

A kötet elején olyan közép-kelet-európai szerzőkről olvashatunk, akik Spiró szerint a világirodalmi kánon margójára kerültek. Közülük emel ki egy horvát és egy lengyel drámaíró, Miroslav Krležát (akiről monográfiát is írt) és Stanisław Wyspiańskit, epikusok közül a cseh Ivan Olbrachtot (*Átok völgye*) és a lengyel Tadeusz Borowskit (*Kővilág*). Spiró 1986-ban *A közép-kelet-európai dráma* címmel tanulmányokat jelentetett meg, kötetének alcíme – *A felvilágosodástól Wyspiański szintéziséig* – is jelzi, hogy kultúrtörténeti összefüggésekbe ágyazva, kortársakkal összevetve vizsgálja az életműveket.

A tanulmányoszerű írások közül szerkezetét tekintve a *Miroslav Krleža drámáiról* írt emelkedik ki, amely a drámák tagolását imitálja. *Prológus*-ban bemutatja, hogyan landoltak a közönségsikerre számot nem tartó művek a zágrábi Nemzeti Színház igazgatójának, Bach úrnak szemétkosarában. Három felvonásban kíséri figyelemmel az ígéretes szerző első, expresszionista korszakát a kudarcokon át a naturalista Glembay-trilógia *Agóniá*val kezdődő sikeréig, amely végül elnémította a drámaíró: „Krleža mint orákulumot idézte a dicséző kritikákkal szemben azt a Josip Bach urat, aki annak idején nem vitte színre drámáit, de legalább nem is dicsérte őket.” A dühödtt hallgatás oka, hogy a szerzőt totálisan félreértették. Az esszék végén néha megjelenik egy rövid visszacsatolás 2016-ból. A *Wyspiański fordítása közben* utóiratában például a *Novemberi éj* átülte-

tésének sikeréről és színházi bukásáról ad számot, amin az olvasó nem csodálkozik. Hogy az eredeti művet, a befogadókat, a rendezőt vagy a fordítót kárhoztassuk-e érte – ez többtényezős dilemma.

Az elemző esszék sorában a Tadeusz Borowskiról szóló írások érdekességét a *Sorstalansággal* vonható párhuzamok adják. Az *119 198* „égi szám” a 20. századi lengyel irodalom tragikus sorsú alkotóját jelöli, aki sok szempontból Kertész Imre előfutára. A *Tadeusz Borowski* (2002) című rövid írás konkrét párhuzamokat tartalmaz a *Sorstalanság* témáját, narratíváját, stílusát és léttapasztalatát illetően, míg a '82-ben írt *119 198* című kiterjedt elemzés a Borowski-életműre szorítkozik, de jó alapként szolgálhat egy összehasonlító elemzés számára. Spiró szerint „a valódi író nem az irodalomból indul ki, hanem létélménye van [...] A valóban nagy író létélménye akkor igazolódik, amikor már végképp letagadhatatlan. Addigra az író már nem él, s ha kis nemzet tagja volt, életműve a világirodalomból így is, úgy is kimarad.” Borowski huszonkilenc évesen lett öngyilkos, az állítás egésze mégis vitatható, hiszen Kertész élete és 2002-es sikere áll szemben a kritika évtizedeken át tartó hallgatásával, miközben Spiró kanonizációs tevékenysége is hozzájárult mindkét alkotó felfedezéséhez.

Portrészzerű emlékezések alkotják a kötet rövidebb darabjait. Az eleven és szeretetteljes írások közül *Kardos G. György emlékezete* emelkedik ki. Spiró színházi emberként *Major elvtársról*, *Gobbi Hildáról* és Rajhona Ádám nagy *Beugrásáról* is tudósít. Lényeglátó jellemzéssel irányítja a figyelmet Hamvas Béla *Karnevál* és Fejes Endre *Rozsdatemető* című zseniális regényére. A *Negyven év múltán I.* 2015-re datált utóirata szerint *Rozsdatemető* címmel szemináriumot is hirdetett. Ezt fejeli meg egy újabb regényt (*Szerelem boldog éjszakán*) népszerűsítő 2016-os bejegyzéssel. Spiró szereti az ellentmondásos karaktereket: M. G. P., azaz Molnár Gál Péter színkritikus alakja (Kardoshoz hasonlóan) három esszében is felbukkan. A szakma csúcsán álló kritikus ügynökként is dolgozott, kordokumentumként értékes

jelentéseit sajnos szelektálva adták ki. Spiró megítélése szerint keveset ártott, jelentéseiben is kultúrkritikát folytatott, amint a Népszabadság hasábjain tette (*Könyvkritika a Luzsnyánszky-dossziéről*). Ilyen sokarcú, a hatalomhoz való viszonyában nehezen megítélhető színpadi figura Raszputyin (*Elem Klimov: Agónia*) és Gorkij (*Gorkij, az utcanév*), utóbbi a *Diavolina* (2016) című kisregény hőseként is része az életműnek.

Hétköznap figurák is feltűnnek az irodalmi anekdotákban: '68 nyarán egy irodalomértő sánta ifjú Varsóban vonatra száll, hogy csatlakozzon a cseh ellenállókhoz, de nem találva őket, Prágában Hrabalhoz kalauzolja, aki vendégül látja, majd haza is utaztatja (*Mese az író úrról és az olvasóról*). Karizmatikus magyartanárként bukkan elő a „kollektív” emlékezetből *Bada tanár úr* (1982), aki érdemjegyei alapján választja szét szenátusra és plebsre az osztályt, fenntartva az átjárhatóságot; szemléletet tanított, ideákat, törekvést a tökéletességre. „Tudni kellett nála, nem volt más mérce. Emberséget kellett nála tudni, erre szolgált a szigorúan számon kért lexikai anyag.” Logikailag nem, de pedagógiailag indokolt arra várni, hogy a tudás erkölcsi minőséggé válik, ebben bíztak a felvilágosodás korában, és az idealisták hisznek benne ma is.

A kötet közéleti kérdéseket feszegető témacsoportja a *Keztyegéssel veszi kezdetét*, amely az 1986-os csernobili katasztrófa hatásainak eltussolására figyelmeztet. Ebből bomlik ki a 2001. szeptember 11-i terrortámadás médiakritikája, *A Kéttoronyba zárva*. Ez az írás arra mutat rá, hogy mind az amerikai kormánynak, mind a terroristáknak érdekében állt a civilizációra mért csapás szimbólumává emelni a támadást, az ablakon kilépő emberek, az egyéni tragédiák felmutatása helyett: „mert nem a rettenetében kiáltó ember a fontos többé, hanem a »kiáltás« maga”, mint Munch képén.

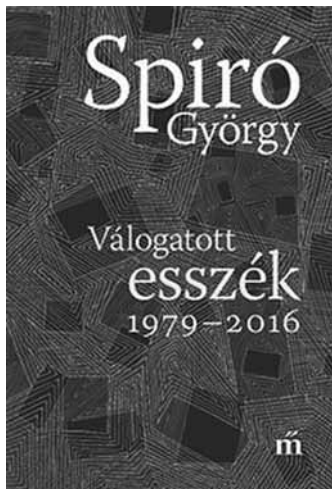
Spiró ötletszerűen provokatív: „Az egész ókor voltaképpen egy roppant méretű koncentrációs tábor” – nemcsak idézi, de Borowski fordul-

latával élve „organizálja” is a lengyel alkotó világlátását. A komoly kutatómunkán nyugvó történelmi párhuzamokból építkező esszéíró olykor hatásvadász módon – „a mi újközépkorunk sötétebb, mint a régi; mindazt a szörnyűséget, amit az emberiség a 20. században produkált, nyálassá oldja az emlékezés” – ostorozza korunk műveletlenségét, ateizmusát, fajgyűlöletét. Az *áfi-umban* a fundamentalizmus jellemrajzát nyújtja: „A fundamentalizmus a békés együttműködés helyett a gyűlöletre épít, az idegenben – más valláshoz, más osztályhoz, más kultúrához, más nyelvhez tartozóban – megsemmisítendő ellenséget lát, a sportszerűséget, az iróniát, a viccet nem ismeri, tiltja és bünteti, világképét néhány kiáltványszerű pont kihirdetésével megoldottnak tekinti.”

Spiró György csapásai a szakma képviselőire és a populáris kultúra fogyasztóira irányulnak: „A művészetben élőködő szakmának és az önmagával szembenézni végzetesen gyáva emberiségnek nem kell az igazság, nem kell a megrendülés” – írja 2002-ben a *Kővilágot* kommentálva. „Az irodalmárok csaknem egyöntetűen lekezelően bánnak a zsenivel, talán mert belőle élnek, és ezt kompenzálják [...] Hülyegyerekként kezelik, nem is gondolják, hogy egy-egy szabálytalan megoldás mögött átgondolt koncepció rejtőzhet” – ezt pedig *Wypiański fordítása közben* jegyzi meg.

Az esszéíró méltán vehemens hangjával ugyanakkor mégiscsak a szakma, az írók kedvelők tábora és – feltételezem – humanista beállítottságú értelmiségiek találkoznak. A három csoport metszéspontjában

keletkezhetnek a befogadóban feszültségek. Persze ha beszédaktusként értelmezem a megszólalásokat, miként a *Hogyan győznek a provinciák?* című nagy hatású szöveg el is hangzott a Minden tudás Egyetemén, akkor jobban értem a felháborodás retorikáját. Bár az esszé nem előadásra szánt műfaj, azért nem zárkózik el attól. A spirói hang több célcsoporthoz beszél egyszerre a közéleti-előadói stílus harci díszében.

HANDÓ PÉTER

Karácsonyi Zsolt: A Krím

Orpheusz, 2015

HANDÓ PÉTER (1961) Sóshtyán

Leginkább a néprajz fogalomtárába tartozik a *nyelvsziget* szóösszetétel, pedig sokkal tágabb az a horizont, amelyen belül létjogosultsága lehet a használatának. A nyelvhasználat ugyanis nemcsak összekapcsol embertársainkkal, de el is határol tőlük, amennyiben egyéni, lokális, társadalmon belül vagy társadalmak által elszigetelt fejlődése van. Másfelől a nyelv eszköztára segítségével tudatosul az a különbség, amit a fizikai határ, a kulturális elhatárolódás okoz.

Karácsonyi Zsolt *A Krím* című verseskötete olvasása közben elkerülhetetlenül fel kellett tennem azt a kérdést: Létezik-e nyelvfélsziget? A magyar nyelven belül Erdély ilyen-e? Mert milyen is lenne egy nyelvfélsziget? Nem teljesen elszigetelt, de csak egy keskeny „földnyelven” át tart kapcsolatot az anyatesttel. Azaz többé-kevésbé önállóan fejlődő, amit előbb-utóbb lehasít, bekebelez a tenger, az óceán. Esetleg a „népek tengere”? Az efféle táptalajon sarjadó jövő nem lehet reményteljes sem az ideszületett, sem az ideérkező számára. Ezt deklarálja az első ciklus (*Egy hét falun*) első versében (*A táj megnyitása*) a szerző, Dantét hívva segítségül: „Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel”.

Ezen a ponton lényeges tisztázni, hová is lépünk be, mert – Karácsonyi meghatározásában – ettől tán még a pokol is több bizalomra ad okot. Milyen az a táj, amely kinyitható? „[E]gészen fehér.” Még nem könyv, csak annak a lehetősége, amit „tele kell írni” az alkotás és az olvasás folyamatán keresztül. Amiben el lehet és el kell veszni, ha a képzetet nem dekódolható jelekkel tölti föl lapjait. A cél: erős fényekkel való átvilágítás, megvilágosodás (a „jelenválólét” felől).

Már itt tetten érhető az az ellentétekből építkezés, ami a kötetten végigvonul, s ami mindenképp valamilyen közties, átmeneti állapotot hivatott jelölni. Például a kezdő vers harmadik versszaka így zárul: „kiolvasható a házsorokból, / hogy nem lesz háború, és nem lesz béke sem”. Szintén megfigyelhető az a motívumisméltelési technika, amely mintegy „örök visszatérést” sejtet. Ezt fokozzák a különböző és azonos konstellációkban újra és újra fölbukkanó kulcskifejezések. Ezek – fény, idő, felejtés, táj, ház – a kötet alapszókészletének markáns elemei. A fény meg- és

átvilágít, reményt ad, összekapcsol, átjár, transzcendens. Az idő kimért, régi, néma, tűnt, türelmi, átfutási, koptatott, árva, üres, érzékelhetetlen, ugyanakkor olyan zárt egység, amelyen belül a megvalósulás kizárólagosan végbemehet. A felejtés kibeszélés által is megtörténhet, szándékolt vagy szándékoltalan, lehetséges és lehetetlen, akaratlagos, végleges, személyes, visszavonhatatlan, pusztító, nehéz, növekvő. A táj nyitható, ismeretlen, természeti erőknél kitétt, élettér, szubjektumon túli, irreális és valós, pusztuló, az elveszés helye. A ház kocsmá, kaszinó, lak..., ablakkal, ajtóval rendelkező zárt tér, amelyen maga a vers – nyitva a világ felé – enged kitekintést (és maga a vers vész el a kötet bezárásával). Éppily fontos a vendégszövegek (lásd Dante), irodalmi utalások (például József Attila: „hajó – volna jó” rímpár, *Medáliák*; Ady Endre: „részeg ladik”; Pilinszky János: „És hajnal lesz, és este tíz”, „csak hó és csend lesz”; Allen Ginsberg: „A hajnalig tartó csata”), áthallások (*Az ötödik pont*: Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról*) kifinomult rendszere. Karácsonyi több versénél alkalmazza a belső rímek avantgárd költészet által föllevenített technikai megoldását, vagyis klasszikus formákat klasszikustól eltérő sorokba tördel.

A háromosztatú világgép minden kultúra gyökereiben föllelhető, így a magyarban is. Ez aztán az élet minden terén, az érvényes struktúrákban viszsza-köszön. Nem véletlen tehát, hogy Karácsonyi Zsolt kötetét három ciklust tartalmaz, valamint az sem, hogy ezek tizenöt (3×5), tíz (2×5), tizenöt (3×5) versből épülnek föl.

Hamvas Béla írja: „A számkoncepció dönti el annak a világnak szerkezetét és képét, amelyben élek, s így annak az életnek alakját és értelmét és súlyát és értékét, amelyet élek” (*Tabula smaragdina*). A három egyszerre jelöl aktív és szabad személyiséget, illetve közösséggel és transzcendenssel való egységet. „A létezés bázisa trinitárius.”

Az ötben a négy őselem (tűz, víz, levegő, föld) egyesül, s aki ennek jegyében áll, az rendkívüli hatalommal bír. Ennek egyik fölsőbb foka a tíz, az örök körforgás kereke, a másik a tizenöt, az ezt forgató ördög (arkangyal).

A kép további árnyalásához érdemes megemlíteni, hogy a weöresi játékosság, nyelvi, ritmikai gaz-

dagság és pontosság, éppen a szóisméltéles technikával karöltve, ráolvasásszerűvé válik, vagyis ezáltal mágikus-szimbolikus aktussá lesz. Mondhatjuk azt, ebben az univerzumban a kezdetet a lap fehérje adja, a zárást pedig – a le- és kiírás hasztalan tette után – a „jönnek a nindzsák”, azaz a fekete alakok biztosítják. A köztes térben fölvonul a teljes színskála. A mozgásirány egyértelmű. Mivel a fény felülről jön, a démonikus alakok pedig alulról, nem kíván különösebb magyarázatot az, honnan hová tartunk a befogadás során. Miféle haladásba, spirálba, forgásba vonódunk.

Hatoljunk egy kicsit mélyebbre a Karácsonyi Zsolt-i világba! Lássuk az egyes tereket!

Az első cikluscím, az *Egy hét falun* verscímként is jelen van. A benne foglalt hét a cselekvés, a teremtés, a befejezettség és a teljesség száma. Továbbá a hat napon keresztüli aktivitás eredményének betakarítására, élvezésére a hetedikén kerülhet sor. Ennek a menetét követi le és értelmezi át a vers. Ugyanakkor a teremtéssel egyenértékűként jelenik meg a megismerés, amely nem több, mint megvilágítása annak, „hogyan saját életed / első számú kockázata vagy”. Az ez elleni védekezés – hiszen a közeg nyelvi – a szavak túlórzésében realizálódik, azaz a kimondás általi létrehozás elnapolásában. A fordulat azonban így is elkerülhetetlen. Az is, hogy a „lelkes állatok” megjelenjenek. A hetedik napi megpihenés sem lehet teljes, sőt, a közegből való kilépés eszköze – a vonat – sem indul. Saját erőfeszítés kell a következő „ciklus” felé. Sor is kerül erre a *Csak voltunk szlemmekben*, a cikluszáró versben, amely egyrészt visszacsatol *A táj megnyitása* felé, másrészt behívja a második ciklus, *A félsziget*, a köztes világ kulcskifejezéseit: Erdély, test, tenger, pillanatnyiség, felesleg. Itt fölszámolódik a fölöttes én, az, amelyik meghatároz, irányít, eloszt, s létrejön az, amelyik a fiktív/szellemi tájból – lelkesen – kilép a lények által lakottba. Ebben a ciklusban számos ponton időn kívül kerülünk, az istenjelent, a képzelet munkál, az én „nem lép át a szó peremvidékén, / csupán lebeg a tűnt vizek felett”, vagy másképp: „egészen ugyanúgy vagyunk”. Élet feletti élet képei sorjáznak itt.

A második ciklus kezdő verse szerint a hiány teszi megfoghatóvá a valóságot. Az ideál, amit a múltból hoztunk, a szavak általi teremtés révén keresnénk, nincs. Erdélyország („régiszerető”) pillanatnyi állapotának tapasztalatától elfogy a levegő, bent reked. A továbbiakban hiába a szülőföldfogság, az egység szétmállóban. Ami távoli, az közel kerül, és a közeli elérhetlenné lesz. Az álom is csak elodáz – végül minden fölpszlik, elmerül. Nincs az a hajóút, amely visszavinné a „túlvilágra” (a szo-

cializmus biztonságába?), a világvége előtti időbbe. *A Kard* ugyan „átvág” az örökbe, a másik megüresedett helyére, a mozdulatlanóságba, de nem rendezi el, teszi minőségivé az életet. A realizált nem az, ami egy magasabb szinten megfogalmazódott. Minden más síkon folyik: „a láthatatlan, örök tengeren”. Az a szimbolikus föld, otthon, hová az ember igyekszik, nemcsak érzékelhetetlen, hanem elérhetetlen is. Pótcselekvés és cselekvés, a hazai ízek felidézése ellenére is. *A Kaffa* szürreális képeiben a látszat is összetörik, hogy filmben szülje újra magát. Az Antoine de Saint-Exupérytól kölcsönzött gép (*Éjszakai repülés*) ugyan magasan tart a sötétségen belül, de az, ami emberi, az az „elindulásban”, „egy érintésben, ölelésben” tud leginkább megvalósulni, ezért ezt kell örökké tenni. Ebben az időfolyamon ütött résben tér vissza a levegő. A cikluszáró versben sor kerül a megérkezésre az „Erdély nevű tengerre” (s nem a „Krim-félszigetre”), amely alá „elsüllyedt minden”. A „vén kapitány” (Isten) oda lett, „egyetlen fényteli társ” (Lucifer) maradt. Innen a „fenti vizek felé” vezethet út.

A Szellem képes lebegni a vizek felett, ugyanakkor önmagáért való és racionális – döntéseiben, cselekvéseiben is. Nem ismer szájalmat. A Lélek vele szemben megértő, elfogadó és felmentő, ehhez viszont testesülnie kell (lásd Krisztus). Ezt csak megszállhatja az Ördög, de teljes mértékben sohasem lehet az övé: a lélekrész mindig és mindenkiben fölfelé törekszik. Az, amiből a szellem és a lélek is kiköltözött már, az az anyag.

A harmadik ciklus címe: *Idegen anyag*. A Hermész Triszmegisztosz-i „örök körforgás” itt egy másik szintre emelkedik: a költő elfogadja a szüntelen újakezdés gondolatát, a saját kezébe veszi a kerék forgatását, s föloldódik az ellentétekben („A kettős láng a szív tűzét kioltja”). *A Játékban* ott van *Az ember tragédiája*-beli Lucifer, aki sarkall és kontrollál, aki játékra ösztönöz, ugyanakkor „[m]ég mielőtt túl / messzire szállna a labdád, / elkapom én, hogy végül / el ne szaladj a világból”. Ezen a tájon az ember a kezdet és a vég bűvöletében, az írás időtlenjében áll. A Hamlet-versek problematikája a helyén van. *A szárazság* nevében a majom és a köszörű egyértelműen a sorskerékre asszociáltat. Ez a forgatás azonban visszafelé visz, s minden tanulja az ellentétét, hátha ezáltal megtisztulhat. *A Kardban* jelzett üres hely (pont) elfoglalására sor került. A továbbiakban csupán a film pereg. Nem marad más, mint a felejtés, a vértől való megszabadulás, kiszállás az egészből – a fény, a szó által. Elporlasztva a „dajkamesét”. Lezárva a keringést. Bezárva a könyvet. Az örököt. Elengedve az elmerült nyelv(fél)szigetet.

THIMÁR ATTILA

Jász Attila: el

Kortárs, 2016

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

Szürkésbarna, pasztellszínű kötet. A föld színe. Borítóján fűcsomók, szikkadt agyagon apró nyomok. Magunkkal hordozható könyv, zsebre tehető: mindennapra való. Jász Attila új verseskötete nem tola-kodó, nem agresszív, mégis közel lép az olvasóhoz, társa szeretne lenni. Nyugodt barát, elkísér minket hétköznapi utunkon, csöndesen várakozva figyel, és néha elmormolja, hogy ő mit gondol az életről. Az egyes ciklusokat barnás tónusú grafikák választják el: néhány elhullott ág, fűszálak – mind Kurucz István Ádám munkái.

Különösen tetszett kötet a tipográfiája. A ver-sek tördelése, elrendezése és az a kifinomult meg-oldás, hogy két ciklusban (*nyomolvasgatás; emlé-knyomkeresés*) a verseket úgy tudjuk olvasni, ha a könyvet elforgatjuk kilencven fokkal, mert itt a szö-vegírás eltér a megszokottól. Ez a tipográfiai ötlet nem újdonságot hajhászó kiadói fogás, hanem ösz-tönöz arra, hogy mi, olvasók is kimozduljunk meg-szokott pozícionkból, kezeljük rugalmasan korábbi tapasztalatainkat. A lapokon keresztben olvasható verssorok formailag is alátámasztják a lírai mozgás irányát, a fekvő alakú kötet így tartva hosszú jegy-zettömbnek vagy akár lelógó papírtekercsnek tűnik. Az említett két ciklus a nyomok felkutatásával az el-mélyedés, a befelé-lefelé haladás sorozata, éppen ezért egyre mélyebbre és mélyebbre tudjuk olvasni magunkat.

Már az eddig elősoroltakból is látszik, hogy Jász Attila új könyve a nagyon erősen megkomponált verseskötetek közé tartozik. Minden művészeti területen szeretem az erős kompozíciót, de verses-kötetekenél különösen, ugyanis éppen a szövegek verbális linearitásához képest tud új, térbeli és ez-zel több irányba mutató jelentéssíkokat adni a szer-kezet. A versek ciklusokba szervezése, a ciklusok keretes, illetve körkörös építkezése, a versek fordít-tott számozása (az első az 50., az utolsó az 1.) mind egymást erősítő szerkezeti elemek, amelyek egy előre megfontolt cél felé visznek bennünket. Ez az irány egy rugalmas és nyitott magatartás kialakítá-sa az olvasóban. Térjünk el a megszokott ösvénytől, és próbáljunk új utakat taposni a rengetegben.

Az új verseskötetet nem lehet vidámnak nevezni, igaz, azt sem mondhatjuk rá, hogy szomorú vagy

kétségbeesetten tragikus. Éppen e kettőn túli bölcs belátás, a költői én élettapasztalatainak szép sorba rendezése, a világban az emberen túli rend és béke megtalálása a fő gondolati és érzelmi mozgatóere-je a verseknek. Annak a felmutatása, hogy nem az „én” a fontos (pedig a lírában ez igen sokszor köz-ponti szervezőereje a versnek), hanem mindazok a változások, amelyek körülveszik. Az én szinte elha-nyagolhatóvá válik, lassan visszahúzódik, igyekszik feloldódni a világban. Ezzel együtt Jász költészete nem olyan típusú objektív poétika, amely cselekvő alany nélkül mintegy sorra veszi és egymás mellé állítja az érzékelhető képeket. Az én, az egyes szám első személyű alany (néha többes szám első sze-mélyű) mindig ott áll, mindig jelen van, de tapaszta-lataiból csak azokat osztja meg velünk, amelyekben éppen nem személyessége, érzelmei fontosak, ha-nem az attól függetlenül létező világ. Ebben a világ-ban mint tükörben tudja meglátni magát, azokban a természeti képekben, eseményekben, észlele-tekben, amelyek körülveszik – „Én csak egy tükör vagyok, / a szeretet irányít, előhív / téged, amikor hiányzol, / akkor élek, életre kelek,” (13. [és]); „A víztü-körben / felhődarab sodródik / A túlpárt felé” (4. [tör-ténet]).

Az eddigiekből is látszik, erősen gondolati, ref-lexív a kötet, ám mindezeket túl hatásos válasz arra a kérdésre (illetve manapság inkább állításra), hogy a nyelv megelőlegezi-e a gondolkodást. Az ént háttérbe szorító, a világot még a nyelv előtti megta-pasztalásban megragadni próbáló út az, amit Jász Attila türelmesen, körültekintően bejár. Megragadni az észleleteket, a tájat, a napszakokat, az érzéseket, mielőtt még verbális ketreceinkbe zárjuk azokat. Ezt mutatják a zárójelbe tett verscímek, amelyek a tipográfiával jelzett felfüggesztett voltukban is do-mináns szerepűek a versekben. Egyrészt kijelölik az életnek azon tárgyait, eseményeit, mozzanatait, amik fontosak – pl. (*csönd*), (*lomb*), (*műút*), (*fénykép*), (*energia*), (*áldozat*), (*szerelem*), (*hiány*), (*felejtés*), (*szertartás*), (*születés*). Másrészt a hozzájuk kapcsolódó verstesteknek – szinte klasszicista módon – irá-nyítói, meghatározói lesznek, de maga a verstest éppen jelentésük transzformációját, módosítását, elbizonytalanítását végzi el.

A könyv a láncra fűzött emlékezetedarabkák elősorolásával egy egész történetet mesél el, lírai biográfiát, amelynek előrehaladásával érdekes módon éppen az „időben” visszafelé jutunk el a gyökerek, a kiindulópont megtalálásához. Ez az utolsó vers, az 1. számú, a *(születés)*. Az egymással ellentétes irányba ható idősíkok miatt gondolhatjuk ezt újjászületésnek is, s ez esetben a könyv az ezt megelőző beavatási szertartás leírása.

A beavatás e kötet esetében több mindent jelent egyszerre. Egyrészt az élet megértését, újrafeldolgozását, ezt egy biografikus olvasat erősítheti, hiszen a szerző éppen az idén ötvenéves, a versek számozása 50-tól halad az 1-ig, ilyenformán a szekvencia az élet újraértelmezése, feldolgozása. A beavatást jelzik azok a cikluscímek, amelyek a visszaemlékezés, az emlékek megtalálása és továbbhagyományozása irányába mutatnak (*nyomolvasgatás, emléknymkeresés*). Ugyanezt erősíti még a sűrűn előforduló egyes szám második személyű megszólítás a versekben. Lehet a társ vagy akár az utód, gyermek megszólítása, de sokkal inkább a lírában önmegszólító verstípusnak (Németh G. Béla) elnevezett poétikai módszerrel találkozunk itt, amelyben az egyes szám második személyű megszólított a lírai megszólalót jelenti. A poétikai önmegszólítás feltételezése már csak azért sem idegen Jász Attila alkotói világától, mert többször él prózai műveiben e nagyon izgalmas alkotói fogással. Önmagunk megszólítása, megtalálása szintén a beavatás szükségszerű vele-

járója, s a könyv egy ilyen utat, lehetőséget kínál fel az olvasó számára is.

Írtam már a tipográfia ötletességéről, illetve arról, hogy ezek a megoldások átformálják a hagyományt, kimozdítanak minket szokott olvasói pozícióinkból. Nekem legjobban a haiku tipográfiája tetszett, amely lépcsőzetes tördelésével a vízcseppek vagy a kromatikus skála legördüléséhez hasonlít. Vagy akár az egyre táguló hullámkörök szekvenciájához, amelyet a folyóparton kacszázaskor, a kavicsok vízen ugráltatásakor látunk. Nem véletlen, hogy a *kavicshajigálás* ciklusok (kettő van belőlük) darabjai mind ebben a formában készültek. A haiku lépcsőzetes formája új nézőpontot ad a versnek, mert formájuk segítségével éppen az időbeli meghosszabbítást, kiterjesztést és variabilitást teszi fő jellemzőjévé a kis költeményeknek. Míg az eredeti keleti műfajban a pillanatra koncentrálo jelentést tartalom sűrítése volt a fő összetartó erő, addig Jásznál éppen a pillanatok, apró világdarabok elmozdulása, odébb csúsztatása, elváltozása (elkülönböződése?), időbeli alakulása lesz az: „Őszi faárnyék / a fűvön szétszóródva, / fújja már a szél. // Faárnyék ősszel / szétszóródva a fűvön, / már fújja, a szél. // Őszi faárnyék / szétszóródva a fűvön, / a szél fújja szét” (43 [avar]).

Jász Attila új kötete izgalmas utazás a befogadó számára sok kihívással és nagyon mély élményekkel. Nem az indulás, hanem inkább a megérkezés műve. Fontos könyv.

UDVARDY ZOLTÁN (1964) Budapest

UDVARDY ZOLTÁN

Albert Gábor: Jóslás és mementó

Pont, 2015

„Erkölc és kultúra nélkül cselekvőképtelen az ország” – erre a sarokkőre építhető fel az a gondolatmenet, amely összefogja Albert Gábor legújabb esszékötetét. A fűgyszerűen egymásra épülő írások a múlt század elejétől a rendszerváltást követő időszakig villantanak fel arckokat, képeket, jelenségeket. Ravasz Lászlótól Bibón át a nyitott társadalmat hirdető Karl Raimund Popperig, a reneszánsz emberének útkeresésétől a globalizált, nyitott társadalom korszakáig. A kötetben nyomon követhetjük a szerző gondolkodói, etikusi életpályáját. Írásai a

protestáns etika szemszögén át kísérelnek meg válaszokat, alternatívákat megfogalmazni a kor kihívásaira, felidézve az európai és benne a magyar polgárság múlt századi elbizonytalanodását, talajvesztését.

A szerző leírja: már a „diadalmas reneszánsz” emberének – miután megérte a szabadság mámorát – azzal kellett szembesülnie, hogy az eget ellopták a tenger felől, és csillagok nélkül kell hajózni (*A magyarság és a kálvinizmus*). A mérték, az abszolútum megszűnésével ugyanis minden relatívá

válík, s a lélek vár valamire – Albert szerint ez a „hit és üdvösség utáni várakozás” indította el a reformációt.

A fájóan hiányos magyar filozófiai gondolkodást vagy annak nyomait – ha optimistábbak vagyunk: leendő építőköveit – az ilyen, egymásra reflektáló, egymásból felépülő esszék jelentik. Fontos kérdés, hogy ez esetben ki az, aki reflektál. Mert a válasz nem egyértelműen a szerző neve, egyébiránt érzékeny személyisége ebben a kötetben. Albert egyrészt megpróbál a múlt század embert próbáló s a jelenkor nem kevésbé komoly kihívásaira érvényes, magyar szemszögből megfogalmazott, a polgári gondolkodás nevében artikulált válaszokat adni. A nemzeti identitás, a megőrizhető összetartozás szempontjából érvényes megoldást keres a fölvetett problémákra.

Másrészt, ami az író föl vállalt közéleti tisztsége, markáns világnézete szerint szintén megkerülhetetlen: protestáns szemszögből, de a modern kor embere számára is relevanciával rendelkező válaszokat keres. Nem véletlen, hogy – mint kiemeli – a politikus, nem a teológus Ravasz Lászlóval kezdi meg kötetét (*A nemzeti lét erkölcsi kérdés*), aki megkísérelte „a diktatúra zátonyai közt kormányozni az egyház hajóját”. Albert ebben az írásában rámutat, hogy *a diktatúra leglényegesebb jellemzője nem az erőszak, hanem az, hogy demoralizál*. S ezzel máris fontos ellenvéleményt fogalmaz meg az oly sokszor, oly sokaktól hallott érvekre, miszerint a kádári diktatúra „lágy” és „puha” volt. Ne feledjük: a kommunista korszak első intézkedése volt Ravasz eltávolítása. Hogy miért ragaszkodtak ehhez? Érdemes felidézni, hogy az 1980-as évek végének legvadabb bolsevik rendszere, a Ceaușescu-rezsim egy református lelkész, Tőkés László hősiessége okán, Temesvár forradalmában kapta meg első, halálos sebét. Ha ki mondják róla az igazat, összeomlik a parancsuralom. Albert, aki a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület elnökeként a rendszerváltozásnak épp ezekben az éveiben vállalt közéleti szerepet, úgy látja: a magyarok nem annyira a Max Weber által hangoztatott, a protestáns etikát egyfajta predesztinációval kapcsolatos szorongásból, inkább a kálvinizmus ihlette „hivatássetika” szellemében fogadták be tömegesen az új vallást. „Az összetartozás érzésnek megerősítése” jelentett hívó szót a középkor törökök dúlta, három részre szakadt Magyarországnak. Ez alapozta meg a független Erdély korszakát, nyújtott vigaszt „vándornak és bujdosónak”.

Bizony, a magyar 20. század is bővelkedett bujdosókban, olyanokban is, akiket méltatlanul elfeledtünk, derül ki Albert írásaiból. A szerző *„Magyar-ságismereti kalauzt”* tár elénk, hogy olyan nevekkel ismerkedjünk, mint Szent-Iványi Domokos, Teleki Pál munkatársa és nem utolsósorban Ravasz László fontos kapcsolata a református egyház külföldi relációinak kiépítésében. Szent-Iványi is tagja volt a sztálini birodalommal kapcsolatot kereső küldöttségnek az 1944. őszi magyar kiugrási kísérlet napjaiban.

Az oroszok csak 1945 elején engedik haza, majd a szorgalmas magyar kommunisták már 1946-ban letartóztatják. Albert számos párhuzamos életrajz feldolgozásával igyekszik e korszak mára teljesen elfeledett, kiradírozott figuráit a feledés homályából kiemelni, így Mikó Zoltán vezérkari századost, aki megmentette többek között Ilylyés Gyulát és Szabó Lőrincet. A vitéz katonát távollétében ítélte halálra a nyilas Számonkérő Szék, s az ítéletet végül a szovjet NKVD hajtotta végre.

Valószínűleg azért, mert Mikó túl sokat tudott a katyni mészárlásról.

Fontos érdeme a kötetnek, hogy a magyar egzisztencialista filozófia olyan, szintén elfeledett nagyjait is szerepelteti, mint Vatai László. A kötet címadó esszéjének ihletője már 1942-es esszéjében figyelmeztetett arra a rombolásra, amely egy (baloldali) forradalom mítoszából következett, óvott egy olyan világ eljövételétől, ahol „a rabok kötelesek mind egyenlők lenni”. A kolozsvári egyetemen filozófiából doktorált Vatai, akit 1947-ben a Magyar Közösség elleni perben elítéltek, református teológusként reflektált Adyra és Dosztojevszkijre. Éppen ebben az írásában tesz egy fontos kijelentést Albert: nehogy úgy járjon a rendszerváltozást követő időszakban a magyarság, mint a török utáni Európában. Ott az idegen zsarnokságot a nagyhatalmak cinikus osztozkodása követte: „akkor is Európa nyomult be (vagy vissza) nemcsak eszméivel, hanem *idegen telepeseivel, munkaerejével, szokásaival*”; tölünk idegen hatalmat képviselve.

A kötetben szereplő egyik, 1997-es, Alberttel készített interjú ma is aktuális problémákat feszeget. Számba veszi, kik a globalizáció „feltétlen hívei”, és azt is, kik fogadták fenntartásokkal ezt a folyamatot. Felidézi Karl Raimund Poppert, aki a nyitott társadalom elméletét először fogalmazta meg, s ezeket az eszméket szembesíti Tamási Áronnal, Benyhe Jánossal. A szerző felteszi a kérdést, hogy képesek leszünk-e mi, magyarok a világméretű

sodorral szembe úszni. Szerinte „lelki megújulás, új, átfogó etika, egy, a Cluny kolostor vagy a reformáció mozgalmát idéző szellemi áramlatra” volna szükség. A szerző Bibó István munkásságát elemezve egy helyen Németh Lászlót idézi: a magyarság úgy állhat helyt, hogy „ki kell egyenesednie, és sorsa helyére kell szöknie”. Bibó is efféle megoldásra jutott, a maga korában úgy vélte, a magyart a helyes feladatválasztás és annak vállalása mentheti meg.

Az uniformázáló korban egyedi választ keresők közé sorolhatjuk azt az Arnold Gehlent, akit Albert is szerepeltet kötetében. A kommunizmus máig vissza-visszatérő kísértetei, a vulgármaterialista, marxista és posztmarxista ideológiák talán kissé sablonos, szürke korában ma is friss színfoltot jelenthet Gehlen munkássága. Antropológiája többek között azt vizsgálja, hogy egy annyira törekeny és esendő lény, mint az ember, miképpen tartja életben magát. A gondolkodó szerint az instrumentális,

eltárgyasult gondolkodás „az azonnali hasznosság elvét megvalósító célokra irányul”, ennek instabil az eredménye. Az ideatív gondolkodás teremtőereje intézmények létrehozásában mutatkozik meg, mint a család, a vallás, a kultúra, az egyház. Albert úgy véli: efféle közösségi létformák, közös alkotások adhatnak választ a kötetben sorra feltett kérdésekre.

Óvakodik viszont a szerző attól, hogy afféle bölcsek kövéként rakja elénk megállapításait, a szel­lemtörténet bugyraiból felhozott, évtizedek munkáival megcsiszolt gondolatait. Jékely Zoltánt idézi: az igazság „irizál”. Fontosnak látja azt is, hogy a protestáns etika mindig egy kisebbség etikája volt. A magyar történelem is két pólus, hagyomány és modernizáció ívényre. A szerző szerint viszont éppen ez a legfontosabb: hogy ne legyen egyöntetű a látásmód, hiszen „már Göringéknek is ez volt az ambíciójuk”. E megjegyzés frappáns válasznak tűnik korunk globalizációjára.

BODROGI FERENC MÁTÉ (1980) Debrecen

BODROGI FERENC MÁTÉ

Imre László: Irodalomalapítás és műfajfejlődés a 18–19. századi magyar irodalomban

Nap, 2015

Imre László *Irodalomalapítás és műfajfejlődés* című tanulmánykötete tükörképe egész irodalomtörténeti munkásságának. A műfaji alakzatok dinamikája, transzformációi, összeszövődései mindig is érdeklődésének középpontjában álltak, nem véletlenül tartja a szakma alapműveknek a balladákról és a verses regényekről szóló munkáit. Ezt a legújabb válogatását is hasonló szempontok szervezik, a hatástörténet játéka­nak, szabályszerűségeinek, illetve alkotó szabálytalanságainak feltérképezése, ezen belül is a 18–19. századi „irodalomalapítások” súlypontjai­val. A „korszaklezárások” és „korszaknyitások” megvalósításaira összpontosítva Imre László kötetét meggyőzően hatja át az a vezérelv, hogy a különböző irányzatok, irodalomértelmezések, diskurzusok közötti átmenetek felsokszorozódott nézőpontú, rianásszerű képződmények; hogy a korszakküszöb-manőverek sokkal inkább sajátos

(történeti) ambivalenciájukban érdekesek és megszólítandók, mintsem egyértelmű és jól formált nagyelbeszélések képében.

A tanulmánykötet szövegei abban hisznek, hogy „új” dolog nem létezik, csupán „rég” alapon munkálkodó, törésekben keletkező innovációkról beszélhetünk. Ennek szemléletes megmutatásához, szakmai bizonyításához azonban szükséges ismerni a meghaladott „rég” természetrajzát, illetve a keletkező „új” utóéletét is. Az *Irodalomalapítás és műfajfejlődés* azért színvonalas teljesítmény, mert nem hagy kétségeket afelől, hogy jegyzője régóta fölényesen átlátja már ezeket az elengedhetetlen összefüggéseket. Legyen szó prózaepikai stíluskorszakokról, műfaji változatokról, a verses epika stációiról vagy líratörténeti vizsgálódásokról, Dugonics Andrásról, Bessenyei Györgyről, Gyulai Párról, Ambrus Zoltánról, Vörösmarty Mihályról, Jókai Mórról, Arany Jánosról, Tompa

Mihályról, avagy Ady Endréről, mindig ugyanaz a biztonságot adó felvértezetttség tárul a szemünk elé: szakmai profizmus, amely elegáns, ízes stílussal és széles látókörűséggel párosul.

A könyv vezértanulmánya nyilván nem véletlenül a Kisfaludy Károlyról szóló elemzés, amely *A romantikus irodalomalapítás ambivalenciái* címmel kicsinyítő tükörként is interpretálható. Ebben az írásban az egyidejű egyidejűtlenségek összjátéka (romantika és antiromantika Kisfaludy-féle szinkronicitása), az önironikus meta-reflexió, a megszólalás retorikai mikéntje éppúgy górcső alá kerül, mint ahogy a „karneváli” stílusparódia jelenségének, a Kisfaludy-nyelv önmagában is erősen jelentős materialitásának, összegzés, folytatás, forrás és hatás effektusainak alapos körbejárása is megtörténik. Kisfaludy Károly irodalomalapítása Imre László számára olyan továbbíró kezdeményezésként, „mobilpont”-sorozatként értelmeződik, amely séma mint szemléleti keret a kötet legtöbb más tanulmányában is jól megfigyelhető. Ezért nevezheti Dugonics *Etelkáját* „forgalmi csomópontnak”, „gyűjtőmedencének”, de ennek fényében elemzi Bessenyei nagyregényét, a *Tariménes utazását* is. A verses anyagot illetően talán a Tompa Mihály költészetéről szóló invenciózus elemzés tükrözi leginkább ezt a szemléletbeli alapállást, de persze ott van *A délibábok hősről* írt dolgozat is – amelyről lerí, hogy a szerző a téma mestere –, Kassák főművének és Petőfi *János vitézének* ilyen irányultságú, megvilágító erejű összeolvasása pedig szintén magáért beszél.

Amit még mindenképp fontos kiemelni a kötet kapcsán, hogy az ebben megjelenő csaknem húsz tanulmányban is megvan a tágas irodalom- és kultúrtörténeti összefüggéseknek az a fajta uralása és tudatos kezelése, ami Imre László szakmaiságának egyik védjegye. Nemcsak műfaji alakzatok kölcsönös dinamikájáról beszélve köt át ugyanis olykor egész korokat/kultúrákat a szerző, hanem ahol csak lehet, reflektál például a posztmodern korszak velünk élő jelenségeinek előképeire, forrásaira is. Ez a fajta bátor, határozott, de sohasem erőltetett és túlzó gyakorlat pedig láthatóan szakmai dilem-

máinak egyik középpontja is egyben. A posztmodernséggel folytatott tudatos párbeszéd józan mér-

téktartásának mintázata ugyanakkor abban is megnyilvánul, ahogy ugyanolyan bölcs visszafogottsággal kezel „divatos” és „divatjamúlt” elméleti kontextusokat, metanyelveket. Imre László nem megszállottja egyetlen nyugati (vagy keleti) irodalomfilozófiai iskolának, teoretikus „hitvallásnak” sem; nem rajongója sem Lotmannak, sem Paul de Mannak, bár kész bármikor dialógusra lépni velük – saját kérdéseinek megszállottja, amelyeket időről időre újra körbejár, bővítve ezáltal a kérdésfeltevéseibe bevonható

szövegek számát is. Ezért hiteles tőle a 18. századi Dugonicsról, Bessenyeiről ugyanúgy olvasni, mint a 20. századi Adyról vagy éppen Kassák Lajosról.

1980-as tanulmány éppúgy található a kiadványban, mint 2011-es, mégsem érezzük ezt a kompozíciót heterogénnek, sőt, igen kimódoltnak ítélnéljük, a szó legjobb értelmében. Nem azért izgalmas, mert eredendően változatos, hanem mert annak ellenére az, hogy mindig ugyanaz a nyugodt szakmai kiegyensúlyozottság érződik építőelemein, amelyek mindig egy ugyanilyesféle nyugodt és szélsőségektől mentes értekező nyelven szólnak meg, hogy az egyes lábjegyzetek, félmondatok híresen üde és okos iróniájáról, tömör és ál-hanyag szintéziseiről ne is beszéljünk.

Az *Irodalomalapítás és műfajfejlődés* sokadik tanulmányköteté Imre Lászlónak, aki most sem okozott csalódást. A középszintű és felsőfokú oktatásnak, kutatásnak ugyanis éppen annyira fontos segédanyaga tud lenni e kiadvány, miként az érdeklődő átlagolvasó megszólítására is képes – ami manapság nem éppen kevés. Ahogy a szerző figyel a régi mesterekre, ahogy idéz ifjú tanítványaitól, őt magát is olyan Kisfaludy-féle „tranzit mobilponttá” avatja, amelynek modellje e könyvének lapjain töltődik fel sokszoros tartalommal. *Alapítás* és *fejlődés* jelenségeihez, iskolák, korszakok tudományos és személyes, vagyis bőven többértelmű átkötéséhez neki magának is sok köze van, ezért lehet az írói név itt az egész munka akár szépirodalmi jellegű metaforája is egyben.

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Októberi emlékezés

A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA
KIÁLLÍTÁSA AZ 1956-OS FORRADALOM
60. ÉVFORDULÓJÁNAK TISZTELETÉRE
2016. október 20-tól 2017. január 8-ig

|n|mm|n|
VIGADÓ

Pesti Vigadó, az MMA székháza, 1051 Budapest, Vigadó tér 2. VI. emelet